

Mikko Majander (toim.)

PRESIDENTIN VAALI JA POLIITTINEN MOBILISAATIO

© Kalevi Sorsa -säätö ja kirjoittajat
Kansi ja ulkoasu: Harri Heikkilä
Taitto: Fredrik Bäck
Paino: WS Bookwell Oy Jyväskylä 2012
ISBN 978-952-5689-46-4 (nid.)
ISBN 978-952-5689-47-1 (pdf)

Mikko Majander (toim.)

PRESIDENTIN VAALI JA POLIITTINEN MOBILISAATIO

Sisällys

Johdanto	7
<i>Mikko Majander</i>	
1. Vaalien kaari Ståhlbergistä Niinistöön	13
<i>Mikko Majander</i>	
Valkoisen Suomen vaalit	14
Paasikiven–Kekkosen vaalit	20
”Ilmiömäiset” kansanvaalit	28
Kansanvaali vai karnevaali?	43
Lähteet	48
2. Presidentin esivaalit Suomessa	53
<i>Ville Jalovaara</i>	
Kekkosen ajan perintö	53
Ehdokkaat esiin	55
Kampanjavankkurit kiertueella	58
Samaan aikaan oikealla... ..	63
”Tämäkö on paikka, jossa Ahtisaarta saa äänestää?”	64
SDP:n ja Keskustan esivaalit 1999 ja 2011	67
Esivaalit ja poliittinen mobilisaatio	70
Lähteet	71

3. Ranskan sosialistipuolueen uusi tuleminen	75
<i>Louis Clerc</i>	
Ambivalentti puolue	75
Painajaismainen 2000-luku	78
Esivaalista vasemmiston pelastaja?	81
Esivaalit ja kampanja	83
Esivaalit puolueen kehityksen symbolina	86
Mitä voiton jälkeen?	90
Parti Socialisten poliittinen kronikka vuodesta 1981	92
Lähteet	93
 4. Haavisto-ilmiön anatomia	 97
<i>Erkka Railo</i>	
Sosiaalisen median vaalit?	98
Internet vakiintuneen vallan haastajana	101
Miten viestimet vaikuttavat?	104
Mielipidemittaukset ja strateginen äänestäminen	107
Homoseksuaalisuus Suomen politiikassa	108
Kulttuurinen kansalaisuus kohtaa henkilövaalit	111
Haavisto-ilmiö	114
Henkilökohtainen valinta	115
Lähteet	117
 Kirjoittajat	 121

Johdanto

MIKKO MAJANDER

Joulukuussa 2011 minut oli kutsuttu kommentaattoriksi Yleisradion Ykkösaamuun, jossa arvioitiin Tarja Halosen päättymässä ollutta presidenttikautta. Tampereen studiosta keskusteluun osallistui Elinkeinoelämän Valtuuskunnan johtaja Matti Apunen, joka korosti istuvan presidentin valtavaa etulyöntiasemaa haastajiinsa nähden lähdettäessä toiselle kaudelle tähtäävään vaalikamppailuun:

kyllä hän on hahmo joka on tietyllä tavalla päivänpoliittisen mutapainin yläpuolella ja ihmeitähän hänen pitää, tai siis hänen pitää tehdä varsin erikoisia asioita jos hän sen edun ensimmäisellä kaudellaan menettää.

”Presidentit aina saa suuren kannatuksen”, Apunen jatkoi. ”Kuka on Suomen edellinen presidentti, joka ei olisi saanut suurta kannatusta?”¹

Näinhän Suomessa on totuttu ajattelemaan, eikä vailla hyviä perusteita. En kuitenkaan ollut valmis nielemään kaavaa politiikan yleispäteväksi laiksi asti. Suora kansanvaali on yllätyksellinen järjestelmä, jossa vaikeasti vangittava ajan henki saattaa aiheuttaa sutjakasti suuriakin muutoksia henkilöiden kannatukseen. Sitä paitsi jopa kyllästyminen voi olla nopeatempoisessa ja

¹ YLE Radio 1 5.12.2011 Ykkösaamu, 'Halosen kausi arviossa', <http://areena.yle.fi/radio/1373868>.

lyhytjäteisessä maailmassa syy kasvojen vaihtoon valtiojohtossa, varsinkin kun Suomessa yksi kausi kestää verrattain pitkään, kuusi vuotta.

Täsmällisemmin mielessäni oli tilanne Martti Ahtisaaren presidenttikauden lähestyessä loppuaan. Mielipidemittaukset viittasivat vuodenvaihteessa 1998–1999 siihen, että Ahtisaaren kansansuosio oli jyrkässä laskussa, ja gallupien kärjessä keikkuivat porvaripuolueiden naisehdokkaat. Asetelma pani empimään, pyrkiäkö toiselle kaudelle ja millä tavalla. SDP:ssäkin puuhattiin esivaalia, johon istuva presidentti ei halunnut osallistua.

Lopputuloksen tiedämme. Ahtisaaren kävi kuin 1920-luvun sattumapresidentin Lauri Kristian Relanderin, joka pyrkimyksistään huolimatta ei päässyt edes oman puolueensa Maalaisliiton ehdokkaaksi jatkokaudelle. Sattumilla oli ollut sijansa Ahtisaarenkin kapuamisessa valtiolaivan komentosillalle, eikä hän lopulta ryhtynyt kamppailemaan mandaattinsa uusimisesta. Aika ja tilanne lipuivat ohitse.

Tie aukesi uusille kandidaateille ja ilmiöille, joista presidentinvaaleissa 2000 voiton korjasi sosiaalidemokraattien ehdokas Tarja Halonen. Näin siitä huolimatta, että perinteiset vasemmistopuolueet olivat vajaa vuotta aikaisemmin hävinneet eduskuntavaalit, joissa niiden yhteenlaskettu kannatus laski noin kolmannekseen annetuista äänistä.

Jo mainitut esimerkit kertovat presidentinvaalien arvaamattomuudesta, jota Suomen historiassa on koettu vaalitavasta riippumatta. Vanha valitsijamiesjärjestelmähän tarjosi mahdollisuuksia kaikenlaiseen kaupankäyntiin, jolla ei välttämättä ollut enää yhteyttä äänestäjien urnilla ilmaisemaan tahtoon. Peli ratkaistiin poliittisten ryhmien välisissä neuvotteluissa, joihin liittyi niin mustia hevosia kuin lehmänkauppoja. Peräti kolmissa vaaleissa (1931, 1937, 1956) syntyi tilanne, jossa yksikin toisin annettu valitsijamiehen ääni olisi voinut muuttaa lopputuloksen.

Tällaiset jännitysnäytelmät ovat olleet poliittisen historian kestoaiheita, joihin palataan aina uudelleen. Presidentin valtaa ja vallankäyttöä, suhdetta esimerkiksi parlamentarismiin, on myös luodattu ahkerasti, valintamenetelyjä myöten. Sen sijaan harvemmin on paneuduttu kysymykseen, miten Suomessa järjestetyt presidentinvaalit ovat toimineet poliittisen mobilisaation välineenä, innostaneet kansalaisia poliittiseen aktiivisuuteen tai pyrkineet ohjaamaan, ellei peräti kontrolloimaan yleisen mielipiteen muodostumista.

Tässä julkaisussa aihetta haarukoidaan neljästä näkökulmasta. Oma artikkelini hahmottaa kokonaiskuvaa niistä Suomen presidentinvaaleista, joissa kansalaiset pääsivät äänestämään, ensin valitsijamiehiä ja sitten suoraan presidenttiehdokkaita. Käyn asetelmat lävitse 1920-luvulta lähtien, mutta tarkastelu painottuu Urho Kekkosen jälkeiseen aikaan.

Jo Mauno Koiviston ensimmäisessä valinnassa oli suoran kansanvaalin piirteitä, jotka ilmenivät ehdokkaan ympärille kehittyneessä ”Manu-ilmiössä”. Siirtyminen 1990-luvulla entistä voimakkaammin henkilöä korostavaan vaalitapaan on taannut sen, että näitä ilmiöitä on sittemmin riittänyt, sekä gallupien päiväperhosia että kestopuosikkeja. Menestys on saattanut riippua ratkaisevistikin siitä, osuvatko vaalit kannatuskäyrän kannalta otolliseen saumaan. Kuka ratsastaa kulloinkin ajan hengen aallonharjalla.

Sitähän kaikki äänestykset toisaalta aina mittaavat, mutta presidentinvaaliin tuntuu pesiytyvän aivan erityinen ”fanituskulttuuri”. Ehkä se sopii asetelmaan, jossa valtaoikeuksien kapenemisen myötä presidentti on aikaisempaa selkeämmin symbolinen hahmo, kansalaisten arvojen ja sieluntilan tulkki. Ikävän päivänpolitiikan hoitaa sitten hallitus, jonka kokoonpanon ratkaiseviin eduskuntavaaleihin ei presidentin kannatusluvuilla ole välttämättä mitään vaikutusta.

Suoraan kansanvaaliin siirtyminen merkitsi alkuun oikeastaan kolmi vaiheista järjestelmää, kun suuret puolueet asettivat vuonna 1993 presidenttiehdokkaansa avoimien esivaalien kautta. Ville Jalovaaran artikkeli kokoaa tähänastiset kokemukset yhteen keskittyen ennen muuta SDP:n ensimmäiseen esivaaliin, joka on jo legenda Suomen poliittisessa historiassa. Vaikka innostus esivaaleihin on laantunut, ne säilynevät puolueiden keinovalikoimassa presidenttiehdokkaasta päätettäessä. Sopivassa asetelmassa menettelytapa voi hyvinkin yhä toimia merkittävänä mobilisaation välineenä.

Näin tapahtui Ranskassa, jossa sosialistipuolue pohjusti ehdokkaansa paluun presidentinpalatsiin 2012 muun muassa menestyksekkäällä esivaalilla. François Hollanden kampanjan ja voiton taustaksi Louis Clerc analysoi artikkelissaan myös ranskalaisen vasemmiston murrosta tavalla, jossa on paljon kiinnostavia kosketuskohtia tai paralleelleja Suomen poliittiseen kenttään. Euroopan poliittiset virtaukset ylittävät kansallisia rajoja muuallakin kuin oikeistopopulismin piirissä.

Viimeksi tarjokasta maan poliittiseksi johtajaksi on etsinyt esivaalilla Italian demokraattipuolue PD. Kuinka sen pääministeriehdokas Pier Luigi Bersani pärjää tulevan kevään parlamenttivaaleissa, riittääkö kansalaisia mobilisoiva noste, se jää nähtäväksi. Esivaali joka tapauksessa oli ”suurmenestys, sillä äänestäjiä odotettiin kahta miljoonaa mutta 3,5 miljoonaa saapui paikalle”.² Se on jopa enemmän kuin Ranskassa, jossa sosialistit saivat esivaaleissa liikkeelle vajaa kolme miljoonaa äänestäjää.

Menettelytavan mallimaa on tietenkin Yhdysvallat, joka on monessa muussakin suhteessa ollut vaalikampanjoinnin edelläkävijä, niin hyvässä kuin pahassa. Tunnettua on, kuinka esimerkiksi Tony Blair uusine työväenpuolueineen ammensi oppia Bill Clintonin demokraateilta päättääkseen Labourin korpivaelluksen Britanniassa.³ Barack Obama puolestaan valjasti internetin ja sosiaalisen median omaan nousuunsa tavalla, jota lienee tutkiskeltu puolue-toimistoissa ympäri Eurooppaa.

Erkka Railo tarkastelee artikkelissaan Suomen presidentinvaaleja 2012, miten vihreiden Pekka Haaviston ympärille syntyi tunnelataukseltaan ennen kokematon liikehdintä, Haavisto-ilmiö. Internet ja sosiaalinen media olivat siinä keskeisiä, mutta kovin yksioikoisia vaikutussuhteita ei niistä kannata vetää ehdokkaan menestykseen. Välineet ovat välineitä ja osoittavat tehonsa vasta silloin, kun ne saavat polttoaineekseen poliittisen agendan ja karisman käytinvoimaa.

Mobilisaatio, kiinnostuksen ja aktiviteetin herättäminen sekä osallistumiseen innostaminen ovat poliittisen toiminnan peruselementtejä demokraattisissa järjestelmissä, joiden pienin yhteinen nimittäjä on vapaissa vaaleissa hankittu valtakirja äänestäjiltä, legitimizeetti. Se on yksi kivijaloista, jonka päälle vasta kansanvaltaisen yhteiskunnan rakentaminen voi alkaa.

Ajatushautomo Kalevi Sorsa -säätiossä on tarkoitus pohtia lähivuosina demokratiaa, sen toteuttamista ja toteutumista eri näkökulmista ja eri tasoilla – paikallisyhteisöissä, puolueissa ja kansalaisyhteiskunnassa, kansallisval-

² Demokraatti 28.11.2012 'Bersani pääministeriehdokkaaksi' (Pertti Hynynen); Time 2.12.2012 'Bersani Wins Italy Primary, Heads to General Vote', <http://world.time.com/2012/12/02/italy-center-left-vote-for-premier-candidate/>.

³ Ks. John Rentoul (1996) *Tony Blair*. Rev. ed. Warner Books, 280–287.

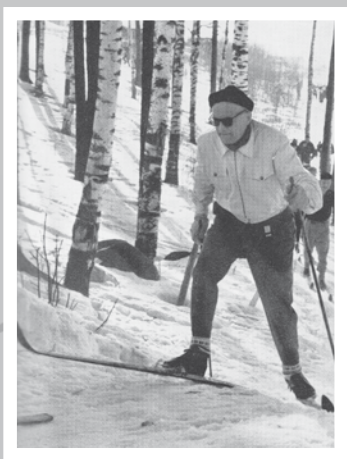
tiossa ja Euroopan unionissa, miksei maailmanlaajuisestikin. Olkoon tämä julkaisu eräänlainen aavistuslähtö siihen työhön.

Kiitän kirjoittajakollegoita, jotka tarttuivat ripeästi ja luovalla tavalla esittämääni ideaan. Tuloksen laskemme näin lukijoiden arvioitavaksi.

Lauttasaareissa, 1. adventtisunnuntaina 2012

Mikko Majander

1.

Vaalien kaari Ståhlbergistä Niinistöön

MIKKO MAJANDER

Suomessa on valittu presidentti tasavallan valtionpäämieheksi 20 kertaa. Vaalien lähes satavuotiseen historiaan mahtuu monenlaista poliittista asetelmaa ja melkoinen kirjo erilaisia menettelytapojakin, jotka voidaan ryhmitellä kolmeen pääjoukkoon. Vuoden 1919 hallitusmuodon mukaan menttiin yhdeksän kertaa (1925, 1931, 1937, 1950, 1956, 1962, 1968, 1978, 1982) ja pitkälti kymmenettäkin (1988). Kansalaiset kävivät uurnilla äänestämässä 300 (vuosina 1982 ja 1988 301) valitsijamiestä, jotka kokoontuivat sitten suorittamaan presidentin varsinaisen valinnan.

Kuudesti on turvauduttu erilaisiin poikkeusmenettelyihin, jolloin kansalaisilta ei ole haettu uutta mandaattia valtionpäämiehen valintaan. Eduskunta suoritti vaalin 1919, 1944 ja 1946 sekä jatkoi istuvan presidentin kautta 1974 neljällä vuodella. Vuoden 1937 valitsijamiehet puolestaan kutsuttiin uusimaan kunnianarvoisa tehtävänsä peräti kahdesti 1940 ja 1943, kun sodan poikkeusolot eivät olleet omiaan vaalien järjestämiselle.

Presidentin suoraan kansanvaalia kokeiltiin vuonna 1988, jonka jälkeen se on vakiintunut menettelytavaksi kaksivaiheisessa muodossaan. Puolueiden mahdollisuudet keskinäisiin kabinettisopimuksiin ovat heikentyneet olennaisesti, kun kansalaiset ovat äänestäneet 1994, 2000, 2006 ja 2012 kukin mielsensä mukaan, järjellä tai tunteella, delegoimatta taktikointivaltaa millekään välittävälle portaalle.

Seuraavan tarkastelun kohteena ovat ne presidentinvaalit, joissa äänestäjät ovat päässeet esittämään vaalilipulla kantansa, jos niin ovat hyväksi tai taroituksenmukaiseksi nähneet. Kun perimmiltään on kyse henkilöstä maan korkeimpaan ja edustavimpaan tehtävään, muutokset osallistumisaktiivisuudessa ja sen kanavoitumisessa hahmottavat Suomen historiaa hiukan eri tavalla kuin parlamentti- tai muut puoluevaalit.

Kuinka kansalaiset ovat lähteneet vuosikymmenten saatossa liikkeelle, kenen puolesta ja mitä reaalipoliittisia tavoitteita tai symbolisia merkityksiä äänestykseensä liittäen?

VALKOISEN SUOMEN VAALIT

Presidentti-instituutio oli Suomessa uusi ja presidentin valitsijamiesvaalit vielä uudempi, kun kansalaiset kutsuttiin ensimmäisen kerran sitä suorittamaan tammikuussa 1925. Uurnille mentäessä ei ollut edes selvillä, ketkä olisivat tarjolla maan korkeimpaan luottamustehtävään. Seuraavasta taulukosta voi lukea eri puolueiden ja vaaliliittojen saavuttamia valitsijamies- (vm) ja äänimääriä sekä kannatusosuuksia ja verrata niitä välittömästi edellisiin ja seuraaviin eduskuntavaaleihin (ek).

PRESIDENTIN VALITSIJAMIESVAALIT 1925

					EK-VAALIT 1924		EK-VAALIT 1927	
Äänestysprosentti					57,4		55,8	
			39,7					
EHDOKAS	PUOLUE	VM	ÄÄNIÄ	%	ÄÄNIÄ	%	ÄÄNIÄ	%
Väinö Tanner	SDP	79	165 091	26,6	255 068	29,0	257 572	28,3
(Hugo Suolahti)	Kokoomus	68	141 240	22,7	166 880	19,0	161 450	17,7
(Lauri Relander)	Maalaisliitto	69	123 932	19,9	177 982	20,3	205 313	22,6
(Karl Söderholm)	RKP	35	78 422	12,6	105 733	12,0	111 005	12,2
Risto Ryti	Edistyspuolue	33	71 199	11,5	79 937	9,1	61 613	6,8
Matti Väisänen	Kommunistit	16	41 213	6,6	91 839	10,5	109 939	12,1

Vain 40 prosenttia äänioikeutetuista vaivautui asialle. Osallistumisen ja kampanjoinnin laimeutta on selitetty porvaripuolella sillä, että presidentti K. J. Ståhlbergin uskottiin vastaan hangoittelustaan huolimatta suostuvan sitenkin uudelleen valintaan. Työväenliikettä taas passivoi tietoisuus, ettei valkoiseen Suomeen valittaisi valtionpäämiestä sisällissodan häviäjien riveistä.¹

Vasemmisto sitä paitsi vierasti koko itsenäistä valtaa käyttävää presidentti-instituutiota, kun kansanvallan tuli toteutua eduskunnan kautta. Sen alleviivaamiseksi parlamentti olisikin ollut sopiva paikka maan muodollisen päämiehen valinnalle.² Tätä taustaa vasten sosiaalidemokraatit pitivät vaalissa kohtuullisesti kutinsa. Heidän ääniosuutensa oli tosin pari prosenttia alempana kuin eduskuntavaaleissa, kun taas oikeisto menestyi suhteellisesti selkeästi paremmin. SDP:n Väinö Tanner sai taakseen eniten valitsijamiehiä, mutta heidän yhteenlaskettu äänimääränsä oli 90 000 vähemmän kuin sosiaalidemokraateilla edellisvuoden parlamenttivaaleissa.

Vasemmiston kannatus suli ennen muuta sen laidalta. Sosialistisen työväen ja pienviljelijöiden vaaliliitto asetti ehdokkaaksi ammattiyhdistysjohtaja Matti Väisäsen, joka istui sillä hetkellä vankilassa. Kyse oli tietoisesta provokaatiosta, protestista poliittista vainoa ja kansalaisoikeuksien rajoittamista vastaan. Joukkojen herättäjänä se kuitenkin epäonnistui, sillä Väisäsen valitsijamiehet saivat vain 41 000 ääntä, kun eduskuntavaaleissa tuli yli kaksi kertaa enemmän. Kokematta jäi, miten Neuvostoliittoon emigroitunut Otto Ville Kuusinen olisi pärjännyt työväestöä kokoavana ehdokkaana.³

Vaalitulos osoitti, että ”suomalaisen kommunismin kannattajat eivät olleet halukkaita pitämään vaaleja pelkkänä mielenosoituksena”.⁴ Äänestäjiä oli vaikea saada liikkeelle, kun tarjolla ei ollut rakentavaa, positiivista jos ei voittavaa perspektiiviä. Tästä kärsivät sosiaalidemokraatitkin, joilla toisaalta oli presidentinvaalissa mahdollisuuksia torjua kannaltaan vastenmielisimpien vaihtoehtojen toteutumista. Näinhän oli tapahtunut kesällä 1919, kun he edus-

¹ Blomstedt 1969, 457–462; Hallberg et al. 2009, 77.

² Soikkanen 1975, 332, 340–343.

³ Saarela 2008, 430–437.

⁴ Saarela 2008, 436.

kunnassa ratkaisivat Ståhlbergin voiton ”valkoisesta kenraalista” C. G. Mannerheimista.⁵

Aina tosin ei ollut ihan yksinkertaista päättää, kuka porvariehdokkaista oli vasemmiston näkökulmasta vähiten huono. Kun presidenttiä valittiin seuraavan kerran vuonna 1931, sosiaalidemokraattien suosikki tehtävään oli jälleen Ståhlberg, mutta esimerkiksi istuvan presidentin Lauri Relanderin ja oikeiston P. E. Svinhufvudin välillä oli jo vaikeampi valita. Edellinen oli vailla auktoriteettia myötäillyt lapuanliikettä, joka puolestaan nosti vanhaa ”Ukko-Pekkaa” valtakunnan johtoon.⁶

PRESIDENTIN VALITSIJAMIESVAALIT 1931

					EK-VAALIT 1930		EK-VAALIT 1933	
Äänestysprosentti					47,3		65,9	
							62,2	
EHDOKAS	PUOLUE	VM	ÄÄNIÄ	%	ÄÄNIÄ	%	ÄÄNIÄ	%
Väinö Tanner	SDP	90	252 550	30,2	386 026	34,2	413 551	37,3
P. E. Svinhufvud	Kokoomus	64	180 378	21,6	203 958	18,1	187 527	16,9*
Kyösti Kallio	Maalaisliitto	69	167 574	20,0	308 280	27,3	249 758	22,5
K. J. Ståhlberg	Edistyspuolue	50	148 430	17,7	65 830	5,8	82 129	7,4
ei nimetty	RKP	25	75 382	9,0	113 318	10,0	115 433	10,4
ei nimetty	Pienvielijäjät	2	11 772	1,4	20 883	1,9	37 544	3,4

* Vaaliliitossa Isänmaallisen kansanliikkeen kanssa

Relander ei lopulta päässyt edes Maalaisliiton ehdokkaaksi saati mustana hevosena äänestyksiin, joissa Svinhufvud löi Ståhlbergin mutkikkaiden vaiheiden jälkeen äärimmäisen niukasti.⁷ Lukujen valossa sosiaalidemokraateilla olisi ollut mahdollisuus kääntää asetelma toisin päin, mutta he epäonnistuivat

⁵ Soikkanen 1975, 343–344.

⁶ Soikkanen 1975, 525–527; Paavolainen 1984, 216–222.

⁷ Vaalista ks. Mylly 1989, 270–277; Vares & Uino 2007, 66–80.

väkensä innostamisessa valitsijamiesvaaliin edellistäkin kertaa pahemmin. Tanner tosin oli jälleen ykkönen, mutta ääniä sosiaalidemokraateilta katosi edellisvuoden eduskuntavaaliin verrattuna 130 000 ja kannatuksesta 4 prosenttia.

Moni tasavaltalainen tuki suoraan rintaman keulakuvaa Ståhlbergia, mikä rokotti eritoten Maalaisliiton Kyösti Kallion suosiota. Oikeisto joka tapauksessa kykeni jälleen vetoamaan äänestäjiin suhteellisesti paremmin kuin parlamenttivaaleissa, jos kohta Kokoomuksessa oli odotettu huomattavasti parempaa menestystä. Svinhufvudin valitsijamiehet jäivät jälkeen puolueen kansanedustajaehdokkaiden kokonaispotista. Kommunistiseksi katsottu toiminta taas oli suomalaisessa kansanvallassa kriminalisoitu lailla.

Yhteiskunta suorastaan kuohui verrattuna 1920-luvun suhteellisen rauhaan puoliväliin, ja se näkyi niin arjen liikehdinnässä ja uhkakuissa kuin vaaliaktiivisuudessa. Vaikka eurooppalainen ajan henki korosti johtajapersoonallisuuksia ja loi henkilökulttia, presidentinvaali ei Suomessa toiminut poliittisen mobilisaation etulinjassa. Äänestysprosentti kyllä nousi valitsijamiesvaaleissa kohti 50:tä, mutta ero eduskuntavaaleihin kasvoi entisestään, lähes 20 prosenttiin.

Tässä suhteessa tapahtui 1930-luvun edetessä muutos, sillä tammikuussa 1937 valitsijamiesvaalien äänestysprosentti jäi enää 5 yksikköä edellisen kesän eduskuntavaaleista. Muutoin asetelma säilyi suurin piirtein entisellään: vasemmisto alisuoriutui uurnilla, oikeisto menestyi hyvin, ja maalaisliittolaiset olivat oman vetovoimaisen ehdokkaan puutteessa hajallaan. Siitä huolimatta Kyösti Kallio nousi presidentiksi. Sosiaalidemokraatit taktikoivat tällä kertaa varman päälle torjuakseen kannaltaan kielteisimmän vaihtoehdon eli Svinhufvudin valinnan uudelle kaudelle.⁸

⁸ Soikkanen 1975, 593–598; Mylly 1989, 366–368.

PRESIDENTIN VALITSIJAMIESVAALIT 1937

					EK-VAALIT 1936		EK-VAALIT 1939	
Äänestysprosentti					62,9		66,6	
57,8								
EHDOKAS	PUOLUE	VM	ÄÄNIÄ	%	ÄÄNIÄ	%	ÄÄNIÄ	%
Väinö Tanner	SDP	95	341 408	30,7	452 751	38,6	515 980	39,8
P. E. Svinhufvud	vaaliliitto	86	330 980	29,8				
	Kokoomus	63	240 602	21,6	121 619	10,4	176 215	13,6
	IKL	23	90 378	8,1	97 891	8,3	86 219	6,7
Kyösti Kallio	Maalaisliitto	56	184 668	16,6	262 917	22,4	296 529	22,9
K. J. Ståhlberg	vaaliliitto	38	152 640	13,7				
	Edistyspuolue		123 355	11,1	73 654	6,3	62 387	4,8
	muut		29 285	2,6				
ei nimetty	RKP	25	102 250	9,2	131 440	11,2	124 720	9,6

Vasemmisto saavutti siten minimitavoitteen, mutta ei kyennyt nostamaan Ståhlbergia, saati Tanneria presidentiksi. Kannattajakunnan aktivointi ei kuitenkaan onnistunut, vaikka siihen oli poikkeukselliset valtit käsissä. Sosiaalidemokraatit olivat menestyneet edellisen kesän eduskuntavaaleissa hyvin, saaneet lähes 40 prosenttia annetuista äänistä. Voitosta huolimatta Svinhufvud oli itsepintaisesti estänyt heidän pääsyä hallitukseen todistaen näin vasemmiston mielestä piittaamattomuuttaan kansanvallan parlamenttiin nojaavista pelisäännöistä.

Kampanjapuheissaan sosiaalidemokraatit alleviivasivat, ettei presidentin valitsijamiesvaaliin ollut enää varaa suhtautua välinpitämättömästi. SDP:n puoluetolimikunnan uudenvuoden tervehdyksen mukaan sen

tuloksesta suuressa määrässä riippuu tasavaltamme vastainen kehitys. Kaikkien kansanvaltaisten piirien, mutta ennenkaikkea työläisten suurten joukkojen on nyt valvottava, että tasavallan päämieheksi saadaan mies, joka kaikissa suhteissa täyttää kansanvallan ja siihen liittyvän parlamentarismien vaatimukset. Vain kyllin voimakas sosialidemo-

kraattinen valitsijamieskunta voi taata, että nämä vaatimukset tulevat uutta presidenttiä valittaessa huomioonotetuksi.

Tannerin sanoin aikaisemmin oli ”ilmeisesti ajateltu, että tasavallan presidentti on jonkinlainen koriste ja että on samantekevää kuka tätä tointa hoitaa”. Viimeisessä hallitusratkaisussa oli kuitenkin ”oikein havainnollisesti opetettu ymmärtämään, miten suuri merkitys tällä vaalilla on”. Turvatakseen eduskuntavaalien voitot sosiaalidemokraattien oli saatava kaikki eduskuntavaalien 452 000 kannattajaansa uudelleen liikkeelle, ”niin koko taistelu on sillä ratkaistu” ja työväki pääsee määräämään, kuka tulee presidentiksi.⁹

Ponnisteluista ja propagandasta huolimatta yli 110 000 edellisen kesän SDP:n äänestäjää jätti presidentinvaalin väliin. *Suomen Sosialidemokraatin* pääkirjoituksissa purettiin pettymystä muun muassa vaalitapaan, kun kaikista selittelyistä huolimatta monet pitivät koko hommaa vähemmän tärkeänä ja väheksyivät sen merkitystä. Valtavan koneiston liikekannallepano vain yhtä vaalia varten oli liiallinen voimainponnistus. Tehtävä olisikin parempi jättää suosiolla eduskunnan suoritettavaksi.¹⁰

Sosiaalidemokraattien on katsottu halunneen vaihtaa presidenttiä ”lähes pakkomielleisesti”, eikä tulkintaa sovi moittia kuin kenties sanavalinnasta. Tannerin valitsijamiehet luopuivat omasta ehdokkaastaan heti ensimmäisessä äänestyksessä asettuen siinä Ståhlbergin ja toisessa Kallion taakse. Menettelytapa oli kylmän harkiten laskettu; siinä ei ollut mitään irrationaalista eikä se perustunut ensisijaisesti tunteeseen tai edes maailmankatsomukseen. Jälkimmäiset määreet sopivat vallinneessa tilanteessa kuvaamaan paremminkin Svinhufvudia, ”joka ei koskaan päässyt yli vuoden 1918 kokemuksistaan”.¹¹

Itsenäisyssenaatin puheenjohtaja ja entinen valtionhoitaja Svinhufvud henkilöi presidenttinä sitä vanhakantaista poliittista kulttuuria, joka asetti valtionpäämiehen eduskuntaa ”korkeammalle” tasolle, itsenäiseen asemaan pirstaleisen puoluekentän vastapainoksi pitämään huolta kansakunnan yhteisestä hyvästä.¹² Tämä traditio ei murtunut vuoden 1937 vaalissa, kuten myö-

9 Vaaliagitaaation esimerkit on noukittu *Suomen Sosialidemokraatista* 31.12.1936–15.1.1937.

10 *Suomen Sosialidemokraatti* 18.1. ja 24.1.1937.

11 *Lainaukset Hallberg et al.* 2009, 105, 113.

12 *Hallberg et al.* 2009, 40–43.

hemmstä historiasta hyvin tiedämme, mutta presidenttiratkaisu mahdollisti kuitenkin suuren käänteen Suomen 1900-luvun poliittisessa historiassa.

Syntyi sosiaalidemokraattien ja Maalaisliiton yhteistyöhön perustuva punamulta-akseli, joka kesti riitoineen, variantteineen ja katkoksineenkin hallituskoalitioden perusratkaisuna seuraavat 50 vuotta.¹³

PAASIKIVEN–KEKKOSEN VAALIT

Sotavuodet ja sopeutuminen rauhaan muuttivat poliittisen toiminnan ehtoja Suomessa dramaattisesti. Kommunistien vahva paluu yhteiskunnalliseksi voimaksi mahtava Neuvostoliitto tukenaan käynnisti mobilisaation, jossa vasemmistopuolueet kamppailivat kiivaasti ja keinoja kaihtamatta niin työväestön sieluista kuin organisaatioista.¹⁴ Agraarisen Suomen suurena joukkopuolueena myös Maalaisliitto onnistui jäsenistönsä ja järjestöverkkonsa virittämisessä, mutta oikeisto ajautui enemmän tai vähemmän ahtaalle pitkäksi aikaa.¹⁵

Poikkeusvuodet olivat rajoittaneet poliittista toimintaa ja synnyttäneet patoutumia, jotka purkautuivat ryöpsähtäen rauhan myötä. Ajan henki näkyi myös äänestysaktiivisuudessa, joka nousi 1940-luvun eduskuntavaaleissa 75–78 prosenttiin. Näihin lukuihin verrattuna presidenttikysymyksestä innostuttiin edelleen maltillisesti, melkein pä konservatiivisesti, varsinkin kun asiaa määrittä paljolti ulkopoliittikka, jossa maan liikkumavara ja kelvot henkilöresurssit koettiin rajoitetuiksi.

Presidentti J. K. Paasikivi voitti vuonna 1950 itselleen jatkokauden vaaleissa, jotka asettuivat poliittisen liikekannallepanon näkökulmasta kahden aikakauden rajalle. Oikeisto ei edelleenkään pitänyt kampanjointia – itsensä mainostamista – valtionpäämiehen arvolle sopivana puuhana, olihan paikalle tarjolla koeteltu ja kunnioitettu valtiomies. Sosiaalidemokraatit taas olivat asiassa vielä enemmän eksyksissä kuin ennen sotia, eivätkä he saaneet edes ehdokasta nimetyksi. SDP:n tulos valitsijamiesvaaleissa jäikin entiseen tapaan

¹³ Ks. Majander 2010a, essee 'Irti punamullasta?'.
¹⁴ Olen käsitellyt tätä kirjoissani *Pohjoismaa vai kansandemokratia?* (2004) ja *Demokratiaa dollareilla* (2007), joista löytyvät kattavat lähteet alan muuhun kirjallisuuteen.
¹⁵ Ks. Hokkanen 1996; Vares 2008.

vaisuksi, siinä missä Kokoomus pääsi uurnilla realisoimaan Paasikiven nauttimaa kansansuosiota.¹⁶

PRESIDENTIN VALITSIJAMIESVAALIT 1950

					EK-VAALIT 1948		EK-VAALIT 1951	
Äänestysprosentti		63,8			78,2		74,6	
EHDOKAS	PUOLUE	VM	ÄÄNIÄ	%	ÄÄNIÄ	%	ÄÄNIÄ	%
J. K. Paasikivi	vaaliliitto	107	585 063	37,1				
	Kokoomus	68	360 789	22,9	320 366	17,0	264 044	14,6
	RKP	23	137 209	8,7	137 981	7,3	130 524	7,2
	Edistyspuolue	14	75 115	4,8	73 444	3,9	102 933	5,7*
	muut	2	11 950	0,8				
ei nimetty	SDP	64	343 828	21,8	494 719	26,3	480 754	26,5
Mauno Pekkala	SKDL	67	338 035	21,4	375 538	20,0	391 134	21,6
Urho Kekkonen	Maalaisliitto	62	309 060	19,6	455 635	24,2	421 613	23,3

* Edistyspuolueen perilliseksi perustetun Suomen kansanpuolueen lukemat

Laitavasemmistolle vaalit palauttivat uskoa tappiollisten eduskuntavaalien ja oppositioon syöksemisen jälkeen. Hyvä äänisaalis ja toinen sija valitsijamiesmäärässä osoitti joko uskollisen kannattajaväen aktiivisuutta tai joukkojen radikalisoitumista, vaikka itse ehdokkaalla Mauno Pekkalla ei ollut todellisia mahdollisuuksia tulla valituksi.

Maalaisliiton Urho Kekkosella sen sijaan oli, vaikka niitä on jälkikäteen vähätelty esittämällä, että hänhän oli vasta ikään kuin harjoituskerroksella muokkaamassa maaperää tuleviin koitoksiin. Mies oli kuitenkin liikkeellä tosissaan, niin tosissaan että toi Suomeen uuden tarmokkaan kampanjamallin, jota vastustajat halveksuivat amerikkalaistyyliseksi. ”Presidentin tehtävä vaatii aivan toisenlaisia kykyjä kuin kansanpuhujan taitoa”, vanha Paasikivi ärisi.

¹⁶ Ks. Soikkanen 1991, 360–369; Vares 2008, 121–127.

Häntä suretti muutenkin vaaleihin liittyvä matala ja kurja intrigointi: ”En olisi luullut maalaisliittolaisista ja Kekkosesta näin huonoa.”¹⁷

Mitä mieltä tyylistä sitten oltiinkin, aktiivinen kampanja merkitsi Kekkonen profiilin nousua. Välittömänä palkintona oli tosin vain vaalin jumbosija, kun omistakin lipesi runsaasti väkeä äänestämään suoraan Paasikiveä. Avaus presidentinvaalien valjastamisesta poliittiseen mobilisaatioon tuli joka tapauksessa tehdyksi, vieläpä leimallisesti henkilökeskeisissä merkeissä. Se oli sijoitus tulevaisuuteen, eikä voittokaan jäänyt kuin parinkymmenen valitsijamiehen päähän. On pätevät syyt olettaa, että Pekkalen porukat olisivat tilaisuuden tarjoutuessa siirtyneet Kekkonen tueksi.¹⁸

Kuusi vuotta myöhemmin elettiin sitten kiivaasti uutta aikaa laajalla rintamalla, mukaan lukien vähemmän mairittelevat piirteet, kun vaalien sivutuotteena viljeltiin niin alatyylisiä huhupuheita kuin häikäilemätöntä peloteluakin. Jopa herraskaisissa kokoomuspiireissä ladattiin presidentinvaaliin paukkuja likaisia temppuja kaihtamatta, vaikka puolueen ehdokas Suomen Lontoon-lähettiläs Sakari Tuomioja ei moisessa meiningissä viihtynyt eikä lopulta pärjännyt korkealle viritettyjen toiveiden tavalla.

Muutkin siis koettivat parhaansa mukaan, mutta Kekkonen rallin tasolle ei yltänyt kukaan. Vaalikenttien lietsonta onnistui kahdella tavalla. Äänestysprosentti nousi reilusti yli 70:n aivan eduskuntavaalien kantaan, ja toisaalta ratkaisevan eron voi tulkita syntyneen jo valitsijamiesvaalissa. Maalaisliitto lisäsi selvästi kannatustaan, siinä missä sosiaalidemokraattien oli edelleen vaikea markkinoida asiaa äänestäjilleen, vaikka ensimmäistä kertaa oli todellinen mahdollisuus tehdä presidentti työväenliikkeen kasvatista.

Kekkonen siis voitti, mutta ennen valinnan varmistumista koettiin huimia käänteitä, joissa tarvittiin avuksi myös Neuvostoliiton edustajien toverillista kättä.¹⁹

¹⁷ Polvinen 2003, luku ’Presidentinvaaleja kohti’, lainaukset 58, 62; Suomi 2010, 170–175.

¹⁸ Ks. Rentola 1997, 107–117.

¹⁹ Tarkemmin presidentinvaaleista 1956 kampanjoineen ks. Majander 2010a, essee ’Paasikivestä Kekkoseen’.

PRESIDENTIN VALITSIJAMIESVAALIT 1956

					EK-VAALIT 1954		EK-VAALIT 1958	
Äänestysprosentti					73,4		79,9	
							75,0	
EHDOKAS	PUOLUE	VM	ÄÄNIÄ	%	ÄÄNIÄ	%	ÄÄNIÄ	%
Urho Kekkonen	Maalaisliitto	88	510 783	26,9	483 958	24,1	448 364	23,1
K.-A. Fagerholm	SDP	72	442 408	23,3	527 094	26,3	449 536	23,1*
Sakari Tuomioja	vaaliliitto	57	372 973	19,7				
	Kokoomus	54	340 311	17,9	257 025	12,8	297 094	15,3
	Vapaamieliset	3	32 662	1,7	6 810	0,3	6 424	0,3
Eino Kilpi	SKDL	56	354 575	18,7	433 251	21,6	450 220	23,2
Ralf Törngren	RKP	20	130 145	6,9	135 768	6,8	126 365	6,5
Eero Rydman	Kansanpuolue	7	85 690	4,5	158 323	7,9	114 617	5,9

* Lisäksi SDP:stä lohjennut sos.dem. oppositio sai 33 947 ääntä (1,8 %)

Valtionpääksi päästyään Kekkonen ei vetäytynyt pelkäksi ulkopoliittikan linjoittajaksi ja takuumieheksi, vaan hän alkoi puuttua myös päivänpolitiikan moniin ulottuvuuksiin. Poliittinen kenttä repesi kilpaileviin vihollisleireihin, jotka vaikeuttivat puolueiden yhteistyökykyä ja nakersivat niiden sisäistä eheyttä. Viimeistään syksyn 1958 yöpakkaskriisistä lähtien taistelua hallitsi kysymys siitä, saataisiinko Kekkonen kammettua pois linnasta ja Tamminiemestä seuraavissa presidentinvaaleissa.

Seurasi Suomen sodanjälkeisen politiikan toinen kiihkeä *Sturm und Drang*-vaihe, joka kulminoitu syksyn 1961 noottikriisiin. Neuvostoliiton väliintulo käänsi jo valmiiksi vahvasti virittyneen kohtalontunnelman kysymykseksi kansallisesta turvallisuudesta. Syntynyt asetelma rapautti pohjan muutenkin hajanaiselta Kekkosen-vastaiselta rintamalta. Kansakunta äänesti vaaleissa ennen kokemattoman aktiivisesti ja presidenttinsä puolesta, jos kohta tämä ei saanut suoraan taakseen valitsijamiesten enemmistöä.²⁰

PRESIDENTIN VALITSIJAMIESVAALIT 1962

					EK-VAALIT 1958		EK-VAALIT 1962	
Äänestysprosentti					81,5		75,0	
							85,1	
EHDOKAS	PUOLUE	VM	ÄÄNIÄ	%	ÄÄNIÄ	%	ÄÄNIÄ	%
Urho Kekkonen	vaaliliitto	145	975 248	44,3				
	Maalaisliitto	111	698 199	31,7	448 364	23,1	528 409	23,0
	Kansanp. (osa)	21	165 489	7,5	114 617	5,9	146 005	6,3
	RKP (osa)	6	35 599	1,6				
	muut	7	75 961	3,5				
Paavo Aitio	SKDL	63	451 750	20,5	450 220	23,2	506 829	22,0
ei nimetty	vaaliliitto							
	Kokoomus	37	288 912	13,1	297 094	15,3	346 638	15,1
	muut	2	18 985	0,9				
Rafael Paasio	SDP	36	289 366	13,1	449 536	23,1	448 930	19,5
ei nimetty	RKP (osa)	15	111 741	5,1	126 365	6,5	140 689	6,1
Emil Skog	TPSL	2	66 166	3,0	33 947	1,8	100 396	4,4

Suomen ulkopolitiikka, erityisesti idänpolitiikka ja Kekkosen asema presidenttinä kytkeytyivät noottivaalien jälkeen toisiinsa niin tiiviisti, ettei toista voinut haastaa ilman toista. Siihen realiteettiin oli sosiaalidemokraattienkin sovittauduttava. SDP uusi puoluejohtonsa ja ratkaisi sen jälkeen kolmen K:n ongelmansa: ryhtyi hallitusyhteistyöhön kommunistien kanssa ja rakensi suhteet niin Kekkoseen kuin Kremliin.

Presidentinvaalit 1968 oli linjan reivauksen kulma- ja koetinkivistä. SDP asetti pitkin hampain ehdokkaakseen Urho Kekkosen, joka oli vuosien ajan ollut puolueväelle perin pohjin parjattu mörkö, *bête noire*. Tunnelmia kuvasi kentältä kantautunut kuulu kommentti, että tällä kertaa ei menisi lumi saappaaseen vaalityön merkeissä.²¹

²¹ Lehtinen 2002, erit. 461–465.

Eikä mennyt. Maan johtava hallituspuolue sai valitsijamiesvaalissa vain 15 prosenttia annetuista äänistä, joka sekin oli kyllä enemmän kuin nootin varjossa. Menestyksellisistä eduskuntavaaleista 1966 SDP:n äänisaalis laski alle puoleen, kun puolueen kannattajista moni jätti nämä vaalit väliin. Kokonaisuudessaan osallistumisaktiivisuus romahti yli 10 prosenttia edellisistä presidentinvaaleista ja eduskuntavaaleista melkein 15 prosenttia.

PRESIDENTIN VALITSIJAMIESVAALIT 1968

					EK-VAALIT 1966		EK-VAALIT 1970	
Äänestysprosentti					84,9		82,2	
					70,2			
EHDOKAS	PUOLUE	VM	ÄÄNIÄ	%	ÄÄNIÄ	%	ÄÄNIÄ	%
Urho Kekkonen	vaaliliitto ym.	192	1 152 700	56,5				
	Keskustap.	65	421 197	20,7	503 047	21,2	434 150	17,1
	SKDL	56	345 609	17,0	502 374	21,2	420 556	16,6
	SDP	55	315 068	15,5	645 339	27,2	594 185	23,4
	RKP (osa)	9	68 378	3,4	134 832	5,7	135 465	5,3
	TPSL	6	46 833	2,3	61 274	2,6	35 453	1,4
	muut	1	23 993	1,2				
Matti Virkkunen	vaaliliitto ym.	66	482 693	23,7				
	Kokoomus	58	432 014	21,2	326 928	13,8	457 582	18,1
	RKP (osa)	6	43 892	2,2				
	muut	2	6 787	0,3				
Veikko Vennamo	SMP	33	231 282	11,4	24 351	1,0	265 939	10,5
ei nimetty	Liberaalit	9	102 831	5,0	153 259	6,5	150 823	6,0

Kekkosen vaaliliitto sai yli puolet äänistä, ja hänet valittiin heti ensimmäisellä kierroksella kahden kolmasosan enemmistöllä kolmannelle kaudelle. Normaalisissa demokraattisessa järjestelmässä sitä olisi voinut kuvitella komeaksi voitoksi, mutta Suomen presidentti oli raivoissaan. Mieliala ravintola White Lady'n vaalivalvojisissa Mannerheimintiellä oli matala, eikä omien

sanojensa mukaan ”saatanan masentunut” Kekkonen halunnut koetun jälkeen suostua enää presidenttiehdokkaaksi.²²

Syy synkkyyteen oli vaalin kampanja-asetelmassa, joka jätti kyljen auki Kekkonen kriitikoille. Kokoomuksen ehdokas Kansallis-Osake-Pankin pääjohtaja Matti Virkkunen profiloitui ennakoitua terävämmin, ja toi äänestysprosentin laskusta huolimatta puolueelleen yli 100 000 ääntä enemmän kuin eduskuntavaaleissa. Vielä terävämpi piikki Kekkonen sieluntilassa oli Suomen Maaseudun Puolueen ja suomalaisen populismin kantaisä Veikko Vennamo, joka kymmenkertaisti liikkeensä äänisaaliin yli 11 prosenttiin.²³

Nämä luvut nöyryyttivät ylivertaiseen asemaan korotettua presidenttiä ja ennustivat muutosta Suomen poliittiseen ilmastoon. Kekkosta tukeneet kansanrintamapuolueet menettivätkin seuraavissa eduskuntavaaleissa toistakymmentä prosenttia yhteenlasketusta kannatuksestaan SMP:n ja Kokoomuksen korjatessa sadon. Eikä asetelma siitä muuttunut, vaikka presidentti hajotti eduskunnan ja määräsi uudet vaalit.

Kekkonen doktriini perustui näkemykseen, jonka mukaan presidentinvaalit olivat kansanäänestyksiä siitä ulkopoliitikasta, jota hän edusti ja johti. Toisaalta onnistunut ulkopoliitiikka ja suhteiden hoitaminen Neuvostoliittoon edellytti suurin piirtein yksimielistä kansan tukea. Vain tällaisen selkänojan turvin presidentti saattoi turvata Suomen kansalliset edut alati vaarallisessa kylmän sodan jakamassa maailmassa.

Demokratian kannalta kyse oli tautologisesta kehäpäätelmästä, jossa avainasemaan kävi valittavaksi vain yksi mies. Kekkonen uran moniin paradokseihin kuuluukin se, että valtionpäämiehen asemaa tavoitellessaan hän oli edelläkävijä kansalaisten aktivoimisessa aina istuvan presidentin haastamiseen asti – vaikka kyseessä oli hänen oma ulkopoliittinen mestarinsa, itse Paasikivi.

Presidenttinä taas Kekkonen tukahdutti parhaansa mukaan aidot vaaliasetelmat. Äänestyksen tuli olla kansallisen yksimielisyyden osoitus, ei esimerkiksi moniarvoisen poliittisen kulttuurin ja kilvoittelun reilu, tasavertainen ja toisia kunnioittava demokratian juhla. Sellaisen ihannetilan tavoitteluun ei

²² Majander 2010b.

²³ Suomi 2010, 423–428; Tarkka 2012, 226–229.

Kekkonen enää suostunut, vaan valitutti itsensä vuonna 1973 neljän vuoden jatkokaudelle eduskunnan säätämällä poikkeuslailla.²⁴

Ei käy kiistäminen, että Kekkosen korvaamattomaksi tehneisiin järkeilyihin löytyi kuhunkin tilanteeseen sopivia ja painaviakin perusteita. Poliitiikan valinnat ovat eri näkemysten, argumenttien ja arvojen puntarointia, niin kuin historiankirjoituksen tulkinnat sitten myöhemmin. Presidenttiratkaisujen managerointi ylhäältä päin jätti joka tapauksessa tahroja Kekkosen kilpeen, eikä sitä puhdistanut hänen halunsa tulla 1978 vielä kerran valituksi ja nimenomaan normaalia valitsijamiesvaalimenettelyä noudattaen.

Syntyi suuri koalitio, kun lähes koko poliittinen kenttä Sosialistisesta Työväenpuolueesta Suomen Yksityisyrittäjiin Puolueeseen ja Åländsk Samlingiin nimesi ehdokkaakseen Kekkosen. Valtio-opin auktoriteetit arvioivat 30 vuotta myöhemmin, että tällainen

*tuloksen ”sopiminen” puolue-eliitin pääasiallisten toimijoiden kesken oli kansanvallan ihanteiden kannalta paha ylilyönti. 1970-luvun ”suomettu-
neen” poliittisen kulttuurin kuvassa se on kuitenkin vain yksi lisäpiirre ja vuoden 1973 poikkeuslakivaalien näyttämän suunnan päätepiste.²⁵*

Lopputuloksena oli lähinnä poliittinen rituaali, jolla ei ollut paljoakaan tekemistä kansalaisten mobilisaation kanssa. Kekkonen säästyí kymmenen vuoden takaiselta nöyryytykseltä, kun protesti häntä vastaan jäi marginaaliseksi. Kristilliset ja perustuslailliset tosin kaksinkertaistivat äänisaaliinsa edellisistä eduskuntavaaleista, mutta esimerkiksi Vennamon taakse ei syntynyt enää ryntäystä. Äänestysprosenttikin saatiin tarmokkaalla valistuksella hila-
tuksi kasvat säilyttävälle tasolle.

²⁴ Ks. Häikiö 1993; vrt. Suomi 2010, 522–545.

²⁵ Hallberg et al. 2009, 262.

PRESIDENTIN VALITSIJAMIESVAALIT 1978

					EK-VAALIT 1975		EK-VAALIT 1979	
Äänestysprosentti					69,9		79,7	
							81,2	
EHDOKAS	PUOLUE	VM	ÄÄNIÄ	%	ÄÄNIÄ	%	ÄÄNIÄ	%
Urho Kekkonen		260	2 017 631	82,4				
	SDP	74	569 154	23,3	683 590	24,9	691 512	23,9
	Keskustap.	64	475 372	19,4	484 772	17,6	500 478	17,3
	SKDL	56	445 098	18,2	519 483	18,9	518 045	17,9
	Kokoomus	45	360 310	14,7	505 145	18,4	626 764	21,7
	RKP	12	88 054	3,6	128 211	4,7	122 418	4,2
	Liberaalit	8	71 232	2,9	119 534	4,4	106 560	3,7
	Äländsk Saml.	1	5 331	0,2				
Raino Westerholm	Kristilliset	24	215 244	8,8	90 599	3,3	138 244	4,8
Veikko Vennamo	SMP	10	114 488	4,7	98 815	3,6	132 457	4,6
Ahti M. Salonen	Perustuslailliset	6	82 478	3,4	43 344	1,6	34 958	1,2

”ILMIÖMÄISET” KANSANVAALIT

”Ilmiöt” mielletään melkeinpä määritelmän mukaisesti jotenkin poikkeukselliseksi tapahtumiksi, jotka erottuvat tavalliseksi tai normiksi katsotusta ympäristöstään. Näkemykseen sisältyy helposti ajatus ohimenevyydestä: ajan kuluessa ja vakiintuessaan ilmiö menettää erityislaatuistaan ja asettuu osaksi – joko entistä tai kenties muuttunutta – kokonaiskuvaa. Kärjistyneimmillään on kyse kuplasta, jonka puhkeamista odotetaan ja ennustetaan sen esiintymisen ensi merkeistä alkaen. Ei vähiten politiikassa.

Suomen presidentinvaalien ilmiöhistorian tienraivaaja on eittämättä Mauno Koivisto. Manu-ilmiön juuret juontuvat aina 1960-luvun puolelle, ja se osoittautui hämmästyttävän sitkeäksi. Moni poliittinen kilpailija ja yhteiskunnan tarkkailija odotti läpi 1970-luvun, että Koiviston kansansuosio kääntyisi ennen pitkää laskuun, viimeistään sen myötä, kun hän palasi Suomen

Pankin suojista pääministeriksi keskelle politiikan jokapäiväistä rapaa ja roisketta.²⁶

Mitä vielä! Urho Kekkosen sairastumisen myötä auennut presidenttipelin uusi vaihe nostatti Manu-ilmiön huippuunsa. Koiviston ylivertainen kannatus heijasteli niitä tunteja, jotka kansalaiset olivat Kekkosen vallan vuosikymmeninä painaneet taka-alalle.

Yhtäkkiä Neuvostoliiton ohjaava vaikutusvalta ei pitänyt edes puoluekentässä, jonka usein väitetään suomettuneen 1970-luvulla kuuliaiseksi idän toiveille. Tosipaikan tullen Helsingissä ahertaneet ”kotiryssät” eivät onnistuneet junailemaan yhdessäkään suuressa puolueessa suosikkiaan ehdokkaaksi asti. Jopa SKDL kommunisteina asetti tarjolle Kalevi Kivistön, joka Viktor Vladimirovin sanoin sopi NKP:lle ”kaikkein vähiten”.²⁷

PRESIDENTIN VALITSIJAMIESVAALIT 1982

					EK-VAALIT 1979		EK-VAALIT 1983	
Äänestysprosentti					81,2		81,0	
					86,8			
EHDOKAS	PUOLUE	VM	ÄÄNIÄ	%	ÄÄNIÄ	%	ÄÄNIÄ	%
Mauno Koivisto	SDP	144	1 370 314	43,1	691 512	23,9	795 953	26,7
Harri Holkeri	Kokoomus	58	593 271	18,7	626 764	21,7	659 078	22,1
Johannes Virolainen	Keskustap.	53	534 515	16,8	500 478	17,3	525 207	17,6
Kalevi Kivistö	SKDL	32	348 359	11,0	518 045	17,9	400 930	13,5
Jan-Magnus Jansson	RKP	11	121 519	3,8	122 418	4,2	137 423	4,6
Veikko Vennamo	SMP	1	71 947	2,3	132 457	4,6	288 711	9,7
Raino Westerholm	Kristilliset	0	59 885	1,9	138 244	4,8	90 410	3,0
Helvi Sipilä	Liberaalit	1	56 070	1,8	106 560	3,7		
ei nimettyä	Äländsk Saml.	1	11 119	0,3				

²⁶ Koiviston urasta ja strategisesta toimintatavasta ks. Lindblom 2009.

²⁷ Majander 2011; Rentola 2009, 177, 294 viite 724. Kokonaiskuvana ks. Tarkka 2012, luku ’Vallanvaihto’.

Äänestysprosentti nousi tammikuun 1982 valitsijamiesvaaleissa lähes 87 prosenttiin, joka on edelleen lyömätön kaikkien aikojen ennätys Suomen vaalihistoriassa. Koivisto sai potista 43 prosenttia eli yli 1 370 000 ääntä, ja hänet valittiin heti ensimmäisellä kierroksella Kivistön kannattajien tuella. Suomi sai näin viimein presidentin, jonka tausta oli työväenliikkeen riveissä. Kokonaisuutena tapahtumaa voi pitää ensimmäisenä suorana kansanvaalina, vaikka se toteutettiin valitsijamiesten välityksellä. Jälkipeleille ei jäänyt sijaa.

Kuusi vuotta myöhemmin käytiin läpi samankaltainen näytelmä, tosin sillä erotuksella, että pelko Neuvostoliiton reaktioista tai puuttumisesta Suomen vaaliin oli vähentynyt. Kärkiehdokkaatkin olivat paljolti samoja, Johannes Virolainen vain vaihtunut Paavo Väryseen, joka debytoi ponnekkaana kandidaattina ja pärjäsi hopeasijalle kunnioitettavalla yli 20 prosentin kannatuksella.

PRESIDENTIN SUORA KANSANVAALI JA VALITSIJAMIESVAALIT 1988

		82,7		82,3			EK-VAALIT 1987	
Äänestysprosentti							76,4	
EHDOKAS	PUOLUE	ÄÄNIÄ	%	VM	ÄÄNIÄ	%	ÄÄNIÄ	%
Mauno Koivisto		1 513 234	48,9	144	1 391 399	46,6		
	SDP			128	1 175 209	39,4	695 331	24,1
	SMP			7	120 043	4,0	181 938	6,3
	muut			9	96 147	3,2		
Paavo Värynen	Keskustap.	636 375	20,6	68	647 769	21,7	507 460	17,6
Harri Holkeri	Kokoomus	570 340	18,4	63	603 180	20,2	666 236	23,1
Kalevi Kivistö	SKDL	330 072	10,7	26	286 833	9,6	270 433	9,4
Jouko Kajanoja	Deva	44 428	1,4	0	56 528	1,9	122 181	4,2

Peliteoreetikkojen tulkinnoissa presidentinvaali ratkaistiin jo keväällä 1987, kun Koivisto junaili valtaoikeuksillaan ja viekkaudella, jos ei vääryydellä kannaltaan edullisen hallitusratkaisun. Näkemyksen mukaan Kokoo-

muksen Harri Holkeri menetti mahdollisuutensa lähtiessään pääministeriksi presidentille lojaaliin hallitukseen, kun taas Värynen siksi, ettei päässyt pääministeriksi.²⁸

Ristiriitaista tai ei, presidentinvaali kertoi äänestysprosentin laskusta huolimatta yksiselitteisesti sen, että kansalaiset luottivat edelleen laajasti Koivistoon, joka operoi puoluesuhmuroinnin yläpuolella. Hän sai puolitoista miljoonaa ääntä suorassa kansanvaalissa, jota sovellettiin Suomessa nyt ensimmäistä kertaa valtionpäämiehen valintaan. Tulos jäi kuitenkin prosentin päähän enemmistöstä, joten lopullinen ratkaisu siirtyi perinteiseen tapaan valitsijamiehille. Se ei enää muuttanut asetelmaa, kun enemmistö Holkerin valitsijamiehistä siirtyi toisella kierroksella Koiviston kannalle.

Jos Mauno Koiviston nousu presidentiksi 1982 oli ”vapauttava kokemus suurelle osaa Suomen kansaa”,²⁹ niin hänen seuraajaansa valittaessa irrottauduttiin kokonaisesta historian aikakaudesta. Neuvostoliittoa ei enää ollut eikä kylmäksi sodaksi kutsuttua maailmanpoliittista järjestelmää, jossa suomalaiset olivat tasapainoilleet ja hakeneet sijaansa itä- ja länsileirien rajapinnalla.

Vuoden 1994 presidentinvaaleihin lähdettiin asetelmassa, jossa kansankunta haki riuhtaisua irti menneisyydestään. Se ei jättänyt suuriakaan mahdollisuuksia kärkipoliitikoille, jotka olivat kouliintuneet ja hankkineet kannuksensa 1970- ja 1980-luvulla vastuunalaisissa tehtävissä. Erityisen karvaasti sen saivat kokea maan pitkäaikaisin pääministeri Kalevi Sorsa sekä Paavo Värynen, joiden ohitse aika ehti kulkea suurta tehtävää odottaessa. Näinhän oli käynyt Ahti Karjalaiselle parikymmentä vuotta aikaisemmin, tosin ”henkilökohtaisella ongelmalla” kostutettuna.

Suomessa koettiin kaikkien aikojen ilmiövaalit, jotka karkasivat poliitisten eliittien lapasesta jo liikkeellelähtövaiheessa. Sorsa ei läpäissyt SDP:n järjestämää karnevalistista esivaalia (ks. jäljempänä Ville Jalovaaran artikkeli), kun kansainvälisen diplomaattiuran tehnyt Suomen politiikassa ”ryvetytymätön” Martti Ahtisaari nousi kohinalla mielipidemittausten ykkösnumerkiksi. Korkeimmillaan hänen gallupkannatuksensa tavoitteli 50 prosenttia.

Mara-ilmiön paras puhti uhkasi kuitenkin hiipua ennen vaalipäivää, kun taas piskuisen Ruotsalaisen kansanpuolueen ehdokkaan Elisabeth

28 *Suomi 2008*, 357–; *Värynen 2011*, 50–55 ja *YLE uutiset* 4.1.2012.

29 *Meinander 1999*, 447.

Rehnin suosio rävähti viime metreillä hämmästyttävään kasvuun. Ahtisaarta enemmän se oli pois suurten porvaripuolueiden ehdokkailta. Toisaalta tätä Elisabeth- tai Lillan-ilmiötä kantoi havahtuminen siihen, että naisen valintaan Suomen presidentiksi voisi nyt todella olla uskottava mahdollisuus.³⁰

Ahtisaari sinnitteli vaalien ensimmäisen kierroksen ykköseksi, mutta hänen 26 prosentin saaliinsa vastasi tuskin SDP:n kannatusta, joka oli oppositioasemassa keskellä syvää lamaa kovassa kasvussa. Rehnin kuntohuipun loistava ajoitus nosti hänet toiselle sijalle ja kierrokselle. Tuloksesta katkerin oli varmasti Väyrynen, joka vielä ennakköäänissä oli vahvasti kiinni jatko-paikassa. Hänen pudottajikseen voi raakojen numeroiden perusteella nimetä myös Keijo Korhosen ja Eeva Kuuskosken, jotka Keskustan riveistä lohjen-neina ehdokkaina veivät runsaasti ratkaisevia ääniä.³¹

PRESIDENTIN SUORA KANSANVAALI 1994

		1. KIERROS		EK-VAALIT 1991		EK-VAALIT 1995	
Äänestysprosentti		82,2		72,1		71,9	
EHDOKAS	PUOLUE	ÄÄNIÄ	%	ÄÄNIÄ	%	ÄÄNIÄ	%
Martti Ahtisaari	SDP	828 038	25,9	603 080	22,1	785 637	28,3
2. kierros (äänestysprosentti 82,3)		1 723 485	53,9				
Elisabeth Rehn	RKP	702 211	22,0	149 476	5,5	142 874	5,1
2. kierros		1 476 294	46,1				
Paavo Väyrynen	Keskusta	623 415	19,5	676 717	24,8	552 003	19,9
Raimo Ilaskivi	Kokoomus	485 035	15,2	526 487	19,3	497 624	17,9
Keijo Korhonen	valitsijayhdistys	186 936	5,8				
Claes Andersson	Vasemmistoliitto	122 820	3,8	274 639	10,1	310 340	11,2
Pertti Virtanen	valitsijayhdistys	95 650	3,0				
Eeva Kuuskoski	valitsijayhdistys	82 453	2,6				
Toimi Kankaanniemi	Kristilliset	31 453	1,0	83 151	3,1	82 311	3,0
Sulo Aittoniemi	SMP	30 622	1,0	132 133	4,9	36 185	1,3
Pertti Tiainen	valitsijayhdistys	7 320	0,2				

30 Merikallio & Ruokanen 2011, luku 'Presidentinvaalit'.

31 Kääriäinen 2002, 300–302.

Poliittisen osallistumisen kannalta suora kansanvaali osoittautui menestykseksi. Ensimmäistä kertaa ja paljolti improvisoiden järjestetyt esivaalit eivät välttämättä ansaitse järjestelyiltään korkeita tyyllipisteitä,³² mutta ne houkuttelivat liikkeelle lähes 250 000 äänestäjää. Myös varsinaiseen vaaliin osallistuttiin molemmilla kierroksilla selvästi ahkerammin kuin ajan eduskuntavaaleissa. Tuoretta dynamiikkaa Suomen jähmeähkөөn poliittiseen järjestelmään toi sekin, että uudet menettelytavat madalsivat kynnystä liikkuaan äänestämiseen vakiintuneista puoluekannoista riippumatta.

Toisaalta presidentin valinnasta uhkasi tulla politiikan Idols-kisa, kerta-käyttöviihdettä, jossa ehdokkaat kelluvat yleisön hetkellisten mielialojen laineilla. Ahtisaaren on tulkittu jopa ratkaiseen toisen kierroksen edukseen television Tuttu juttu -ohjelmassa, kun hän puolisonsa Eevan kanssa pääsi kehumaan taitojaan karjalanpaistin laittajana. Sille ei miljoonayleisön silmissä vetänyt vertoja Ove Rehnin lahja Elisabethilleen, Bo Carpelanin Finlandia-palkittu romaani *Urwind*.³³

Uutuuden viehätys ja menestys vanhojen puolue-eliittien kustannuksella jätti muiston, jossa kansanliikkeiden merkitys korostuu romanttisella tavalla. Vastatuulen ja vaikeuksien hetkellä apu löytyi kuitenkin politiikan perinteisestä koneistosta, jos ylipäättäen oli löytyäkseen. Ahtisaari joutui turvautumaan siihen jo ennen ensimmäistä kierrosta,³⁴ mutta Rehn yritti tanssia maaliin asti – noin kuvaannollisesti – Elisabeth-valssin varassa.

Hurmos ehti kuitenkin haalistua, kun kilpailija osasi käyttää kahden ehdokkaan polarisoivaa asetelmaa tehokkaasti hyväksi. Johannes Virolaisen sanoin siinä missä Ahtisaari sai tuekseen ”demareiden ja SAK:n suuret massat, Rehnin kampanjaa hoitivat amatööriit, joiden ansiot olivat aivan muualla kuin vakavassa ja vastuullisessa poliittisessa toiminnassa”. Tuo vakava ja vastuullinen toiminta tarkoitti Rehnin mielestä epäreilua, vääristelevää ellei valheel-

32 ”Tapahtumat kulkivat asian valmistelussa pala palalta täydessä kaaoksessa”, Maunu Ihalainen (2007, 116–118) on muistellut SDP:n esivaalia, jota hän seurasi puolueen hallintopäällikön avainpaikalta.

33 Ks. YLE TV2 3.2.1994 *Tuttu juttu: Rehn ja Ahtisaari*.

34 Merikallio & Ruokanen 2011, 241–248.

lista kampanjointia, joka toisaalta ei voinut kokeneelle poliitikolle tulla yllätyksenä.³⁵

”Suomen poliittisessa historiassa oli ainoalaatuinen hetki, juuri silloin ei ennen sitä eikä sen jälkeen, jolloin minunkaltaiselleni henkilölle ja kokemukselleni oli tilausta”, Ahtisaari on itse kiteyttänyt olennaisen. Ontuvampia sen sijaan ovat hänen näkemyksensä siitä, miten istuva presidentti kuusi vuotta myöhemmin syrjäytettiin. Mieli olisi tehnyt toiselle kaudelle, mutta kriittiset voimat SDP:ssä pelasivat hänet sivuun.

Sosiaalidemokraattinen puolue ei ollut kiinnostunut ehdokkuudestani. Halosella oli hirveä hinku virkaan. Näin minä pelastuin. Minunhan olisi ollut pakko jatkaa, jos Tarja olisi sanonut, ettei hän missään nimessä halua.

”Presidentti oli loukannut liian syvästi puolueen vanhaa kaarta ja ideologisesti orientoitunutta eliittiä”, uskollinen tukimies Tapani Ruokanen tulkitsee Ahtisaaren elämäkerrassa ja katsoo, että vanhan linjan sorsalaiset syrjäyttivät tämän teknisellä tempulla. SDP:n aikalaistoimijat puolestaan vastasivat kautta linjan, että Ahtisaari olisi valittu puolueen ehdokkaaksi, jos hän vain olisi tehnyt tahtonsa riittävän selväksi riittävän ajoissa.³⁶

Niin kuin niin usein politiikassa, ajoitus on tässäkin ratkaiseva. Päätöksiä pyrkimyksestä toiselle kaudelle olisi pitänyt tehdä viimeistään vuoden 1999 alussa, jolloin Ahtisaaren kannatus oli mielipidemittausten mukaan melkein pä romahtanut. Edellä huiteli paitsi Rehn yli 30 prosentissa myös Kokoomuksen Riitta Uosukainen, ja enemmistö suomalaisista tuntui kaiken kaikkiaan kääntyvän kielteiseksi jatkomandaatille.³⁷ Halosen mahdollisuuksiin uskoi tuolloin tuskin kukaan.

³⁵ Virolainen 1996, 114–115; vrt. Rehn 1998, erit. luku ’Toinen kierros’.

³⁶ Merikallio & Ruokanen 2011, 187, 391–411; Ahtisaaren haastattelu YLEn TV-uutisille 20.10.2011. Vrt. esim. Halonen 2011; Jääskeläinen 2011; Peltonen 2011; Söderman 2011.

³⁷ Uimonen 2001, 278–279.

Jos Ahtisaaresta luopuminen merkitsi SDP:lle suurta riskiä menettää tasavallan korkein virka muulle puolueelle,³⁸ niin olisiko riski ollut sen pienempi, jos vaaliin olisi menty istuva presidentti ehdokkaana? Tällaisten asetelmien pohtiminen ja tulevan ennakoiminen on juuri sitä, mikä tekee politiikasta kiehtovaa mahdollisuuksien taidetta.

Kevättalvella 1999 ei tiedetty, että Ahtisaarta odottaisi suurpoliittinen ”tehtävä Belgradissa”.³⁹ Onnistunut toiminta Jugoslavian rauhanprosessissa olisi hyvin voinut puhalttaa uutta henkeä jo latistuneeseen Mara-ilmiöön. Poliittiset kilpailijatkin jakoivat hieman kaksipiippuista kiitosta, kuinka Suomen vallasta luopuva presidentti näytti nyt kyntensä kansainvälisessä tehtävässä, jossa hänen osaamisensa oli parhaimmillaan.

Voi vain spekuloida, olisiko tuo maailmanluokan menestys siivittänyt Ahtisaaren voittoon kotimaan presidentinvaaleissa. Sen sijaan toteutunut historia kertoo, että Halosen taakse ryhmittyneet tulivat joko tiedostaen tai tiedostamattaan lukeneeksi ajan virtauksia herkällä tavalla oikein. Eikä siinä yhteydessä voi puhua vanhoillisuudesta, vaan päinvastoin edelläkävijöiden rohkeudesta.

Politiikan pitkää polkua pitkin päteväytyneen Halosen ympärille kasvoi kampanjan kuluessa ilmiö, joka ylitti ahtaat puoluerajat paljon perusteellisemmin kuin Ahtisaari-liike konsanaan. Syntyi laaja sateenkaarikoalitio, jossa monenkirjava (post)moderni elämäntapa, ennakkoluuloton ”edistysellisyys” ja hyvinvointivaltion puolustus löysivät toisensa. Yhdistelmä vetosi niin nuoriin kuin varttuneempiin. Ja kaiken kittinä toimi se, että Suomi saattoi nyt saada sen, mikä edellisellä kerralla oli käynyt niin lähellä – ensimmäisen naispresidentin.

Mielipidemittaukset kertoivat, että valtionpäämieheksi haluttiin nainen. Rehn oli tässä suhteessa pitkään ykkössuosikki, kunnes Uosukainen ohitti hänet ”liehuvine liekinvarsineen”.⁴⁰ Vihreiden Heidi Hautala ei päässyt koskaan vastaavanlaiseen lentoon, ja Halonenkin vasta aivan viime metreillä, eli

38 Merikallio & Ruokanen 2011, 393 ja 400. Ruokanen toistaa tässä omaa aikalaisnäkemystään, joka ei jäänyt vuonna 1993 Suomen Kuvalehden palstoilla epäselväksi.

39 Ks. Ahtisaari 2000.

40 Uosukaisen kirjasta *Liehuva liekinvarsi* (1996) tuli yllättävä bestseller, kun se sisälsi suorasukaisia viittauksia seksiin muun muassa vesipatjan loiskeessa.

silloin kun se merkitsi kaikkein eniten. Naiset myös äänestivät molemmilla kierroksilla huomattavasti aktiivisemmin kuin miehet.⁴¹

Kampanjoinnin kuluessa poliittinen asetelma kehittyi toisin kuin edellisellä kerralla. Kun vuoden 1994 taistossa ehdokkaiden kannatuserot tasoituivat vaalipäivän lähestyessä, nyt kaksi kärkiehdokasta erottui viime vaiheessa kuviota polarisoivalla ja samalla selkiyttävällä tavalla. Sekä Halonen että kakkossijalle kivunnut Keskustan Esko Aho saivat yli miljoona ääntä. Toisen kierroksen voittoon jäi siten aikaisempaa vähemmän kirittävää, mutta jokainen lisä-ääni oli sitäkin kovemman työn takana.

PRESIDENTIN SUORA KANSANVAALI 2000

		1. KIERROS		EK-VAALIT 1999		EK-VAALIT 2003	
Äänestysprosentti		76,9		68,3		69,7	
EHDOKAS	PUOLUE	ÄÄNIÄ	%	ÄÄNIÄ	%	ÄÄNIÄ	%
Tarja Halonen	SDP	1 224 431	40,0	612 963	22,9	683 223	24,5
2. kierros (äänestysprosentti 80,2)		1 644 532	51,6				
Esko Aho	Keskusta	1 051 159	34,4	600 592	22,4	689 391	24,7
2. kierros		1 540 803	48,4				
Riitta Uosukainen	Kokoomus	392 305	12,8	563 835	21,0	517 904	18,6
Elisabeth Rehn	RKP	241 877	7,9	137 330	5,1	128 824	4,6
Heidi Hautala	Vihreä liitto	100 740	3,3	194 846	7,3	223 564	8,0
Ilkka Hakalehto	Perussuomalaiset	31 405	1,0	26 440	1,0	43 816	1,6
Risto Kuisma	Remonttiryhmä	16 943	0,6	28 549	1,1		

Halosen etumatka piti vaivaisen 100 000 äänen erolla. Taiston tiukkuutta kuvastaa se, että äänestysprosentti kasvoi toisella kierroksella yli kolme yksikköä 80:een, samaan aikaan kun eduskuntavaaleissa pudottiin alle 70 prosentin. Näin kävi myös seuraavalla kerralla. Presidentin suora henkilövaali

⁴¹ Vaalitaiston vaiheet ja tunnelmat dokumentoi tuoreeltaan kaksikin kampanjakirjaa, ks. Aho 2000 ja Jääskeläinen & Pekkola 2000.

kaikkine symbolisine ulottuvuuksineen kiinnosti ja innosti ihmisiä, vaikka tämän politiikkaan vaikuttavia valtaoikeuksia karsittiin samanaikaisesti koko lailla rajusti.

Tarja-iltmiö nousi nopeasti ja oikeaan aikaan, mutta se ei jäänyt miksikään päiväperhoseksi, vaan Halonen nautti läpi ensimmäisen presidenttikautensa kannatusmittauksissa hulppeita huippulukuja. Ne herättivät moniarvoisessa monipuoluedemokratiassa myös vitsailua ja johtivat lopulta taktiseen virheeseen, kun presidentille haettiin valtakirjaa uudelle kaudelle. Tukijoukkojen puheet voitosta heti ensimmäisellä kierroksella vaikkapa valtion varojen sääntämiseksi koettiin ylimielisyydeksi.⁴²

Uudelleenvalinnasta tuli kaikkea muuta kuin läpihuutojuttu.⁴³ Kokoomuksen Sauli Niinistöstä kasvoi toisella kierroksella vahva haastaja, jopa niin, että hän sai varsinaisena vaalipäivänä enemmän ääniä kuin Halonen, joka valittiin ennakköäänissä saavuttamansa etumatkan turvin. Riemujuhlan sijaan voittajan leirissä huokaistiin lähinnä helpotuksesta, kun taas pettymyksen ensireaktioista yli päästyään porvarispiirit näkivät menestyksessään viitteen tulevasta. ”Kolme vuotta oppositiossa olleille kokoomuslaisille täpärä tappio maistui melkein voitolta.”⁴⁴

⁴² Lehtilä 2012, 97.

⁴³ Monipuolisena analyysina ks. Presidentinvaalit 2006, 2007.

⁴⁴ Yli-Huttula 2006, 8–9; Uimonen 2012, 203.

PRESIDENTIN SUORA KANSANVAALI 2006

		1. KIERROS		EK-VAALIT 2003		EK-VAALIT 2007	
Äänestysprosentti		73,9		69,7		67,9	
EHDOKAS	PUOLUE	ÄÄNIÄ	%	ÄÄNIÄ	%	ÄÄNIÄ	%
Tarja Halonen	SDP, Vasemmistoliitto	1 397 030	46,3	960 375	34,4	838 490	30,3
2. kierros (äänestysprosentti 77,2)		1 630 980	51,8				
Sauli Niinistö	Kokoomus	725 866	24,1	517 904	18,6	616 841	22,3
2. kierros		1 518 333	48,2				
Matti Vanhanen	Keskusta	561 990	18,6	689 391	24,7	640 428	23,1
Heidi Hautala	Vihreä liitto	105 248	3,5	223 564	8,0	234 429	8,5
Timo Soini	Perussuomalaiset	103 492	3,4	43 816	1,6	112 256	4,1
Bjarne Kallis	Kristilliset	61 483	2,0	148 987	5,3	134 790	4,9
Henrik Lax	RKP	48 703	1,6	128 824	4,6	126 520	4,6
Antero Lahti	valitsijajhdistys	12 989	0,4				

Seurasin sosiaalidemokraattien tunnelmia sivusta mutta sen verran läheltä, että mieleen painui voiton hedelmän hämmästyttävän vaisu maku. Korkeiden odotusten päältä vaalin tiukkuuteen sisältyi taaksepäin menon tunne, vaikka toisesta kulmasta katsoen tulos oli edelleen aikamoinen ihme, kuten koetin tuoreeltaan avata:

Tarja Halosen uudelleenvalinnan myötä Suomi tulee eläneeksi yhtäjaksoisesti 30 vuotta sosiaalidemokraattistaustaisen presidentin aikaa. Saavutus on melkoinen puolueelta, jonka peruskannatus on vuodesta ja vuosikymmenestä toiseen pyörinyt 25 prosentin korvilla.

Menestykseen on tarvittu luonnollisesti hyviä ehdokkaita, jotka ovat myös onnistuneet tehtävässään kansalaisia tyydyttävällä tavalla. Mutta se ei välttämättä riitä, kuten viime viikkoina saatiin havainnollisesti huomata.

Presidentinvaalin paradoksi on siinä, että henkilöä korostavasta luonteestaan huolimatta se on leimallisesti symbolivaali. Kun loppusuo-

ralla on tarjolla kaksi vaihtoehtoa, enemmistön saa se ehdokas, joka koskettaa paremmin kansalaisten syviä tunteja.

*Takavuosina oli tapana vitsailla, että kaikkihan täällä ovat puoluekannasta riippumatta jonkun sortin demareita, niin Suomessa kuin Länsi-Euroopassa yleensä. Tuon itsestäänselvyyden aika on nyt ohitse.*⁴⁵

En hennonut ennustaa kuin rivien välissä, että kuuden vuoden päästä ei presidentin valinta vasemmistotaustalta enää onnistuisi. Kansakunta oli havahtunut ihmettelemään, miksi porvarienemmistöinen Suomi äänestäisi enää sosiaalidemokraattia maan ykköstehtävään. Esko Aho oli pitänyt jo vuoden 2000 ratkaisun alla ”melkoisena ihmeenä, jos suomalaiset vasemmiston kannatuksen liikkuesssa historian heikoimmissa luvuissa valitsisivat itselleen kaikkien aikojen vasemmistolaisimman presidentin”.⁴⁶

Muutos porvaripuolen asenteessa ja itsetunnossa näkyi niukan tappion kärsineen Kokoomus-ehdokkaan suosion jatkuvassa kasvussa. Zeniittinsä ilmiö saavutti eduskuntavaaleissa 2007, kun Niinistö keräsi Uudenmaan vaalipiiristä huikeat 60 000 ääntä. Siinä Suomen ennätyksessä on tulevilla poliittikopolvilla tavoittelemista.

Niinistön asettuminen kansanedustajaehdokkaaksi tuotti sen käänteen Suomen poliittiseen historiaan, joka oli jo presidentinvaaleissa ilmassa. Hänen henkilökohtainen äänipottinsa siivitti Kokoomuksen lähes 4 prosentin vaalivoittoon, samalla kun SDP putosi äärimmäisen tiukassa kisassa kalkkiviivoilla kolmannelle sijalle ja sitä myöten oppositioon. Sosiaalidemokraattien kriisi-arvioissa manattiin, kuinka eduskuntavaaleissa käytiin ikään kuin presidentinvaalien kolmas kierros:

SDP:n pitkällä valtakaudella on porvarileiriin kehittynyt vamma, joka perustuu porvarihallituksen toteutumattomuuteen, SDP:n ja ay-liikkeen (erityisesti SAK:n) yhteistyösuhteeseen, porvarileirin toistuviin pettymyksiin presidentinvaaleissa ja käsitykseen jonkinlaisesta SDP:n ulkopoliitiikan värisuorasta. Porvarileirin vamma on johtanut vimmaan, joka

⁴⁵ Majander 2006.

⁴⁶ Aho 2000, 154.

kokosi Keskustan ja oikeiston rivit vuoden 2006 presidentinvaaleissa Sauli Niinistön taakse.

Porvarivamma ja -vimma purkautuivat eduskuntavaaleissa vuonna 2007. SDP:n pitkä valtakausi haluttiin rikkoa ja saavuttaa poliittisten valtasuhteiden mukainen porvarienemmistölle perustuva asema.⁴⁷

Halosen valintaan pettyneet ottivat revanssin, eikä vasemmisto ole sen koommin voittanut Suomessa sen enempää parlamentti-, paikallis- kuin Eurooppa-vaaleja. Puhumattakaan presidentinvaaleista, joissa Niinistön lopulta ylivoimainen voitto 2012 toi sekä porvareille yleensä että hänelle henkilökohtaisen hyvityksen. Suosio oli säilynyt ja kumuloitunut, ehdokas itse muuttunut ilmiöstä valtiomieheksi. Perinteisten vasemmistopuolueiden ehdokkaiden yhteenlaskettu kannatus romahti 12 prosenttiin.

PRESIDENTIN SUORA KANSANVAALI 2012

		1. KIERROS		EK-VAALIT 20011		KUNTAVAALIT 2012	
Äänestysprosentti		72,8		70,5		58,3	
EHDOKAS	PUOLUE	ÄÄNIÄ	%	ÄÄNIÄ	%	ÄÄNIÄ	%
Sauli Niinistö	Kokoomus	1 131 254	37,0	599 138	20,4	545 889	21,9
2. kierros (äänestysprosentti 68,9)		1 802 328	62,6				
Pekka Haavisto	Vihreä liitto	574 275	18,8	213 172	7,3	213 100	8,5
2. kierros		1 077 425	37,4				
Paavo Väyrynen	Keskusta	536 555	17,5	463 266	15,8	465 167	18,7
Timo Soini	Perussuomalaiset	287 571	9,4	560 075	19,1	307 797	12,3
Paavo Lipponen	SDP	205 111	6,7	561 558	19,1	487 924	19,6
Paavo Arhinmäki	Vasemmistoliitto	167 663	5,5	239 039	8,1	199 615	8,0
Eva Biaudet	RKP	82 598	2,7	125 785	4,3	117 865	4,7
Sari Essayah	Kristilliset	75 744	2,5	118 453	4,0	93 257	3,7

⁴⁷ *Uudistumisen alku, 2007, 10, 41–42.*

Kun gallupien kesto-suosikilla Niinistöllä oli käytössään myös selvästi suurimmat kampanjaresurssit, hänen ensimmäisen kierroksen tulostaan on pidetty euroihin nähden jopa katastrofaalisen heikkona.⁴⁸ Arvio vaikuttaa ylitulkinnalta. Kyllä 37 prosentin ääniosuus on kelpo suoritus missä tahansa vastaavassa vaalissa ja hyvin linjassa sen kanssa, mitä Halonen ja Aho keräsivät vuonna 2000, kun istuva presidentti ei ollut kisassa mukana.

Kokoomuksen ennätys suorien kansanvaalien ensimmäisellä kierroksella oli ennen Niinistön ehdokkuuksia ollut Holkerin 18 prosenttia vuonna 1988. Nyt se tuplaantui, ja Niinistön edellisestä yrityksestä tulos parani puolella. Nämä menestykset vain jäivät ikään kuin itsestään selvyyksinä varjoon, kun kiinnostus kohdistui kamppailuun toisesta jatkopaikasta.

Sen ratkeaminen oli Pekka Haaviston suurta juhlaa, jossa harvan analytikon pää pysyi kylmänä. Humun keskellä ei kiinnitetty paljoakaan huomiota siihen seikkaan, että toiselle kierrokselle ei ollut koskaan aikaisemmin päästy yhtä pienellä ääniosuudella tai äänimäärällä. Matti Vanhanen putosi vastaavilla luvuilla vuonna 2006 ja Paavo Väyrynen 1994, vaikka pärjasi kansanvaalissa Haavistoa paremmin.

Paikka toiselle kierrokselle avautui Haavistolle samasta syystä kuin Elisabeth Rehnille aikoinaan: muiden ehdokkaiden kannatus jakautui sopivalla tavalla. Heidän menestyksensä suurin uhrikin oli sama eli kolmanneksi jäänyt Väyrynen. Tuloksen selvittyä muotoilin puolileikilläni tuoreeltaan vaaliblogiin, että

Timo Soini teki ensimmäisen valtiomiestekonsa estämällä Paavo Väyrysen pääsyn presidentinvaalien toiselle kierrokselle. Hänen odotettua pienempi kannatuksensa oli riittävän suuri viemään ne puuttuvat prosentit kepulaisesta maakuntien laarista.

Osansa suorittivat myös ne perinteisen vasemmiston äänestäjät, jotka ryhtyivät jo ensimmäisellä kierroksella Haaviston taakse. ”Suomenkirjat ovat sekaisin, kun sosiaalidemokraattien ehdokas häviää jopa Helsingissä sekä maalaisliittolaiselle että perussuomalaiselle.”⁴⁹

⁴⁸ Kämppi & Lähde 2012, 79.

⁴⁹ Majander 2012b.

Kieltämättä Haaviston menestys oli vaalien ensimmäisen kierroksen suuri uutinen ja verrattavissa lähinnä Lillan-ilmioon: ensin kielellisestä sitten seksuaalisesta vähemmistöstä nousi pienen puolueen ehdokas edustamaan huomattavaa osaa kansakunnan valtavirtaa. Haavisto-ilmion jälkilämmössä hehkuttelijoilta jäi kuitenkin huomaamatta, että heidän ehdokkaansa lopputulos oli toisen kierroksen historian heikoin.

Miljoona ääntä oli hieno saavutus, totta, mutta se oli kuitenkin noin puoli miljoonaa ja 10 prosenttia vähemmän kuin kenelläkään aikaisemmalla ”häviäjällä”.

Haavisto-liike oli siihen emotionaalisesti kiinnittyneille kannattajille uniikki ilmiö, eräänlainen hyvien ihmisten voimaannuttava kimppahali keskellä pahaa (politiikan) maailmaa. Sen voi kuitenkin rinnastaa vuosien 1994 ja 2000 kokemuksiin. Tunnelatausten juonesta pääsee kiinni lukemalla esimerkiksi analytytisyteen pyrkivät fanikirjat, jotka Anja Kauranen ja Saska Saarikoski, Markku J. Jääskeläinen ja Tapio Pekkola sekä Riitta Kämppi ja Jussi Lähde julkaisivat tuoreeltaan Rehnin, Halosen ja Haaviston kampanjoiden tekijöinä ja näkijöinä.⁵⁰

Loppujen lopuksi Haavisto-ilmion takaa löytyi aika lailla samankaltainen sateenkaarikoalitio, joka kaksissa edellisissä vaaleissa kantoi Halosen voittoon. Haaviston toisen kierroksen tulos (37,4 %) on silmään pistävän lähellä perinteisten vasemmistopuolueiden ja vihreiden yhteenlaskettua kannatusta eduskuntavaaleissa 2011 (34,5 %) ja kuntavaaleissa 2012 (36,1 %). Eivät nämä äänestäjäjoukot tietenkään vastaa yksi yhteen toisiaan, mutta kyllä niissä oli paljon samaa pohjavirtaa ja pintavaahtoa.

Vuoden 2000 presidentinvaalien ensimmäisen kierroksen jälkeen Ahon joukoissa havaittiin, kuinka Halosen ja Hautalan yhteisäalis ensimmäisellä kierroksella ”kävi vaalipiireittäin hämmästyttävän hyvin yksiin vasemmiston ja vihreiden eduskuntavaalituloksen kanssa”. Poikkeuksen tekivät Helsinki, Uusimaa ja Varsinais-Suomi, joissa SDP:n ehdokas otti melkoisen siivun ilmeisesti Kokoomuksen naisäänestäjiä. Samaan aikaan suurin yllätys takamatkalle jääneelle Aholle oli ”Halosen vahva menestys idässä ja pohjoisessa”.⁵¹

50 Ks. Kauranen & Saarikoski 1994; Jääskeläinen & Pekkola 2000; Kämppi & Lähde 2012.

51 Aho 2000, 147, 150.

Sateenkaarilipun alle kaihonneet äänestäjät kokivat tällä kertaa sopivan samastumisen kohteen vihreiden ehdokkaassa, kun se aikaisemmin oli löytynyt sosiaalidemokraattien riveistä. Haavisto vain ei yltänyt yhtä monipuoliseen ja laajaan kannatuspotentiaaliin kuin Halonen. Sekä aika, ehdokas että vastus oli toinen.

KANSANVAALI VAI KARNEVAALI?

Kantava idea suoraan kansanvaaliin siirtymisessä oli tuoda presidentin valinta päivänvaloon pois valitsijamiesryhmien pelin kabineteista ja antaa valta äänestäjille. Kansalaiset tuntuivat tästä tykkäävän. Kun äänestysprosentti presidentinvaaleissa oli Kekkonen kauden loppuun asti jäänyt huomattavasti alle eduskuntavaalien, tunne vaikutusmahdollisuuksien parantumisesta innosti osallistumaan aivan uudella tavalla.

Nootin varjossa talvella 1962 uurnille tosin hankkiutui yli 80 prosenttia äänioikeutetuista, mutta Kekkonen-vaaleissa 1968 ja 1978 jäätiin ajan eduskuntavaalien aktiivisuudesta jälleen toistakymmentä prosenttia. Käännös tapahtui 1980-luvulla, kun Koivistoa ja hänen kilpakumppaneitaan lähdettiin äänestämään ahkerammin kuin kansanedustajaehdokkaita. Kuten edellä on esitetty, näissä oli jo suoran kansanvaalin meininkiä ja osin käytäntöäkin, vaikka ratkaisut tehtiin vielä valitsijamiesmenettelyllä.

Vuoden 1994 presidentin kaksivaiheisessa kansanvaalissa ero eduskuntavaalien äänestysaktiivisuuteen repesi jo 10 prosenttiin. Toisena uutena ja innostavana elementtinä kuvaan tuli mukaan silloin esivaalit, joilla kansalaiset pääsivät vaikuttamaan jo puolueiden ehdokasasetteluun, vieläpä jäsenkirjoihin katsomatta. Oli tultu pitkä matka ajoista, jolloin äänestäjiltä kysyttiin, kenen Kekkonen on paras Kekkonen.⁵²

Esivaaleihin kohdistuneet odotukset ovat sittemmin laantuneet. Ahtisaaren ja Sorsan välisen mittelön jälkeen Keskusta onnistui vielä 1999 innostamaan lähes 70 000 äänestäjää vaaliin, jossa Aho kukisti selvin luvuin Väyrysen. Halonen oli yhtä ylivoimainen SDP:n esivaalissa, joka houkutteli vain vajaat 13 000 osanottajaa. Kuusi vuotta myöhemmin ei esivaalia järjestänyt yksikään puolue.

⁵² *Kansan suussa liikkunut lentävä lause; vrt. Karin pilapiirros 4.2.1978, Maxi-Kari, 1985, 277.*

Ehkä Suomi on niin pieni maa, että kunnon esivaalitaistolle avautuu tilaa vain poikkeustapauksessa. Puolueissa ei usein ole montakaan kaivatun kaliberin kandidaattia, ja näistä moni väistyy vahvimman voittajaehdokkaan tieltä tai sitten kampanja ei muuten houkuttele. Keskusta ei löytänyt vuonna 2011 Väyrykselle vastaehdokasta, vaikka puoluejohto sellaista etsi kuukausikaupalla. SDP:ssä lähtöasemissa jo kuopineet Eero Heinäluoma ja Lasse Lehtinen vetäytyivät saman tien sivuun, kun kaksinkertainen pääministeri Paavo Lipponen ilmoittautui yllättäen kisaan mukaan.

Vaikka kamppailu latistui ennen käynnistymistään, SDP:n esivaali onnistui sinänsä kohtuullisesti. Lipponen sai selvän mandaatin puolueen jäsenkunnalta, josta yli puolet otti äänestyskseen osaa. Tämä ei kuitenkaan poikinnut minkäänlaista nostetta varsinaiseen vaalikampanjaan. Suurin osa sosiaalidemokraattien perusäänestäjistäkin hylkäsi Lipposen, jonka kannatus ei koskaan löytänyt kasvu-uralle.

Puolueen esivaali on kyllä demokraattinen, jäsenistön ja mahdollisesti muidenkin ääntä kunnioittava menettelytapa, mutta poliittisen mobilisaation välineenä se ei ole toiminut kuin Mara-ilmiön kohdalla 1993. Hiukan ironista, että juuri Ahtisaaresta tuli osin esivaalin uhri, kun hän kuusi vuotta myöhemmin ei kehdannut sellaiseen mukaan. Se onkin aika paljon vaadittu istuvalta presidentiltä, jopa esivaalimenettelyn periaatteellisen kannattajan mielestä.⁵³

Suoran kansanvaalin suosion paradoksi on siinä, että yhtä jalkaa käytännön vakiintumisen kanssa presidentin valtaoikeuksia on heikennetty huomattavalla tavalla. Valtionpäämiehen symboliarvo on kuitenkin kansalaisille yhä suuri, jos kohta äänestysprosentti on kääntynyt lievään laskuun presidentinvaali vaalilta. Kun vuonna 2012 oppositiopuolueiden eurokriittiset ehdokkaat Väyrynen ja Soini putosivat jatkosta, toisen kierroksen aktiivisuus jäi jo alle edellisen vuoden eduskuntavaalien.

Entä onko presidentinvaaleilla ollut merkitystä laajemmin puolueiden parlamentaarisiiin voimasuhteisiin? Mitään yleispätevää lakia ei voi tilastojen valossa osoittaa. Tuloksia on mieluummin ohjannut tilannekohtaisuus, josta suosio presidentinvaalissa ei ole erityisemmin siirtynyt ehdokkaan poliittiselle taustataholle. Esimerkiksi noottivaaleissa 1962 ei ole kausaliteettia pre-

53 Kämppi & Lähde 2012, 21.

sidentinvaalista eduskuntavaaliin, vaan molempia selittää sama turvallisuus-poliittisen kriisin tunnelma.

Poikkeuksiakin on. Vennamon esiin pääsy presidentinvaaleissa 1968 avasi tien SMP:n läpimurrolle Suomen poliittiselle kartalle. SDP:n kannatuksessa vuoden 1983 eduskuntavaaleissa voi nähdä häntä Koiviston kansansuosioista, mutta vuoden 1995 vaalimenestystä selittää enemmän puolueen opposi-tioasema lamakaudella kuin Ahtisaaren valinta presidentiksi. Sen sijaan Nii-nistön kampanjan merkitystä tien avaajana vuoden 2007 porvarihallitukselle ja poliittisen ilmapiirin hegemoniamuutokselle ei sovi vähätellä.

Presidentinvaalin entisestään korostunut henkilökeskeisyys on työntänyt puoluevaltaa taka-alalle, mutta samaan aikaan koko järjestelmä on altistunut entisestään mielipidemittausten armoille. Ne ”tuntuvat henkisesti vielä raas-tavammilta kuin eduskuntavaaleissa”, Keskustan puheenjohtaja Esko Aho kir-joiitti presidenttiehdokkaana (julkaisua odottavaan) päiväkirjaansa.

Virhemarginaalia hipova takapakki voi hetkessä kääntää mielialan ehdokasta vastaan. Julkisuus kehittää hetkessä vakuuttavia selityksiä kannatuksen katoamiseen, ja hetkessä tauti leviää tukijoukkoihin ja ken-ties ehdokkaaseen itseensäkin. Kampanja alkaa sakata, eikä sitä enää helposti oikaista.

Gallupeista on tullut kuin huumetta: niiden vaarat tiedetään ja niitä pelätään, mutta ilmankaan ei osata olla.

”Yleensä tällaisilla odotusarvojen muutoksilla on tapana toteuttaa itseään”, Aho pohdiskeli, kun gallupkärki Riitta Uosukainen ajautui joulukuussa 1999 ”samanlaiseen laskuodotukseen” kuin Elisabeth Rehn kuukautta aikaisem-min.⁵⁴

Edellisissä vaaleissa tosin nimenomaan Rehn oli todistanut, että korkean kannatuksen jo kerran retkahdettua oli mahdollista palata vielä eturiviin. Hän paistatteli syyskuussa 1992 presidenttipörssin huipulla parinkymmenen pro-sentin kannatuksella, joka ehti seuraavan vuoden aikana puolittua ja enem-mänkin ennen huimaa loppunousua.⁵⁵

⁵⁴ Aho 2000, 92–93, 107.

⁵⁵ Rehn 1998, 100, 103–104.

Sitäkin sietäisi pohtia, miksi naisehdokkaista viime vaiheessa parrasvaloihin palasi Rehn eikä hänen kanssaan samoissa kannatusnumeroissa pitkään pyörinyt Eeva Kuuskoski, joka oli 1990-luvun alussa maan suosituimpia poliitikkoja, niin eduskuntavaalien äänikuningattarena kuin mielipidemittauksissa. Hän hävisi vain niukasti Aholle, kun Keskusta äänesti perinteisesti massiivisessa puoluekokouksessaan Värysen seuraajasta puheenjohtajana.⁵⁶

Olisiko Keskusta olla kaukaa viisas, jos se olisi presidenttiehdokkaan aseteluvaiheessa luopunut Värysestä, niin kuin SDP Sorsasta? Kuten Rehn kirjoitti kilpasiskostaan:

Jää muuten ikuiseksi arvoitukseksi, mihin Kuuskoski olisikaan yltänyt, ellei oma puolue olisi kääntänyt hänelle selkäänsä. Kuuskoski oli 1990-luvun alussa niin suosittu, että keskustan tehokkaan puoluekoneen avulla hän olisi voinut päästä miten korkealle tahansa, ehkä Mäntyniemeenkin. Sen sijaan keskusta lähti ajamaan väkisin Värystä pyssyyn.⁵⁷

Spekulaatio asiasta on tietysti turhaa. Kuuskoski ei lähtenyt haastajaksi Keskustan esivaaliin, vaan asettui erillisen valitsijayhdistyksen presidenttiehdokkaaksi. Siltä pohjalta ei syntynyt enää nostetta.

Otanta on pieni ja historia lyhyt, ajan henki ja maan tavat muuttuneet nopeasti, mutta naisten suosio näyttäisi tähän asti jääneen miehiä helpommin mielipidemittausten ohimeneviksi kukkasiksi. Kuuskosken lisäksi kategoriaan kuuluu Uosukainen, jolla oli hetkensä, mutta myös Rehn, vaikka olikin tosi-vaalissa 1994 korjata koko potin. Uusi yritys kuusi vuotta myöhemmin päättyi 8 prosentin kannatuksella neljanteen sijaan.

Halonen puolestaan todisti Tarja-ilmiön vahvan pohjan voittamalla suoran kansanvaalin kahdesti ja hoitamalla presidentin tehtäviä 12 vuotta. Hänelle toisella kierroksella niukasti hävinneistä miehistä Aho ei yrittänyt revanssia, mutta ura muutoin osoitti miehen kuuluvan politiikan raskaaseen sarjaan. Vaikka nuorena pääministerinä Ahosta vitsailtiin Kannuksen Kennedynä, presidenttimittauksissa hänestä ei koskaan puhuttu ilmiönä.

⁵⁶ Virolainen 1996, 208–209.

⁵⁷ Rehn 1998, 111.

Niinistössä sen sijaan on riittänyt sekä ilmiötä että pitkäjänteistä sitkoa, jota on verrattu Koiviston karriööriin, tyyliin ja tapaan asemoitua suhteessa muuhun poliittiseen kenttään.⁵⁸ Ahtisaari taas jäi presidenttiydestään huolimatta enemmän ohimeneväksi vaiheeksi kansalaisten tuntojen tulkkina. Suuret palkinnot odottivat häntä toisaalla.

On kiinnostavaa nähdä, tasa-arvoistuuko presidenttipelin ilmiöhistoria, kuten Suomen politiikassa kaiken kaikkiaan on käynyt sukupuolten välillä. Vuoden 2012 kampanjoissa saatiin tästä viitteitä, vaikka vaaleja ei muuten voi pitää tasa-arvon juhlanä. Kaksi naiskandidaattia kävi oman jumbokampailunsa saavuttaen yhteensä vain 150 000 ääntä, vähemmän kuin heikoiten menestynyt miesehdokas yksin.

Ilmiöiksi vaalista voi nimetä kaksi miestä.⁵⁹ Väyrynen nousi jälleen kerran kuin tuhkasta. Hän oli pudonnut eduskunnasta kevään 2011 vaaleissa vaatimattomalla 3 000 äänen saaliilla, mutta hieman camp-henkinen kampanja yhdistelmällä itseironista retro-Paavo ja rautaista asianshallintaa puri kansaan. Jos vaaleista ei muuta jäänyt kansalaisille käteen, niin sentään tuhansia Paavo & Vuokko -mukeja pirttien pöydille.

Entä sitten miljoonan äänen Haavisto? Tunnelataukseltaan hän saattaa olla koko kansanvaalihistorian toistaiseksi suurin ilmiö, joka loi enemmän uudistavia toimintamuotoja poliittiseen ja sosiaaliseen toimintaan – sekä ennen muuta niiden yhdistämiseen – kuin aikaisemmat kampanjat. (Vrt. jäljempänä Erkkä Railon artikkeli.) Näillä menettelytavoilla voi hyvinkin olla politiikkaan pysyvämpi merkitys kuin itse miehellä.

Nähtäväksi jää, niin kuin sekin, onko Haavistolla kuuden vuoden päähän ulottuvaa kiinnostusta, kunnianhimoa ja kannatusta. Tämän hetken tilanteessa hänen historiallinen kohtalonsa tuntuisi rinnastuvan Rehniin. Mutta kuka tietää, kuinka presidentin vaali ja poliittinen mobilisaatio suhteutuvat Suomessa toisiinsa 2018...

⁵⁸ Ks. Uimonen 2012, luku 'Varsinaissuomalaisista sitkoa'.

⁵⁹ Ks. Majander 2012a.

Lähteet

- Aho, Esko* (2000) Kolme kierrosta. Presidentinvaalit ja niiden jälkinäytös Esko Ahon päiväkirjan kertomana. Otava.
- Ahtisaari, Martti* (2000) Tehtävä Belgradissa. WSOY.
- Blomstedt, Yrjö* (1969) K. J. Ståhlberg. Valtiomieselämäkerta. Otava.
- Hallberg, Pekka; Martikainen, Tuomo; Nousiainen, Jaakko & Tiikkainen, Päivi* (2009) Presidentin valta. Hallitsijanvallan ja parlamentarismin välinen jännite Suomessa 1919–2009. WSOY.
- Halonen, Jukka* (2011) 'Hinku presidentiksi'. Uutispäivä Demari 3.11.2011.
- Hokkanen, Kari* (1996) Maalaisliitto sodan ja vaaran vuosina 1939–1950. Maalaisliitto–Keskustan historia 3. Otava.
- Häikiö, Martti* (1993) Presidentin valinta. WSOY.
- Ihalainen, Maunu* (2007) Punaisella viivalla. Renkinä työväenliikkeessä II. Kellastupa.
- Jääskeläinen, Markku J.* (2011) 'Potkikaa Sorsaa, potkikaa Sorsaa'. Uutispäivä Demari 9.11.2011.
- Jääskeläinen, Markku J. & Pekkola, Tapio* (2000) Kampanja jonka ei pitänyt onnistua. Otava.
- Kauranen, Anja & Saarikoski, Saska* (1994) Kolmas kierros. WSOY.
- Kämppi, Riikka & Lähde, Jussi* (2012) Sydänten presidentti. Helsinki-kirjat.
- Kääriäinen, Seppo* (2002) Sitä niittää, mitä kylvää. Keskustan strategiset valinnat 1964–2001. Gummerus.

Lehtilä, Hannu (2012) Tarja Halonen. Paremmen maailman puolesta. Tammi.

Lehtinen, Lasse (2002) Aatosta jaloa ja alhaista mieltä. Urho Kekkosen ja SDP:n suhteet 1944–1981. WSOY.

Lindblom, Seppo (2009) Manun matkassa. Otava.

Majander, Mikko (2004) Pohjoismaa vai kansandemokratia? Sosiaalidemokraatit, kommunistit ja Suomen kansainvälinen asema 1944–51. SKS.

— (2006) 'Sosiaalidemokraattinen maa'. Uutispäivä Demari 9.2.2006.

— (2007) Demokratiaa dollareilla. SDP ja puoluerahoitus pulataloudessa 1945–1954. Otava.

— (2010a) Paasikivi, Kekkonen ja avaruuskoina. Historiaesheitä. Siltala.

— (2010b) 'Tuhat kertaa Kekkonen & Paasikiven hautajaisvaali', http://www.siltalapublishing.fi/index.php?option=com_content&view=article&id=58:mikko-majander&catid=7:kolumnit&Itemid=9.

— (2011) 'Kekkoslovakia?' HS Teema 3/22.9.2011.

— (2012a) 'Vastajytky tuloillaan?' Talouselämän VaaliTebatti 19.1.2012, <http://www.talouselama.fi/ece4/mikko+majander+vastajytky+tuloillaan/a2082247>.

— (2012b) 'Soinin ensimmäinen valtiomiesteko: Pudotti Väyrysen jatkosta'. Talouselämän VaaliTebatti 23.1.2012, <http://www.talouselama.fi/ece4/soinin+ensimmainen+valtiomiesteko+pudotti+vayrysen+jatkosta/a2081841>.

Maxi-Kari (1985) 1000 piirrosta 1951–85. Otava.

Meinander, Henrik (1999) Tasavallan tiellä. Suomi Kansalaissodasta 2000-luvulle. Suom. Paula Autio. Schildts.

- Merikallio, Katri & Ruokanen, Tapani** (2011) Matkalla. Martti Ahtisaaren tarina. Otava.
- Mylly, Juhani** (1989) Maalaisliitto–Keskustapuolueen historia 2. Maalaisliitto 1918–1939. Kirjayhtymä.
- Paavolainen, Jaakko** (1984) Väinö Tanner. Sillanrakentaja. Elämäkerta vuosilta 1924–1936. 3. Tammi.
- Peltonen, Juha** (2011) 'Mara marisee'. Uutispäivä Demari 28.10.2011.
- Polvinen, Tuomo** (2003) J. K. Paasikivi. Valtiomiehen elämäntyö 5. 1948–1956. WSOY.
- Presidentinvaalit 2006** (2007) Toim. Pekka Isotalus & Sami Borg. WSOY.
- Rehn, Elisabeth** (1998) Kaikki on mahdollista. 90-luvun muistelmat. Toim. Saska Snellman. WSOY.
- Rentola, Kimmo** (1997) Niin kylmää että polttaa. Kommunistit, Kekkonen ja Kreml 1947–1958. Otava.
- (2009) 'Suojelupoliisi kylmässä sodassa 1949–1991'. Teoksessa Ratakatu 12. Suojelupoliisi 1949–2009. Toim. Matti Simola. WSOY.
- Saarela, Tauno** (2008) Suomalainen kommunismi ja vallankumous 1923–1930. SKS.
- Soikkanen, Hannu** (1975) Kohti kansanvaltaa 1. 1899–1937. SDP.
- (1991) Kohti kansanvaltaa 3. 1944–1952. SDP.
- Suomi, Juhani** (2008) Kohti sinipunaa. Mauno Koiviston aika 1986–1997. Otava.
- (2010) Lohen sukua. Urho Kekkonen. Poliitikko ja valtiomies. Otava.
- Söderman, Jacob** (2011) 'Söderman kiistää'. Suomen Kuvalehti 43/2011.

Tarkka, Jukka (2012) Karhun kainalossa. Suomen kylmä sota 1947–1990. Otava.

Uimonen, Risto (2001) Riisuttu presidentti. Kuinka valtionpäältä vietiin valta ja hänestä tehtiin tavallinen kuolevainen. WSOY.

— (2012) Puolivallaton presidentti. Sauli Niinistön pitkä kiri Mäntyniemeen. WSOY.

Uosukainen, Riitta (1996) Liehuva liekinvarsi. WSOY.

Uudistumisen alku. SDP:n vaalianalyysi 2007.

Vares, Vesa & Uino, Ari (2007) Suomalainen kokoomus. Kansallisen kokoomuspuolueen historia 1929–1944. Edita.

Vares, Vesa (2008) Suomalaiskansallinen kokoomus. Kansallisen kokoomuspuolueen historia 1944–1966. Edita.

Virolainen, Johannes (1996) Poliitiikan puolustus. Pohdintoja Suomen poliittisesta järjestelmästä ja sen toteuttajista. Otava.

Väyrynen, Paavo (2011) Huonomminkin olisi voinut käydä. Esseitä elämästä, politiikasta ja yrittämisestä. Helsinki-kirjat.

Yli-Huttula, Tuomo (2006) Puolivallaton puolue. Otava.

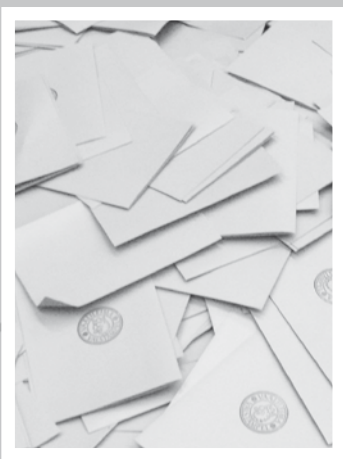
Suomen Sosialidemokraatti 31.12.1936–24.1.1937.

YLE TV2 3.2.1994 'Tuttu juttu: Rehn ja Ahtisaari', http://yle.fi/elavaarkisto/artikkelit/tuttu_juttu_presidenttipelia_44958.html#media=44961.

YLE TV-uutiset 20.10.2011 Ahtisaaren haastattelu, <http://areena.yle.fi/tv/1327620>.

YLE uutiset 4.1.2012 'Väyrynen antoi anteeksi Koivistolle', http://yle.fi/uutiset/vayrynen_antoi_anteeksi_koivistolle/5051766.

2.

Presidentin esivaalit Suomessa

VILLE JALOVAARA

Suomen poliittisen historian sanastoon ilmestyi keväällä 1993 uusi käsite: presidentin esivaali. Aiemmin presidenttiehdokkaista oli äänestetty vain puoluekokouksissa. Nyt koettiin kuuma kampanja, jossa purkautui politiikan patoutuneita paineita poikkeuksellisella tavalla. Puolueiden jäseniä ja kannattajia on kuultu myöhemminkin presidenttiehdokkaita valittaessa, mutta ensikokeilun kaltaista huumaa ei esivaaleissa ole sittemmin nähty.

Seuraavassa palataan takaisin Kalevi Sorsan, Martti Ahtisaaren ja muiden SDP:n presidenttiehdokasehdokkaiden vaalikiertueille tarkastelemaan esivaaleja poliittisen mobilisaation näkökulmasta. Kuinka väki lähti liikkeelle, sekä puolueen omat että ulkopuoliset? Entä mitä tapahtui sen jälkeen, kun äänet oli laskettu ja presidenttiehdokas selvillä? Vaikka päähuomio on sosiaalidemokraattien keväässä 1993, artikkelissa käydään läpi myös muiden puolueiden järjestämät presidentin esivaalit aina vuoden 2012 ehdokasasetteluun asti.

KEKKOSEN AJAN PERINTÖ

Presidentti Urho Kekkosen pitkän neljännesvuosisadan kestäneen valtakauden perintö herätti Suomessa halun kehittää presidentin vaalitapaa niin, että välillisestä valitsijamiehiin perustuvasta järjestelmästä siirryttäisiin suoraan kansanvaaliin. Presidentin nimeenhän ei ollut vuoden 1956 jännitysvaalien jälkeen liittynyt suuria yllätyksen mahdollisuuksia varsinkaan sen

jälkeen, kun Honka-liitto kaatui syksyn 1961 noottikriisiin. Kekkosen itsevaltaisten otteiden ohella vaalitavan muutokseen kannusti erityisesti vuoden 1973 poikkeuslaki, jonka tarpeellisuutta monien oli vaikea jälkikäteen ymmärtää.¹

Vanha menettelytapa oli voimassa vielä talvella 1982, kun Mauno Koivisto valittiin ensimmäisen kerran presidentiksi. Hallitusmuotoa muutettiin vuonna 1987 niin, että valitsijamiehet saivat äänestää presidentiksi ainoastaan virallisia, ennen valitsijamiesvaaleja asetettuja ehdokkaita. Tämä lopetti spekulatiot niin sanotusta ”mustasta hevosesta”, jolla tarkoitettiin uuden ehdokkaan vetämistä esiin loppumetreillä vasta valitsijamiesten suorittamaan vaaliin.

Vuonna 1988 presidentti olisi voinut tulla valituksi myös suoralla kansanvaalilla, jos joku ehdokkaista olisi saanut yli puolet annetuista äänistä. Kun suosituksen Koiviston saavuttama äänimäärä ei tähän riittänyt, vaali siirtyi edelleen valitsijamiesten tehtäväksi. Kekkosen kaudella vahvan presidentinvallan varjopuolet kokenut Koivisto suhtautui myönteisesti vaalitavan muuttamiseen. Hän vahvisti heinäkuussa 1991 lain, joka määräsi seuraavan presidentin valittavaksi suoralla kaksivaiheisella kansanvaalilla. Valitsijamiehiä ei enää tarvittu.²

Pelin politiikan aika presidenttikysymyksessä oli ohitse – vai oliko?

Uusi laki oli rajannut presidentin toimikaudet kahteen, mutta tämä ei koskenut vielä istuvaa viran haltijaa. Koivisto olisi niin halutessaan voinut yhä asettua ehdolle, mutta sitä pidettiin epätodennäköisenä. Pohdinnat mahdollisista seuraajista alkoivatkin varhain. Mielipidemittauksiin ilmestyi myös aktiivipolitiikassa ”ryvettymättömiä” nimiä, kuten arkkipiispa John Vikström, kirjailija Paavo Haavikko, Suomen Pankin johtaja Sirkka Hämäläinen ja YK:n tehtävissä mainetta niittänyt ulkoasiainministeriön valtiosihteeri Martti Ahtisaari.³

Ajatus poliittisen eliitin ulkopuolelta nousevasta kansan syviin riveihin vetoavasta presidenttiehdokkaasta oli keksitty jo kauan ennen suoraa kansanvaalia. Tuumasta toimeen ryhdyttiin vuonna 1961, kun Kekkosta kaatamaan pyrkinyt laaja koalitio sosiaalidemokraateista Kokoomukseen haki asialleen

¹ Nevakivi 2004, 269–271, 294–297, 340.

² Häikiö 1993, 358–360; Nevakivi 2004, 340.

³ Merikallio & Ruokanen 2011, 178–179.

uskottavaa ehdokasta. SDP:n puheenjohtajan Väinö Tannerin johdolla käännettiin turhaan muun muassa piispa Martti Simojoen puoleen, ennen kuin päädyttiin ”ryvettymättömyyden” esikuvana markkinoituun entiseen oikeuskansleriin Olavi Honkaan.⁴

Politiikan ulkopuolisilla nimillä spekuloitiin myös 1980-luvun alussa, kun Kekkosen aika läheni vääjäämättömästi loppuaan. Esillä oli muun muassa arkkipiispa Mikko Juvan nimi. Kansan silmissä poliittisen vehkeilyn vastavoimaksi kasvoi kuitenkin lopulta Mauno Koivisto, joka keväällä 1981 nousi puolustamaan pääministeriyytään vetoamalla eduskuntaan eli parlamentin tukeen, sen sijaan että olisi alistunut presidentin tai hänen taustavoimiensa tahtoon.⁵

EHDOKKAAT ESIIN

Kokoomus esitti syksyllä 1990 puolueista ensimmäisenä ajatuksen presidentin esivaalien järjestämisestä. *Helsingin Sanomien* pääkirjoitus vertasi ehdotusta Yhdysvaltojen järjestelmään ja pohti, lisäisikö se Suomessa politiikan henkilökeskeisyyttä asioiden kustannuksella. Lehti päätyi kuitenkin arvioon, että esivaalit ”saattaisivat tuoda piristystä politiikkaan ja aktivoida kansalaisia”.⁶

Kokoomuksesta esivaali-innostus levisi sosiaalidemokraatteihin. Ei ollut mitenkään itsestään selvää, että SDP saisi ehdokkaansa läpi Koiviston seuraajaksi. Uudet keinot uudessa tilanteessa saattoivat olla avuksi.⁷ Myönteisesti ajatukseen esivaalista suhtautui myös pankinjohtaja Kalevi Sorsa, Suomen pitkäaikaisin pääministeri, jota oli vuosien ajan pidetty SDP:n todennäköisimpänä ehdokkaana. Hän arvioi tammikuussa 1992 lehtihaastattelussa, että presidenttiehdokkaat olisi hyvä valita esivaalien avulla, jolloin myös muut kuin puolueiden jäsenet pääsisivät vaikuttamaan tulokseen.⁸

SDP:n esivaalitaistelu kesti keväällä 1993 vain kaksi kiivastahtista kuukautta, mutta lyhyessä ajassa ehti tapahtua paljon ja tunnelmakin kuumeta.

⁴ Jalovaara 2007, 168–175.

⁵ Jalovaara 2011, 238, 267–271.

⁶ *Helsingin Sanomat* 14.9.1990 pääkirjoitus.

⁷ Merikallio & Ruokanen 2011, 179.

⁸ *Helsingin Sanomat* 21.2.1992 ’Sorsa laajentaisi hallituspohjaa’.

Ensimmäiset osanottajat ilmoittautuivat kisaan maaliskuussa, huhtikuun alussa avattiin kampanjatoimistot ja ehdokkaat ryhtyivät kiertämään eri puolilla maata. Toukokuun puolivälissä äänestettiin, niin että tulos oli kesän koittaessa jo selvillä.⁹

Poliittinen tilanne ja ajan henki suosivat aktiivipolitiikan ulkopuolelta tulevaa opposition presidenttikandidaattia. Suomi oli syvässä lamassa, ja Keskuksen Esko Ahon johtama porvarihallitus painiskeli talousongelmien ja suurtyöttömyyden kanssa. SDP puolestaan oli juuri voittanut kunnallisvaalit, ja sille mitattiin myös gallupeissa korkeita kannatuslukuja. Niitä ei merkittävästi painanut edes puolueen johtajuuskriisi, joka ajoittui esivaalitaistelun kanssa päällekkäin. Ulf Sundqvist näet päätti maaliskuussa jättää SDP:n puheenjohtajan tehtävät STS-pankin vanhoista sotkuista nousseen kohun vuoksi. Häntä paikkasi kevään varapuheenjohtaja Antero Kekkonen, kunnes kesäkuun puoluekokous valitsi tehtävään Paavo Lipposen.¹⁰

SDP:n presidenttiehdokkuutta tavoitteli viisi ehdokasta. Sorsan lisäksi mukaan lähtivät jo mainittu Ahtisaari sekä valtiopäiväneuvos Sakari Knuuttila, pääjohtaja Vappu Taipale ja maaherra Pirkko Työläjä, politiikan ja hallinnon monissa tehtävissä ansioituneita kaikki kolme. Puolueosastojen ehdotuksissa löytyi kannatusta myös Matti Ahteelle, Jaakko Iloniemelle ja Pertti Paasiolle, jotka kuitenkin kieltäytyivät kunniaista.

Ehdokasasettelu oli muuttua vielä viime hetkellä, kun Jyväskylän työväenyhdistys esitti Knuuttilan lisäksi myös Keski-Suomen läänin maaherraa, vasemmistoliittolaista Kalevi Kivistöä mukaan. Tämä otti tarjouksen vakavasti ja haki tukea ehdokkuudelle omalta puolueeltaan asettaen kuitenkin ehdoksi, että vasemmisto järjestäisi yhteisen esivaalin. Se ei sopinut Vasemmistoliiton puheenjohtajalle Claes Anderssonille, eikä Kivistö puolestaan ollut valmis vaaliasetelmaa hajottavaksi voimaksi. Näin hänen ehdokkuutensa raukesi, ainakin sitä innokkaasti ajaneen Vasemmistoliiton puoluesihteerin Matti Viialaisen harmiksi. SDP:lle Kivistö ilmoitti ratkaisustaan vastaamalla

⁹ SDP puolueuuevoston kokous 10.–11.3.1993, CA 152, Työväen Arkisto.

¹⁰ SDP puolueuuevoston kokous 10.–11.3.1993, CA 152, Työväen Arkisto; *Helsingin Sanomat* 5.6.1993 "Sdp:n uusi johtaja aloittaa "puhtaalta pöydältä".

Jyväskylältä reaaliaikaisen televisioyhteyden välityksellä Antero Kekkosen hänelle esittämään suoraan kysymykseen.¹¹

SDP:n neuvoa-antava esivaali presidenttiehdokkaasta oli avoin kaikille täysi-ikäisille Suomen kansalaisille. Kenttäväen keskuudessa jäsenten ja ei-jäsenten asettaminen samalle viivalle aiheutti paikoin närkästystä, vaikka tällaista avoimuutta ei itse ehdokkaiden taholta suoranaisesti kyseenalaistettu. Sorsan ja Ahtisaaren joukkoja jakoi jossain määrin kysymys, tuliko puolueen jäsenten ja ulkopuolisten äänet erottaa tuloslaskennassa toisistaan.

Asiasta keskusteltiin 10. maaliskuuta puoluetolimikunnan kokouksessa, jossa ”ahtisaarelaiset” kannattivat selkeästi äänten laskemista yhtenä pottina. Sorsan tukijat suhtautuivat varauksellisemmin ja kritisoivat vastapuolta siitä, että nämä olivat pyrkineet vaikuttamaan asiaan lehdistön kautta. Toisaalta ulkopuolisten äänestysinnon uskottiin jäävän laimeaksi, eikä kokouksessa lopulta kukaan asettunut aktiivisesti vastustamaan eri äänten sekoittamista toisiinsa. Viimeistä kertaa puoluetolimikunnassa puhetta johtanut Sundqvist kehotti laatimaan puolueuuvostolle esityksen, joka noudattaisi yhden esivaalituloksen periaatetta.¹²

Näin meneteltiin. Ensimmäisen puheenvuoron asiasta käytti Sorsan kannattajaksi julistautunut Juha Kähärä Uudeltamaalta, joka tuki puoluesihteri Markku Hyvärisen esittelemää ehdotusta, eikä vastustavia puheenvuoroja kuultu seuranneessa keskustelussa lainkaan. Sen sijaan äänten sekoittamisen lisäksi haluttiin luopua myös esivaalin ja jäsenäänestyksen käsitteellisestä erottamisesta niin, että äänestyksestä käytettäisiin yksinkertaisesti vain nimitystä esivaali. Kun menettelytapavaliokunta sitten teki tämän mukaisen esityksen, se sai salin yksimielisen tuen. Äänestämäänsäkin puolueuuvostossa päästiin, kun mahdollisuus antaa vaalissa toissijaisia ääniä jäi voimaan niukalla enemmistöllä.¹³

11 SDP puoluetolimikunta 15.3. ja 15.4.1993, CA 152 ja 153, Työväen Arkisto; Demari 14.4. 'Jyväskylän Ty asetti kaksi uutta ehdokasta' ja 15.4.1993 'Andersson kaatoi Kivistön ehdokkuuden'.

12 SDP puoluetolimikunta 10.3.1993 ja puolueuuvosto 10.–11.3.1993, SDP CA 152, Työväen Arkisto 10.3.1993.

13 SDP puoluetolimikunta 10.3.1993 ja puolueuuvosto 10.–11.3.1993, SDP CA 152, Työväen Arkisto.

SDP:n esivaalissa ei vaadittu äänestäjien rekisteröitymistä etukäteen. Tästä seurasi kysymys miten varmistaa se, ettei sama henkilö käynyt äänestämässä monta kertaa. Puoluetoimisto vastasi SDP:n luottavan ihmisten rehellisyyteen ja kirjalliseen vakuutukseen siitä, etteivät he olleet osallistuneet vaaliin muilla vaalipaikoilla tai puolueen jäsenille tarjottavalla postiäänestyksellä. Pelotteena oli 200 000 markan uusintavaalien kulujen lankeaminen henkilölle, joka jäisi kiinni äänestämisestä useampaan kertaan.¹⁴

KAMPANJAVANKKURIT KIERTUEELLA

Suomessa oli keväällä 1993 puolimiljoonaa työtöntä ja talous ennennäkemättömässä kriisissä. Siinä tilanteessa Mauno Koivisto ei halunnut näyttäytyä vain juoksevia asioita hoitavana, kautensa loppumista odottavana toimituspresidenttinä, ja hän panttasi siksi jatkoaikheidensa naulaamista julkisesti kiinni. Asetelma oli kiusallinen potentiaalisten seuraajaehdokkaiden kannalta: ei tiedetty, milloin olisi soveliasta ilmoittautua mukaan presidenttikilpaan.

Sorsa jatkoi pitkää odotustaan pitämällä kiinni kirjoittamattomasta säännöstä, ettei istuvaa presidenttiä haastettu oman puolueen taholta. Ahtisaari sen sijaan otti etumatkaa, kun hän viikkoa ennen Koiviston luopumisilmoitusta sanoi New Yorkista televisioidussa haastattelussa olevansa valmis ehdokkaaksi. Uutinen ei tullut suurena yllätyksenä, sillä Ahtisaari oli vihjaillut myönteisyyttään lehtihaastatteluissa pitkin alkuvuotta. Virallisen ilmoittautumisen jälkeen tapahtumat alkoivat edetä nopeasti. Kampanjatoimisto avattiin Helsingissä muutama päivä myöhemmin Eeva Ahtisaaren johdolla itse ehdokkaan ollessa yhä Atlantin toisella puolella.¹⁵

Koiviston ratkaisun jälkeen Sorsa järjesti Helsingin työväentalolla odotetun tiedotustilaisuuden, jossa hän tukijoidensa edessä kertoi olevansa käytettävissä ”tasavallan korkeimpaan luottamustehtävään” ja lähtevänsä tavoittelemaan SDP:n presidenttiehdokkuutta. Kampanja-avauksessaan Sorsa toivoi

¹⁴ Demari 14.4.1993 'Voiko SDP:n esivaalissa huijata?'

¹⁵ Turun Sanomat 28.1.1993 'Martti Ahtisaari harkitsee edelleen'; Ilta-Sanomat 30.1.1993 'Nyt on pakko miettiä'; Helsingin Sanomat 16.3. 'Ahtisaaren kampanjatoimisto avattiin koruttomasti' ja 20.3.1993 'Koivisto ei ole ehdolla 1994 vaaleissa'; Merikallio & Ruokanen 1993, 174–175, 183, 185.

esivaalista ”rehtiä, reilua ja avointa kisaa”. *Demarin* kannessa ”superraskaan-sarjan” ehdokkaaksi luonnehditun Sorsan kannatusyhdistyksen puheenjohtajaksi tuli kansanedustaja Antti Kalliomäki. Kampanjan muita kantavia voimia olivat muun muassa SDP:n entinen puoluesihteerin Ulpu Iivari sekä puheenjohtaja Pertti Paasio.¹⁶

Mielipidemittauksissa Ahtisaari kulki toistakymmentä prosenttia edellä, mutta tämä ei säilyttänyt ainakaan ulospäin Sorsaa, joka uskoi kukistavansa gallupien päiväperhoset kovalla työllä. Hänen toimistonsa avajaisissa huhtikuun alussa oli paikalla etupäässä varttuneempaa väkeä, nuoremasta polvesta erottui sosiaalidemokraattisten opiskelijoiden entinen puheenjohtaja Mikael Jungner.¹⁷ Varsinaisen kampanjansa avausestradiksi Sorsa valitsi työläiskaupunkina tunnetun Tampereen yliopiston juhlasalin, mutta tilaisuus ei sujunut suunnitellulla tavalla. Salissa oli runsaasti vapaita paikkoja ja äänentoistotekniikka petti, jonka seurauksena monelta läsnäolijalta jäi ehdokkaan puhe kuulematta. Liikkeelle lähdön epäonnistumisen jälkeen kampanjaa oli vaikea saada kunnolla vauhtiin.¹⁸

Ennen kevättä 1993 presidentin esivaalit olivat suomalaisille jotain, mikä tapahtui ulkomailla ja joista luettiin lehdistä. Voimakkaimmin ne samastettiin Yhdysvaltoihin, jossa esivaalien traditio ulottui aina 1800-luvun alkuun asti. Yksi tekijä suomalaisten syttymiseen asiaan saattoikin juontua Atlantin taakse. Bill Clinton oli valittu edellisenä vuonna näyttävästi ensin demokraattien presidenttiehdokkaaksi ja sitten Yhdysvaltain presidentiksi kylmän sodan päättymisen ja uuden aikakauden optimistisessä hengessä.

Kotimaista esikuvaa neljän pyörän päällä kulkeneelle Martti Ahtisaaren kampanjalle oli haettava aina vuodelta 1956, kun Urho Kekkonen oli kiertänyt autolla erityisesti ympäri Kainuuta. Tämän jälkeen presidentinvaalien lopputulokset oli ollut kampanjointivaiheessa aina enemmän tai vähemmän ennalta aavistettavissa. Mauno Koiviston toisen kauden päättyessä tasavallan päämiehen paikka oli avoimesti auki.

16 *Demari* 25.3.1993 'Iso moottori liikkeelle'.

17 *Demari* 7.4.1993 "Kovalla työllä gallupeja vastaan".

18 *Demari* 15.4.1993 'Sorsa puolusti etujärjestöjen vaikutusvaltaa'; Merikallio & Ruokanen 2011, 192.

Vaikka kevään 1993 ”road showsta” muistetaan parhaiten Ahtisaaren vaalibussi, myös muut ehdokkaat olivat liikkeellä.¹⁹ Ahtisaaren kampanjan verkostoitumista tehostivat moniin kaupunkeihin avatut vaalitoimistot, useilla paikkakunnilla ainoat laatuaan esivaalivaiheen aikana. Ahtisaari-liike veti mukaansa nuoria SDP:n ulkopuolelta, tunnettuja artisteja sekä poliitikkoja yli puoluerajojen. Yksi tärkeä nimi kampanjassa oli entinen YK-kenraali Ensio Siilasvuo.²⁰

Jos Sorsan kampanja-avaus Tampereella oli antiklimaksi, Ahtisaaren vastaava tilaisuus Oulun Pohjankartanon salissa ylitti järjestäjienkin odotukset. Kaikki eivät mahtuneet saliin, mikä mediamielessä oli myönteinen uutinen. Tiiviin tunnelman ohella muidenkin kuin sosiaalidemokraattien kannattajien kynnystä lähtä mukaan tekemään Ahtisaaresta presidenttiä madalsi ehdokkaan puhe, joka tukeutui muun muassa Suomen ensimmäisen presidentin K. J. Ståhlbergin ajatusmaailmaan.²¹

Menestys Oulussa ruokki näkemystä, jonka mukaan Ahtisaarella oli SDP:n esivaaliehdokkaista parhaat edellytykset koota ympärilleen puoluerajat ylittävä ja politiikan ulkopuolisia mukaan vetävä kansanliike. Huhtikuun lopussa Ahtisaari kuitenkin korosti haluaan nimenomaan SDP:n ehdokkaaksi. Jos se ei onnistuisi, hän ei lähtisi keräämään kannatuskortteja päästäkseen presidenttitaistoon mukaan minään riippumattomana ehdokkaana.

Epävarman taloustilanteen keskellä Ahtisaaren lupaus tартtua työttömyyteen lankesi valmiiksi muokattuun maahan. Vapaaehtoisia vaalityöntekijöitä ilmoittautui Helsinkiin hotelli Presidentin yhteyteen perustettuun toimistoon. Kampanjan ehdoton keskipiste oli kuitenkin ympäri maata kiertänyt linja-auto, jonka kyljessä luki suurin kirjaimin Ahtisaari. Bussin merkitystä korosti se, että ehdokas otti tavaksi antaa haastatteluja ajon aikana siirryttäessä paikkakunnalta toiselle. Näin kansalaisille välittyi kuva eteenpäin menossa ole-

¹⁹ *Demari* 13.4.1993 ’Esivaalikiertueet täyteen vauhtiin’.

²⁰ *Turun Päivälehti* 16.4. ’Ahtisaaren kampanjatoimisto avattiin’ ja 4.5.1993 ’Ahtisaaren linja on lähellä Koivistoa’; *Tarja Tenkulan haastattelu* 13.6.2012.

²¹ *Merikallio & Ruokanen 1993, 197–198.*

vasta kampanjasta, johon itsessään sisältyi laman pysäyttämässä maassa merkittävä symbolinen viesti.²²

Kiertueellaan Ahtisaari esiintyi presidentillisin ottein mutta helposti lähestyttävänä varsinaisten vaalitulaisuuksien ohella myös kouluissa, tehtailla ja muilla työpaikoilla. Toisaalta bussikampanjaan saatettiin arvostella muun muassa turhan amerikkalaiseksi. *Uusi Pohjois-Karjala* -lehti kuittasi kritiikin kadunmiehen repliikillä: ”Ollokkoon vaikka kuinka amerikkalaista, pääasia jotta ies kerran näkköö resitenttiedokaan rouvineen tiällä rupukansan keskuuvessakkii.”²³

Suomessa ei ollut totuttu siihen, että suuren puolueen sisäistä vääntöä käytiin näin avoimesti ja vieläpä julkisuuden välityksellä. Tämä johti osaltaan siihen, että rauhallisissa merkeissä alkanut kamppailu kuumeni nopeasti. Esivaalikiertueet olivat puolivälissä, kun SDP:n puheenjohtajan tehtäviä hoidellut Antero Kekkonen näki tarpeelliseksi kutsua Kajaanissa järjestetyn tilaisuuden jälkeen ehdokkaat tai heidän edustajansa keskustelemaan vaalitaistelun pelisäännöistä. Neuvonpidossa sovittiin, että vaalityössä keskityttäisiin omien teemojen esittelyyn, eikä puhuttaisi kielteisesti muista ehdokkaista. Sama toivomus lähti myös tukiryhmille.²⁴

Tietystä ylikuumenemisesta huolimatta Kekkonen arvioi SDP:n puolue-toimikunnassa, että esivaali oli puolueen kannalta myönteinen asia ja nosti osaltaan sen suosiota. Huhtikuussa 1993 tehdyssä gallupissa sosiaalidemokraateille mitattiin peräti 30 prosentin kannatus, vaikka Sundqvistin eroon päättynyt prosessi oli tuonut runsaasti myös negatiivista julkisuutta. Puoluetoimikunnassa kannettiin kuitenkin huolta siitä, miten rivit olisi tiukan taistelun jälkeen koottavissa esivaalin voittajan taakse varsinaiseen presidentinvaaliin. Ilmapiiirissä oli merkittäviä paikkakuntaakohtaisia eroja. Siinä missä esimerkiksi Hämeenlinnassa ei pääehdokkaiden välille muodostunut suurempaa vastakkainasettelua, Ahtisaaren tukiryhmästä väitettiin, että Savonlinnassa puolueen virallinen esivaaliorganisaatio oli pyrkinyt estämään heidän tulonsa

22 Demari 19.4.1993 ”Tärkeintä on päästä työttömyydestä eroon”; Merikallio & Ruokanen 1993, 196.

23 *Uusi Pohjois-Karjala* 7.5.1993 ’Ahtisaaret valloittivat Pohjois-Karjalan’.

24 SDP puoluetoimikunta 29.4.1993, CA 152, Työväen Arkisto.

kaupunkiin. Paikalliset toverit olivat sitten improvisoineet tilaisuuden, jonka kulut kunnallisjärjestö kuitenkin lopulta maksoi.²⁵

Ahtisaaren tukijoihin kuulunut SDP:n varapuheenjohtaja Tarja Tenkula näki jäsenvaalin kypsyyskokeena siitä, pystyisikö puolue kanavoimaan siihen kohdistuneen kiinnostuksen pidempiaikaiseksi kannatuksen nousuksi. Jäsenistö oli uuden tilanteen edessä. Vaalityön organisointi oli toisenlaista kuin aiemmin, kun jouduttiin perustamaan puolueorganisaation ulkopuolisia tukiryhmiä. Tämä avasi Tenkulan mielestä mahdollisuuksia oppia uusia toimintatapoja ja vetää uusia ihmisiä mukaan sosiaalidemokraattien toimintaan.²⁶

Ahtisaaren esivaalikampanjalle oli tunnusomaista improvisaatio, ja epäammattimaisuus saattoi olla myös ulospäin vaalivaltti. Haastattelussa ehdokas itse sanoi arvostavansa sitä, ettei hänen vaalikampanjansa ollut

*loppuun asti ajateltua toimintaa, jossa on huippuorganisaatio takana. Tässä on todella sellaista kansanliikkeen makua. Toimistolla on nuoria ihmisiä ja nämä ystävät, jotka ovat lähteneet tätä ajamaan, ovat tehneet sen oma-aloitteisesti.*²⁷

Ahtisaaren joukoissa tiedettiin, että varmimmat äänet saataisiin SDP:n ulkopuolelta. Vasemmistoliiton äänenkannattajaan *Kansan Uutisiin* pantiin toukokuun alussa kokosivu ilmoitus, jossa annettiin yksityiskohtaiset ohjeet siitä, miten Ahtisaarta saattoi käydä äänestämässä SDP:n avoimessa esivaalissa. Vastaavia ohjeistuksia ei nähty sosiaalidemokraattisissa lehdissä.²⁸

Kun Ahtisaari pyrki esiintymään kansanmiehenä, Sorsan kampanjassa korostettiin ehdokkaan valtiomiesluonnetta muun muassa korkean tason tukijoiden avulla. Poliittisella urallaan kaiken presidenttiyttä lukuun ottamatta saavuttaneelle työväenliikkeen kasvatille ei amerikkalaistyylinen kampanjointi ja itsensä esille tuominen ollut samalla tavoin luontevaa kuin Ahtisaa-

25 SDP puoluetoimikunta 29.4.1993, CA 152, Työväen Arkisto.

26 SDP puoluetoimikunta 29.4.1993, CA 152 Työväen Arkisto; Tarja Tenkulan haastattelu 13.6.2012.

27 Demari 5.4.1993 'Ahtisaari ei kosiskele ketään riveihinsä'.

28 Demari 10.5.1993 'Ahtisaari kampanjoi Kansan Utisissa'.

relle.²⁹ Esivaalitaistelun loppumetreillä tueksi saapui Ruotsista sosialidemokraattisen puolueen puheenjohtaja Ingvar Carlsson, joka kiersi puhumassa muutamissa Sorsan vaalitulaisuuksissa. Loppukirin aikaansaamiseksi kampanja organisoi hotelli Presidenttiin pikavauhdilla Suomen mahdollisuudet -seminaarin, jonka puhujalistalla oli sekä työnantajien keskusjärjestön että ammattiyhdistysliikkeen kärkinimiä.³⁰

SAMAAN AIKAAN OIKEALLA...

Siirtyminen presidentin suoraan kansanvaaliin poiki kaikkien aikojen suurimman ehdokasjoukon. Keväällä 1994 presidentin virkaa tavoitteli peräti yksitoista kandidaattia, joista esivaaleilla oli valittu SDP:n ohella Kokoomuksen ja Keskustan ehdokkaat. Eeva Kuuskoski, Pertti ”Veltto” Virtanen, Pekka Tiainen ja Keijo Korhonen pääsivät kisaan keräämällä 20 000 kannatajakorttia.

Suomen poliittisen historian ensimmäiset esivaalit presidenttiehdokkaista järjesti Kokoomus maaliskuun lopussa 1993. Postiäänestyksenä toteutetussa vaalissa olivat vastakkain puolueen puheenjohtaja ulkomaankauppaministeri Pertti Salolainen ja veteraanivaikuttaja ylipormestari Raimo Ilaskivi. Ääni-oikeutettuja oli vajaat 60 000 Kokoomuksen jäsentä sekä 7 000 etukäteen rekisteröitynyttä puolueen ulkopuolelta. Kun annetut 38 663 ääntä oli laskettu, Ilaskiven voitto oli selvä kolmen neljäsosan enemmistöllä.³¹ Tulos heijasteli siten ajan henkeä, joka suosi valinnoissa aktiivipolitiikan ulkopuolisia nimiä.

Seuraavana vuorossa oli Kokoomuksen hallituskumppani Keskusta, jonka huhtikuun esivaalissa olivat vastakkain ulkoministeri Paavo Väyrynen ja oikeusministeri Hannele Pokka. Menettelytapa oli sama kuin SDP:llä, eli uurnille olivat tervetulleita kaikki täysikäiset kansalaiset allekirjoittamalla sitoumuksen, etteivät olleet äänestäneet aiemmin.³² Keskusta ei kuitenkaan

29 Merikallio & Ruokanen 1993, 184.

30 Demari 10.5. ”Nyt kaivataan johtajuutta” ja 12.5.1993 ’Sorsan pikaseminaariin arvovaltaisia alustajia’.

31 Demari 18.3.1993 ’Kokoomuksen esivaali alkaa tiistaina’; Helsingin Sanomat 3.4.1993 ’Ilaskivi nujersi Salolaisen kokoomuksen esivaalissa’.

32 Demari 5.2.1993 ’Keskustan esivaaliin vain Väyrynen ja Pokka’.

yltänyt sosiaalidemokraattien kaltaiseen humuun, vaikka molemmat ehdokkaat kiersivät ministerikiireidensä lomassa ympäri maata puhumassa lukuisissa tilaisuuksissa. EU-jäsenyyteen kriittisen asenteen hallituksessa ottanut Värynen kampanjoi asialinjalla ja varoi arvostelemasta kilpailijaansa.

Pokalla ei ollut haastajan roolissaan tarvetta yhtä suureen hienovaraisuuteen. Hän vetosi avoimesti Keskustan ulkopuolisiin, että nämä lähtisivät auttamaan hänen tietään Suomeen ensimmäiseksi naispresidentiksi.³³ Tällaiset toiveet jäivät haaveiksi: Värynen voitti kolmen neljäsosan enemmistöllä. Äänestäjiä jäsenrikkaan Keskustan vaali veti 81 409 eli kaksi kertaa Kokoomusta enemmän. Neljännes heistä oli puolueen ulkopuolisia, joista *Helsingin Sanomien* arvion mukaan suurin osa oli liikkeellä Pokan puolesta Väyrystä vastaan.³⁴

Esivaalijulkisuuden merkitystä seuraavan talven varsinaiseen presidentinvaaliin on vaikea arvioida. Se tiedetään, että toiselle kierrokselle saattoi päästä myös ilman esivaalia. Sinnehän kipusi lopulta Elisabeth Rehn, jonka Ruotsalainen kansanpuolue asetti ehdolle kesäkuussa. RKP:nkin puoluekokouksessa äänestettiin, mutta ei ehdokkaan nimestä vaan siitä, lähdetäänkö kisaan lainkaan mukaan. Rehnin ehdokkuus sai vahvan kannatuksen, vaikka sitä vastaan puhui muun muassa Ahtisaaren tukemisen ja oman ehdokkuutensa välillä spekuloinut Jörn Donner.³⁵

”TÄMÄKÖ ON PAIKKA, JOSSA AHTISAARTA SAA ÄÄNESTÄÄ?”

Kokoomuksen ja Keskustan esivaalien saavuttaman suosion sekä demari ehdokkaiden kiertueen keräämän julkisuuden perusteella SDP:ssä osattiin ennakoida, että puolueen presidenttiehdokkaan valinta saattaisi kiinnostaa kansaa. Ryntäys uurnille ylitti kuitenkin kaikki odotukset. Lauttasaaren sosiaalidemokraattien 60-vuotisjuhlakirjassa on elävä kuvaus esivaalipäivästä:

33 *Helsingin Sanomat* 2.4. 'Värynen käy siistiä vaalikampanjaa' ja 3.4.1993 'Pokka ei anna senttiäkään periksi Väyrykselle tai gallupeille'.

34 *Helsingin Sanomat* 5.4. 'Värynen kukisti selkeästi Pokan Suomen keskustan esivaalissa' ja 6.4.1993 'Keskustan esivaalissa äänesti 20000 puolueen ulkopuolista'.

35 *Helsingin Sanomat* 13.6.1993 'Elisabeth Rehn äänestettiin Rkp:n presidenttiehdokkaaksi'.

Yhdistysaktiivit odottivat kuuden iltapäivätunnin tapahtumaan korkeintaan sataa äänestäjää. Kun olimme paikalla varttia ennen, siellä seisoivat jo parisenkymmentä hätäistä äänestäjää. Lopulta heitä oli melkein 500, joka oli varattujen äänestyslippujen määrä. Yhdessä vaiheessa pelättiin lippujen loppumista ja varauduttiin siihen, että haetaan lisää työväentalolta. Ihmiset tulivat vapaa-ajan asuissa kevätpuuhista kesämökeiltään tai kotipihoiltaan vaikuttamaan valintaan, ja iloisimmat huusivat jo ulko-ovella: Tämäkö on paikka, jossa Ahtisaarta saa äänestää?³⁶

Ilmiö ei rajoittunut Lauttasaareen. Helsingin työväentalolle muodostui jo kaksi tuntia ennen äänestyspaikan avautumista jono. Vaalisalaisuus jäi tungoksessa toissijaiseksi huoleksi, kun äänestyslippuja täytettiin ikkunalautoja myöten. Ydinkeskustan Seurahuoneella puolestaan poikkiesiintymisen väenpaljoudesta kiinnostuneita äänestäjiä ex-tempore. Joukossa oli jopa ulkomaalaisia turisteja, jotka tosin jouduttiin käännättämään pois.

Äänestyspaikkojen karnevaalitunnelma ei ilahduttanut kaikkia, ja vaalin oikeasta toimittamisesta esitettiin jälkeinpäin epäilyjä. Eräskin mielipidekirjoittaja väitti *Ilta-Sanomissa* tuttavansa käyneen neljässä eri paikassa äänestämässä Ahtisaarta.³⁷ Epärehellisyydestä kertovia spekulatioita saatettiin levittää myös tarkoitushakuisesti. Kuinka moni äänesti uhkasakosta huolimatta useamman kerran, sitä ei tiedetä.

Postitse annettujen äänen lasku kesti kymmenen päivää. *Demari* ei maltanut odottaa näin kauan, vaan järjesti ovensuukyselyn, jonka perusteella Ahtisaari näytti ylivoimaiselta voittajalta. Tuloksen varmistumista odotellessa ehdokkaat ja puolue-aktiivit kävivät yhteisellä Tallinnan risteilyllä, jonka tunnelmaan ennakkotiedot antoivat oman leimansa.³⁸ Lopullinen tulos ei sisältänyt yllätyksiä. Vaalissa oli jätetty 125 374 äänestyslippua, eli enemmän kuin Kokoomuksen ja Keskustan esivaaleissa yhteensä. Martti Ahtisaari sai 61,2

³⁶ Kolanen & Väisänen 2007, 161–162.

³⁷ *Demari* 17.5.1993 'Avoin vaalitapa ei suosinut äänestyskoppeja'; *Ilta-Sanomien* 22.5.1993 'Neljä kertaa Ahtisaari'.

³⁸ *Demari* 17.5. 'Vaaliurnilla yli 80 000 äänestäjää' ja 24.5.1993 'Jaksoivat häidin tuskin vitsailla'.

prosenttia ja Kalevi Sorsa 34,4 prosenttia ykkösäänistä kolmen muun ehdokkaan jäädessä muutamaa prosenttiin.

Spekulaatiot alkoivat välittömästi siitä, voittiko Ahtisaari puolueen ulkopuolisten äänillä. *Demari* kiirehti vakuuttamaan, että ”yksinkertainen pääsälasku riittää osoittamaan, että Ahtisaari keräsi myös SDP:n äänestäneiden jäsenten enemmistön taakseen”. Lehti ei kertonut tarkemmin, miten tähän yhtälöön oli päädytty. Annettuja ääniä ei ollut eroteltu toisistaan jäsenkirjan mukaan.³⁹

Esivaalin tulos puhutti myös SDP:n puoluetoimikuntaa, vaikka sen keräämään julkisuuteen oltiin enimmäkseen tyytyväisiä. Eräs puolueen avainvaikuttaja kuitenkin liitti Sorsan kohtalon SDP:n johdon uhraamisen Pertti Paasion ja Ulf Sundqvistin kanssa julkisuuden alttarille. Koska esivaalin poliittinen paino-arvo oli osoittautunut merkittäväksi, sosiaalidemokraatit pohdiskelivat tarvetta lähteä ajamaan sitä koskevan lainsäädännön aikaansaamista Suomeen.⁴⁰

SDP:n kenttäväen keskuuteen on jäänyt elämään käsitys, että ”epäpoliittisen” Ahtisaaren valinta ohi puolueaktiivien ehdokkaan Sorsan ratkaisi tapa, jolla esivaali järjestettiin. Osassa järjestöhistoriikkeja asetelma kärjistetään niin, että puoleen johto järjesti ”kummallisen esivaalin”, jossa muiden puolueiden kannattajat kävivät äänestämässä Ahtisaarta. Tosin on myös osastoja, jotka kertovat olleensa jo esivaalivaiheessa Ahtisaaren kannalla tai joiden piiristä löytyi kannatusta yhtälailla molemmille pääehdokkailla. Asian luonteesta kertonee jotain myös se, että useissa SDP:n järjestöhistorioissa esivaali jätetään kokonaan mainitsematta.⁴¹

Martti Ahtisaari nimitettiin näyttävästi presidenttiehdokkaaksi kesäkuun alussa Helsingin työväentalolla pidetyssä SDP:n puoluekokouksessa. Puoluekoneistoon välimatkaa pitäneestä kansaliikkeen ehdokkaasta oli määrä nyt tehdä kaikkien sosiaalidemokraattien ehdokas – meidän ”Mara”. Kun Ahtisaari saapui paikalle, kokousedustajat alkoivat spontaanisti laulaa Työväen-

39 *Demari* 27.5.1993 ’Martti Ahtisaari täysin ylivoimainen SDP:n esivaalissa’.

40 *SDP puoluetoimikunta* 27.5.1993, CA 152; ’Ääntenlaskenta SDP:n esivaalissa -93’, *SDP* 329.5 *Presidentinvaalit 1994*, Työväen Arkisto.

41 *Peltonen* 2002, 140; *Rajala* 2005, 219; *Tahvanainen* 2006, 299; *Kolanen & Väisänen* 2007, 162; *Tuomisto* 2011, 287.

marssia. Seuraavan päivän *Demarin* mielestä tämä ei ollut tulevan presidentinvaalikampanjan näkökulmasta ”ehkä kaikkein viisain valinta.”

Vastaavia tilanteita ja useita muitakin mutkia matkassa oli vielä edessä, ennen kuin Helsingin työväentalolla saatettiin helmikuussa 1994 juhlia Martti Ahtisaaren valintaa tasavallan presidentiksi.⁴²

SDP:N JA KESKUSTAN ESIVAALIT 1999 JA 2011

Vuoden 2000 presidentinvaalien alla puolueista vain SDP ja Keskusta valitsivat ehdokkaansa esivaalin avulla. Edellisestä kerrasta oli otettu opiksi se, että nyt molemmissa puolueissa edellytettiin ulkopuolisilta rekisteröitymistä äänestäjäksi ja äänestysmaksun suorittamista.

Vaikka SDP:n esivaali ei nostattanut kuuden vuoden takaisen kaltaista hurmosta, sen järjestämisellä oli itsessään merkittävä vaikutus siihen, kenestä tuli sosialidemokraattien presidenttiehdokas. Ratkaisevaksi osoittautui kysymys siitä, olisiko istuva presidentti käytettävissä jatkokaudelle vai ei. Ahtisaari panttasi kantaansa talvella 1999 niin pitkään, että SDP:n esivaalivankkurit ehtivät lähteä liikkeelle. Niihin taas Ahtisaari ei halunnut mukaan, joten tie toiselle kaudelle katkesi jo tässä varhaisessa vaiheessa.⁴³

Sosiaalidemokraattien toukokuussa järjestetyssä esivaalissa ulkoministeri Tarja Halonen sai 58 prosenttia annetuista äänistä lyöden näin selvästi kilpailijansa europarlamentaarikko Pertti Paasion ja EU:n oikeusasiamiehen Jacob Södermanin. Kampanjointi oli kevääseen 1993 verrattuna minimaalista. Ehdokkaiden yhteisiä vaalipaneeleja järjestettiin tasan yksi. Osallistuminen romahti kymmenesosaan edellisestä kerrasta, kun uurnilla kävi kolmen päivän aikana vain 12 789 äänestäjää, SDP:n jäsenistä vain joka neljäs ja alle

42 *Demari* 7.6.1993 'Kansanliike rynnistää, Presidenttiehdokkaan jatkoilla menoa ja meininkiä'.

43 Suomen sosialidemokraattisen puolueen toimintakertomukset 1999–2001, 26–28, Työväen Arkisto; *Helsingin Sanomat* 30.4. 'Lipponen: Sdp ei ollut syrjäyttämässä Ahtisaarta' ja 8.12.1999 'Puolueet asettivat seitsemän ehdokasta tammivaaleihin'.

kaksisataa etukäteen puhelimitse rekisteröityntä 50 markan maksun suorittanutta ulkopuolista.⁴⁴

Siinä missä SDP ei saanut väkeä liikkeelle, Keskusta onnistui mobilisoidaan jäsenkuntansa jotakuinkin yhtä tehokkaasti kuin edellisissä vaaleissa: lähes 70 000 kävi urnilla. Äänestää saivat puolueen jäsenet sekä 20 markan rekisteröitymismaksun suorittaneet ulkopuoliset. Puolueen puheenjohtaja Esko Aho löi kaksinkamppailussa 64,2 prosentin kannatuksellaan selvästi europarlamentaarikko Paavo Värysen.⁴⁵ Varsinaisessa presidentinvaalissa tammikuussa 2000 Aho ylsi toiselle kierrokselle, jonka hän kuitenkin hävisi Haloselle parin prosentin erolla.

Presidentti Tarja Halonen asettui vuoden 2006 vaaleihin ehdolle jatkokaudelle, eikä SDP tai mikään muukaan puolue ryhtynyt esivaaleihin. Tällä kertaa Kokoomuksen Sauli Niinistö sai kunnian hävitä toisella kierroksella valtakunnan ykkösnaiselle. Kuusi vuotta myöhemmin presidentin esivaaliin valmistautuivat sekä SDP että Keskusta. Jälkimäisen suunnitelmat kariutuivat farssiksi, kun puoluejohdon toiveista ja kosiskeluista huolimatta kunnianpuheenjohtaja Paavo Värykselle ei löytynyt vastaehdokkaista.⁴⁶

SDP:llä ei ollut selkeää suosikkia Halosen seuraajaksi. Sopivan ehdokkaan etsintä käynnistettiin kesällä 2010 kyselyllä, jolla kerättiin eri kansalaistaphtumissa potentiaalisinten presidenttikokelaiden nimiä. Uuden menettelytavan tuoma saalis julkaistiin eduskuntaryhmän kesäkokouksessa elokuussa, jonka jälkeen kuka tahansa saattoi käydä internetissä äänestämässä suosikkiaan. Kannatusta saivat tunnetut demarinimet kuten kansanedustaja Eero Heinäluoma, kirjailija Lasse Lehtinen, puheenjohtaja Jutta Urpilainen ja kansanedustaja Erkki Tuomioja. Puolueen ulkopuolelta ehdotettiin muun muassa Vasemmistoliiton entistä puheenjohtajaa Suvi-Anne Siimestä sekä kirjailija Kaari Utriota.⁴⁷

44 Suomen sosialidemokraattisen puolueen toimintakertomukset 1999–2001, 26–28, Työväen Arkisto; Turun Sanomat 26.5.1999 'Tarja Halonen haravoi äänet Sdp:n esivaalissa'.

45 Helsingin Sanomat 7.9. 'Presidentinvaalien aikataulu' ja 12.9.1999 'Aho voitti Väryksen keskustan kaksinkamppailussa'.

46 Helsingin Sanomat 16.8. 'Sdp lähtee myhäillen esivaaliin' ja 10.9.2011 'Värynen lupaa allistyttaa'.

47 SDP.fi 1.7.2010 'SDP kysyy kansalaisilta ehdotuksia presidenttiehdokkaista'; Kansanuutiset.fi 24.8.2010 'Siimes taas esillä SDP:n presidenttiehdokkaaksi'.

Kansalaiskyselyn jälkeen SDP pyysi puolueosastojaan asettamaan esivaaliin henkilöitä, joiden suostumus tarkastettiin ennen ehdolle asettamista. Vielä alkukesästä 2011 näytti siltä, että vaaliin tulisi useita ehdokkaita, joiden välillä käytäisiin kenties tasaväkinenkin kilpa. Tilanteen muutti Paavo Lipponen, entinen pitkäaikainen pääministeri ja SDP:n puheenjohtaja, kun hän elokuun alussa pyörsi aikaisemmat vakuuttelunsa ja ilmoitti olevansa käytettävissä presidenttiehdokkaaksi. Tämän jälkeen vahvoina pidetyt ehdokkaat kuten Lehtinen ja Heinäluoma vetäytyivät kisasta ja siirtyivät kannattamaan Lipposta.⁴⁸

Haastajiksi esivaaliin jäivät Helsingin apulaiskaupunginjohtaja Tuula Haatainen sekä SDP:n varapuheenjohtaja Ilkka Kantola. SDP kokeili ensimmäistä kertaa internetissä tapahtuvaa äänestämistä, jonka jälkeen oli syyskuun alussa mahdollista osallistua vaaliin postitse. Puolueen jäsenten ohella äänestämään pääsivät myös ulkopuoliset rekisteröitymällä SDP:n verkkosivustolla.⁴⁹

Aikaa esivaalin ehdokasasettelun päättymisestä internet-äänestyksen alkuun oli vain reilu viikko. Ehdokkaiden välillä ei ilmennyt asiakysymyksissä merkittävä eroja, eikä varsinaista esivaalitaistelua syntynyt. Lipponen voitti odotetusti saaden 67 prosenttia äänistä, Haatainen ylsi 22 prosentin ja Kantola 11 prosentin kannatukseen. Sosiaalisen median ajalle tunnusomaista oli, että tulos vuosi facebookin kautta julkisuuteen ennen sen virallista julkistamista. SDP:n jäsenistä 23 000 käytti äänioikeuttaan, ja heidän lisäksi vaaliin osallistui parisataa puolueen ulkopuolista. Jäsenistön äänestysaktiivisuus nousi 58 prosenttiin, eli merkittävästi korkeammaksi kuin vuoden 1999 esivaaleissa. Tässä auttoi oletettavasti mahdollisuus internet- tai postiäänestyksen.⁵⁰

Sanomalehti *Kalevan* pääkirjoituksessa arvioitiin tuloksen julkistamisen jälkeen, että Paavo Lipposen selkeään voittoon päätynyt vaali oli tarpeeton välinäytös SDP:n presidenttiehdokkaan valintaprosessissa. *Kaleva* muisteli SDP:n ja Kokoomuksen vuoden 1993 esivaaleja sekä Johannes Virolaisen ja Ahti Karjalaisen taistelua Keskustapuolueen ehdokkuudesta vuonna 1981.

48 YLE.fi uutiset 11.8.2011 'Paavo Lipponen presidenttikisaan'; Helsingin Sanomat 16.8.2011 'Sdp lähtee myhäillen esivaaliin'.

49 Pohjolan Työ 18.8.2011 'SDP:n esivaali alkaa maanantaina'.

50 YLE.fi 13.9.2011 'Lipponen äänivyöryllä SDP:n presidenttiehdokkaaksi'; Demari.fi 13.9.2011 'Paavo Lipponen voitti SDP:n esivaalin selvästi'.

Lehden mukaan esivaalin päämäärä oli aktivoida puoluekenttää ja kerätä julkisuutta. Tämä kuitenkin edellytti, ettei tulos ollut ennalta aavistettavissa.⁵¹

SDP:n johdossa Lipposen tulo mukaan presidentinvaaliin otettiin vastaan myönteisesti.⁵² Ehdokkaan gallupkannatusta ei kuitenkaan saatu nousuun, eikä puolueen kenttä innostunut toivotulla tavalla vaalityöhön. 30-vuotisen presidenttiputken päätteeksi sosiaalidemokraattien ehdokas sijoittui tammi-kuussa 2012 presidentinvaalin ensimmäisellä kierroksella vasta viidenneksi vaatimattomalla 6,7 prosentin kannatuksella.⁵³ Presidentiksi surffasi edellisen kerran perintöprinssi, Kokoomuksen Sauli Niinistö.

ESIVAALIT JA POLIITTINEN MOBILISAATIO

Presidentin esivaalien ensikokeilut keväällä 1993 onnistuvat kaikissa sen järjestäneissä puolueissa mobilisaation välineenä. Ne saivat aikaan spontaania aktiivisuutta, ja erityisesti Martti Ahtisaaren vaalityöhön lähti mukaan ihmisiä poliittisen järjestökentän ulkopuolelta. Kansanliikkeen syntyminen auttoi Ahtisaaren SDP:n ehdokkaaksi, mutta synnytti myös suhteessa puolueorganisaatioon jännitteen, jonka purkaminen vei oman aikansa. Varsinaisessa presidentinvaalissa sosiaalidemokraattisen ”punakoneen” merkitys Ahtisaaren voitolle oli sitten jo merkittävä.

Seuraaviin vuoden 2000 presidentinvaaleihin esivaalijärjestelmä vaikutti enemmän epäsuorasti. Ahtisaari oli haluton osallistumaan SDP:n esivaaliin, jota piti istuvalle presidentille nöyryyttävänä menettelynä. Sosiaalidemokraattien muut ehdokkaat eivät vetäneet äänestäjiä esivaaliurnille edellisen kerran malliin, toisin kuin Keskustassa, jossa Ahon ja Väyrysen välillä käytiin puolueväkeä mobilisoinut kamppailu. Jäsenistön aktiivinen osanotto toistaiseksi viimeiseen SDP:n loppukesällä 2011 järjestämään esivaaliin taas ei heijastunut kampanjaintoon tai ehdokkaan menestykseen varsinaisessa presidentinvaalissa.

Tarkastellun aineiston valossa voidaan vetää johtopäätös, että esivaali lisää merkittävästi poliittista mobilisaatiota vain, jos ehdokkaiden välille pääsee

⁵¹ Kaleva 14.9.2011 pääkirjoitus.

⁵² Helsingin Sanomat 16.8.2011 'Sdp lähtee myhäillen esivaaliin'.

⁵³ YLE.fi Tulospalvelu 2012 Koko maa – ehdokkaiden kannatus.

muodostumaan tulokseltaan epävarma kilpailutilanne. Jännitteisen henkilökysymyksen ohella osallistumisaktiivisuutta auttaa se, että esivaali järjestetään riittävän etäällä varsinaisesta presidentinvaalista ja että sille itselleen varataan riittävästi aikaa. Jos esivaaliin halutaan puolueaktiiveja laajempi osanotto, äänestämisen tulee olla mieluummin ilmaista ja riittävän yksinkertaista.

Presidentin esivaalit eivät ole juurtuneet kiinteäksi osaksi suomalaista poliittista järjestelmää. Kevään 1993 jälkeen niissä ei ole päästy ensikokeilujen innostuksen tasolle, eikä esivaali ole vakiintunut säännönmukaiseksi tavaksi puolueiden presidenttiehdokkaiden asettamiseen. Todennäköistä toki on, että niitä jatkossakin järjestetään, mutta vain tilanteen ja tarpeen mukaan. Tällöin ne voivat palvella myös järjestökentän aktivoimista aikana, jolloin poliittiset tupaillat ja paikallisostojen kuukausikokoukset ovat menettäneet vetovoimansa. Uurnavaalit lienevät järjestödemokratiassa jäämässä taakse, mutta postiaänestys ja internet-pohjaisen teknologian kehittyminen avaavat matalan kynnyksen mahdollisuuksia mobilisaatioon, myös valittaessa ehdokkaita presidentinvaaleihin.

Lähteet

Työväen arkisto, Helsinki

SDP puolueuuvoston ja puolue toimikunnan pöytäkirjat (CA 152), keskustelumuistiot (CA 153) ja niiden liitteet (CA 154) 1993

SDP 329.5 Presidentinvaalit 1994

Suomen sosialidemokraattisen puolueen toimintakertomukset 1999–2001

Kirjallisuus

Häikiö, Martti (1993) Presidentin valinta. WSOY.

Jalovaara, Ville (2007) Kirkko, Kekkonen ja kommunismi poliittisina kriisivuosina 1958–1962. Suomen kirkkohistoriallinen seura.

— (2011) Kirkko, Kekkonen ja politiikka 1962–1982. Suomen kirkkohistoriallinen seura.

Kolanen, Risto & Väisänen, Seppo (2007) Saaren ja aatteen asialla. Lauttasaaren sosiaalidemokraattien 60-vuotisjuhlakirja. Helsinki.

Merikallio, Katri & Ruokanen, Tapani (2011) Matkalla. Martti Ahtisaaren tarina. Otava.

Nevakivi, Jukka (2004) 'Jatkosodasta nykypäivään, 1944–2003'. Teoksessa Suomen poliittinen historia 1809–2003. WSOY.

Peltonen, Tuula (2002) Jämsänkosken työväenyhdistys 1902–2002. Sata työn vuotta. Pieksämäki.

Rajala, Pertti (2005) Punaista on aate. Satakunnan Sosialidemokraatit ry 100 vuotta. Pori.

Tahvanainen, Aarno (2006) Työn ja tasa-arvon puolesta. Korson sosialidemokraattinen työväenyhdistys 1906–2006. Pori.

Tuomisto, Tero (2011) Se alkoi Harakassa. Sata vuotta sosialidemokratiaa Leppävaarassa. Saarijärvi.

Muut

Demarin, Helsingin Sanomien, Kalevan, Ilta-Sanomien, Pohjolan Työn, Turun Päivälehdten, Turun Sanomien ja Uuden Pohjois-Karjalan artikkeleita

Internet-sivujen Demari.fi, Kansanuutiset.fi, SDP.fi, ja YLE.fi artikkeleita

Tarja Tenkulan haastattelu 13.6.2012

3.

Ranskan sosialistipuolueen uusi tuleminen

LOUIS CLERC

Ranskalaiset sosialistit ovat selkeästi hyväksyneet pluralismin, demokratian, vallan vaihtelun ja reformismin. Vaikka vanha pyrkimys ”luokattomaan yhteiskuntaan” pysyy vahvana osana heidän kollektiivista identiteettiään, todellisuuteen sopeutuminen on asettunut utopististen ajatusten edelle. Utopia säilyy kuitenkin yhtenä eettisenä ohjenuorana puolueelle, joka ei hyväksy sosiaalista eriarvoisuutta...

Michel Winock¹

AMBIVALENTTI PUOLUE

Kaikki tuntui helpommalta ranskalaisille sosialisteille vuonna 1979. *Parti Socialisten* (PS) kannattajat saivat jokavuotisen kongressinsa loppujulistuksessa mietittäväkseen selkeän muotoilun: ”Meidän päämäärämme ei ole uudistaa kapitalismia tai saattaa se maltillisemmaksi – pyrimme korvamaan sen kokonaan sosialismilla.”²

¹ Bernstein (toim.) 1999, 225–226.

² Episodista muistuttaa politiikan tutkija Etienne Schweisguth, ks. Bernstein (toim.) 1999, 392.

Seitsemän vuotta aikaisemmin PS oli allekirjoittanut kommunistien kanssa yhteisen ohjelman (*programme commun*). Georges Marchais'n johtama *Parti Communiste Français* (PCF) oli tuolloin vielä vasemmiston johtava voima, Tšekkoslovakian ja Prahan tapahtumista huolimatta. Kommunistit katsottiin ”oikeaksi vasemmistoksi”, joka kantoi toisen maailmansodan vastarintaliikkeen symbolista valokehää ja nojasi yhteyksiinsä ammattiyhdistysliikkeeseen. PCF:n rinnalla sosialistit muistuttivat profililtaan enemmän ”opettajien ja pikkuvirkamiesten puoluetta”.

Tässä asetelmassa PS omaksui 1970-luvun lopussa sävyltään melko radikaalin ohjelman. Se sisälsi hintojen sääntelyä, palkkojen nostoa, kansallistamista, markkinoiden sääntelyä, köyhyyden vastustamista, instituutioiden muutosta, kansainvälistä rauhanpolitiikka ja niin edelleen. Lunastuksen hetki koitti keväällä 1981, kun sosialistien puolueenjohtaja François Mitterrand voitti presidentinvaalit.

Yhteisestä ohjelmasta huolimatta vasemmistoyhteistyö ei ollut koskaan sujunut ongelmitta. Sosialistit kasvattivat kannatustaan kommunistien kustannuksella niin, että vuoden 1978 parlamenttivaaleissa PS sai 104 kansanedustajaa ja 22,8 prosenttia annetuista äänistä PCF:n jäädessä 20,6 prosenttiin. Vasemmiston rintama rikkoutui vuonna 1980, ja kommunistit yrittivät edelleen houkutella riveihinsä epäröiviä maltillisia. PCF:n vanhan sanonnan mukaan päämääränä oli ”höyhentää koko sosialistinen kanala”. Toisin kävi. Enemmistö vasemmistossa kallistui sosialisteihin, jotka radikaalista retorikastaan huolimatta olivat valmiit kantamaan myös hallitusvastuuta.

Asetelma ei ollut yksinkertainen sosialistienkaan kannalta. PS:n piirissä oli voimia, jotka vierastivat kommunistien kulttuuria ja diskurssia. Mitterrand ajoi kuitenkin läpi radikaalin linjan lähinnä taktisista syistä: päästäkseen valtaan sosialistien tuli imeä kommunistipuolue tyhjäksi, voittaa puolelleen myös sen militantti äänestäjäkunta. Hyvä kampanja Charles de Gaullea vastaan vuoden 1965 presidentinvaaleissa oli tehnyt Mitterrandista vasemmiston luonnollisen keulakuvan, jolla oli mahdollisuuksia haastaa oikeisto.

Kun voitto oli viimein saavutettu, vasemmistoyhteistyötä vaikeutti tarve tehdä kompromisseja ja sopeutua todellisuuteen. Ensimmäisten vuosien elvytyspolitiikka tuntui heikentävän Ranskan yleistä taloudellista tilannetta ja aiheuttavan kriisin eurooppalaisten naapurimaiden kanssa. Hallitus päättikin

jo vuonna 1983 hylätä radikaalin linjan, jonka jälkeen sosialistinen puolue on noudattanut huomattavasti maltillisempaa ohjelmaa. Ajatus ”kapitalismin korvaamisesta sosialismilla” tuntuu vuonna 2012 kovin kaukaiselta fantasiaalta.

PS sijoittuu ranskalaisessa politiikassa sinänsä epäkiitollisesti konservatiivisen oikeiston ja vasemman laidan radikalismien väliin. Puolue jakaa ärhäkkäämmän pikkuveljensä kanssa paljon, ja sen piirissä on usein kadehdittu kommunistien ideologista selkeyttä. Mutta puhdasoppinen antikapitalismi, marxismi, työväki- ja vallankumousmytologia sekä autoritaarinen traditio ovat monelle sosialistille vieraita.

Sosialistien rivit natisevat edelleen poliittisista liitoksistaan, niin kuin ne ovat aina tehneet tasavaltaisuuden ja marxismin ristintiellään yli satavuotisen historiansa aikana. Vaikka puolue saavutti vuonna 2012 kiistattomat voitot sekä presidentin- että parlamenttivaaleissa,³ sen sisäiset riidat pääsivät kampanjoiden aikana hyvin esille.

Ranskan presidentinvaalit olivat suuri tapahtuma koko eurooppalaisen politiikan kannalta. François Hollanden voitto toukokuussa 2012 tuotti tulvan ”vaalikirjoja”, joissa kuvailttiin tuttuun tapaan puolueen strategiaa ja päähenkilöiden psykologiaa. Tarkastelu painottui poliittisiin ihmissuhteisiin, usein kovin lyhyellä aikajänteellä, lähteet olivat pääasiassa haastatteluja ja ote mahdollisemman dramatisoiva. Vastapainoa näille esityksille tarjoaa runsas teellinen kirjallisuus sosialistipuolueen historiasta ja poliittisesta kehityksestä.

Tämä artikkeli nojaa noihin julkaistuihin töihin. Tavoitteena on avartaa suomenkielisen yleisön tietoja Ranskan sosialistien viime aikojen kehityksestä ja keskusteluista sekä pohtia, kuinka puolueen esivaali presidenttiehdokkaasta toisaalta kuvasti puolueen sisäistä tilaa, toisaalta auttoi laukaisemaan siihen sisältyviä jännitteitä. Essee toimikoon kurkistusaukkona Ranskan poliittiseen elämään, parhaimmillaan vertailevana esimerkkinä tarkasteltaessa eurooppalaista vasemmistoa laajemmin.

3 Ranskan parlamentti koostuu kahdesta kamarista. Lainsäädäntötyön kannalta alahuone *Assemblée nationale* on ylähuonetta *Sénat* merkittävämpi. ”Parlamenttivaaleilla” viitataan tässä *Assemblée Nationale*nsuoriin vaaleihin. *Sénatin* jäsenet valitaan toisen järjestelmän kautta (*élections cantonales*).

PAINAJAISMAINEN 2000-LUKU

Kirjassaan *L'homme qui ne devait pas être président* toimittajat Karim Rissouli ja Antonin André tulkitsevat, että PS:n päätös järjestää avoimet esivaalit oli osa Kansainvälisen valuuttarahaston pääjohtajan, entisen valtiovarainministerin Dominique Strauss-Kahnin kampanjaa. Mielipidetutkimusten suosikkina Strauss-Kahn pyrki sosialistien presidenttiehdokkaaksi, ja esivaalin piti kruunata hänet kandidaatiksi. Sotkeutuminen alatyyliseen seksiskandaaliin muutti asetelman kuitenkin täydellisesti.

Seuranneessa pudotuspelissä taitavimmaksi osoittautui François Hollande, joka lokakuussa 2011 voitti puoluejohtajan Martine Aubryn tiukassa esivaalissa. Rissouli ja André korostavat erityisesti sosialisteja repineitä henkilöitä, joihin jo mainittujen lisäksi toi osansa Ségolène Royal, PS:n ehdokas vuoden 2007 presidentinvaaleissa. Asetelman herkullisuutta ei voi kiistää: kärkikatras kuhisee vahvoja karaktäreja, joista voidaan helposti tehdä hieman kärjistämällä dramaattisia figuureja. Oman mausteensa siihen antaa myös se, että Hollande ja Royal ehtivät elää 25 vuotta avioliitossa ja saada neljä lasta, ennen vuonna 2008 voimaan astunutta eroa.

Toimittajat antavat koruttoman kuvan sosialistipuolueen sisäisestä tilasta, jossa riitelevät niin isot egot kuin poliittiset näkemykset. Myös muut ovat kuvailleet syvästi jakautunutta, sekä ideologisessa että poliittisessä kriisissä rytevää puoluetta, jolle 2000-luku näytti yhdeltä painajaiselta. Tutkijoiden mukaan PS oli törmännyt kahdenlaiseen murrokseen. Retorisella tasolla sosialisteja revittiin ”liberaalin vasemmiston” ja työväenliikkeen tradition välillä. Toiminnan tasolla taas radikaali, militanttien puolue oli hylännyt roolinsa vaihtoehtoisena sosiaalisena tilana ja muuttunut vaalikoneistoksi, joka hyväksyi median ja mielipidemittausten ohjaaman poliittisen pelin.

Jakolinjat olivat havaittavissa jo 1990-luvun lopussa. Mitterrandin ajan vasemmistokoalitio voitti vielä 1997 parlamenttivaalit, ja pääministeriksi tuli PS:n puoluejohtaja Lionel Jospin. Hänen hallituksensa sai nauttia makrotalouden hyvistä tuloksista. Valtiovarainministeri Strauss-Kahnin varovainen politiikka näytti onnistuneelta ja tehokkaalta tilanteessa, jossa maailmantalous ruokki Ranskankin kasvua.

Nousukauden huippu ajoittui uuden vuosituhannen alkuun, kun verotulojen runsaus tuntui olevan vaikeuksista suurin. Jospinin hallitukseen iski kuitenkin hallitusväsymys, vaikka ongelman ydin taisi löytyä pääministerin maltillisesta politiikasta. Etenkään vasemmiston äärilaidalla ei hyväksytty hallituksen tyytymistä hallinnoimiseen sen sijaan, että se pyrkisi aktiivisempiin toimiin vähäosaisten aseman parantamiseksi. Jospin sen sijaan näki puolueen tärkeimmän kannattajakunnan maltillisessa keskiluokassa, jolle PS:n oli näyt-täydyttävä vastuulliselta ja järkevältä reformistiselta puolueelta.

Näkyvin kriisi syntyi kuitenkin oikeistolaisen presidentin Jacques Chiracin toimesta. Hän mainitsi heinäkuussa 1999 kansallispäivän puheessaan, että valtion kassaan oli kertynyt edellisinä vuosina noin 5 miljardia euroa ylimääräistä – ”potti” (*cagnotte*), jota presidentin mielestä hallitus piilotteli kansalta. Tempu oli poliittinen isku hallituksen selkään, sillä Chirac tiesi vasemmiston olevan erimielinen tämän rahan käytöstä. Hallitus ehdotti budjetin alijäämän ja valtion velan supistamista sekä keskiluokkien verotuksen keventämistä. Radikaalimmat sosialistit pitivät ehdotuksia ala-arvoisina ja vaativat vahvempaa tukipolitiikka sekä sosiaalisia projekteja. Velan maksamisaikeita kritisoitiin, vaikka valtion budjetti oli ollut tasapainossa viimeksi 1970-luvulla.

Jospin sai tässä rytäkässä otsaansa leiman ”sosiaaliliberaali” ja ”verokon-servatiivi” oikeiston seurattessa sivusta, kuinka hallituskoalitio repeytyi ”työ-väen” ja ”keskiluokkien” välillä. Kapitalismin kritiikki ja pienosaisten puolustus olivat olleet sosialistien symbolista sydäntä, josta etääntyminen tuntui sekä tradition murroksena että poliittisena virheenä. Puolue oli menettämässä sielunsa, ja vähäosaiset siirtämässä kannatustaan joko äärivasemmistolle tai äärioikeiston Front Nationalille. Jospinin keskiluokkiin nojaava analyysi ei kelpannut sen enempää vasemmistososialisteille kuin ammattiyhdistysliik-keellekään.

Toinen kritiikki koski sosialistipuoluetta organisaationa. Jos Ranskan oikeistopuolueet ovat tottuneet vahvaan johtajaan ja järjestykseen, vasemmis-tossa on kommunisteja lukuun ottamatta usein nautittu vapaammasta tyylistä ja löysemmästä kurista. Monien mielestä sosialisteja uhkasi nyt etääntyminen perusäänestäjistä sekä muuttuminen massaliikkeestä pelkäksi vaalikoneis-toksi. Vaarassa oli kokonainen mytologia, joka liitti PS:n identiteetin radi-

kaaliin rinnakkaisyhteiskuntaan. Monen mielestä maltillinen politiikka hallituksesta käsin tuntui yksinkertaisesti riittämättömältä.

Vuoden 2002 presidentin- ja parlamenttivaaleihin mennessä vasemmistokoalitio oli hajonnut, ja presidentinvaaleihin asetettiin peräti kahdeksan vasemmistolaista ehdokkaasta. Ne söivät kannatuksen Jospinilta, joka ei kyennyt rakentamaan siltaa keskustalaisen ja radikaalin vasemmiston välille. Työttömät, alempi keskiluokka, matalapalkkaiset ja pikkuvirkamiehet jakaantuivat eri ehdokkaiden taakse jopa Front Nationalia myöten, jonka Jean-Marie Le Pen pääsi presidentinvaalin toiselle kierrokselle. Sen Chiracin voitti murskaavasti saaden 82 prosenttia äänistä. Vaalin jälkeen ”le grand Jacques” seisoi yksin ylhäisydessään – Jospin taas ehti erota virastaan sekä luopua politiikasta heti ensimmäisen kierroksen ratkettua.

Vasemmistolle tämä ”huhtikuun 21.” oli traumaattinen kokemus. Vasemmistokoalitio hajosi lopullisesti, ja PS:n sisäiset jännitteet alkoivat puhjeta pintaan. Vuoden 2005 kansanäänestys hajotti jälleen sosialisteja, tällä kertaa Eurooppa-politiikasta. Johtohahmoista esimerkiksi Laurent Fabius ja Arnaud Montebourg ilmoittivat vastustavansa uutta EU-sopimusta ja äänestävänsä ”Ei” puolueen johdon kehotusta uhmaten: autoritaarista Eurooppaa vastaan piti puolustaa ”toisenlaista Eurooppaa” pienosaisten äänen saamiseksi. Vastustajien voitto kansanäänestyksessä jätti syvät jäljet sosialistipuolueen sisälle.

Riidoitta ei selvitty myöskään vuoden 2007 presidenttivaaleista. Ségolène Royal nousi ehdokkaaksi mielipidetutkimusten avulla, jotka osoittivat hänet parhaaksi vaihtoehdoksi haastamaan Nicolas Sarkozyn. Jakaantunut ja heikentynyt puolue tuki Royalia vain vastahakoisesti, siinä missä konservatiivien dynaaminen kampanja siivitti Sarkozyn voittoon. Sosialistinen puolue oli 1970-luvun lopussa päässyt vauhtiin kritisoiden presidentti Charles de Gaullen politiikka, mutta nyt sen oli aika tehdä oma tilinpäätös.

Tappionsa jälkeen Royal pyrki puoluejohtajaksi, mutta hävisi kesän 2008 Reimsin kongressissa Pohjois-Ranskan puoluefедераation edustajalle Martine Aubrylle, joka on Mitterrandin ministerin ja EU:n komission entisen puheenjohtajan Jacques Delors’in tytär. Aubry ei sivuuttanut vain Royalia vaan myös Hollanden, jolle alkoi kolme vuoden paitsioaika, samaan aikaan kun Strauss-Kahnin tähti nousi. Heti kongressin jälkeen alkoi kuulua huhuja, joiden

mukaan äänestyksen tulosta olisi väärennetty ja harjoitettu muuta vilppiä. Tällaiset puheet eivät parantaneet ilmapiiriä puolueen sisällä.

ESIVAALISTA VASEMMISTON PELASTAJA?

Tätä taustaa vasten alkoi sosialistipuolueessa nousta ajatus avoimesta esivaalista presidenttiehdokkaan valintaan. Idean isiin kuului Arnaud Montebourg, joka oli valittu 1997 Itä-Ranskasta kansanedustajaksi ja 2008 Saône-et-Loire-alueen (*région*) valtuuston puheenjohtajaksi. Hänet tunnettiin puolueessa globalisaatiokriittisenä äänenä sekä aktiivisena sisäisen uudistumisen kannattajana. Päästyään PS:n ydinryhmiin Montebourg alkoi ajaa amerikkalaistyyliä esivaaleja, joihin hän oli saanut virikettä seurattuaan vuonna 2009 Barack Obaman kampanjaa paikan päällä Yhdysvalloissa.⁴ Presidenttiehdokkaan valinta ja kampanja oli tehtävä nopeatempoisemmaksi, avoimemmaksi ja tehokkaammaksi. Sosialistien piti vihdoinkin hyväksyä se tapa, jolla Ranskan viides tasavalta toimi.

Palattuaan keväällä 1958 pääministeriksi Charles de Gaulle oli tehnyt selväksi, että Algerian sodassa ja poliittisessa kriisissä rypevä Ranska tarvitsi uuden hallitusmuodon. Neljännen tasavallan pitkälti koristeellisen presidentin piti saada vahvempi mandaatti ja enemmän valtaa, poliittisen elämän keskipiste muuttaa parlamentin kamareista Elysée-palatsiin. Vuoden lopussa de Gaulle saikin hyväksytyksi uuden perustuslain, jota politologi Maurice Duverger kuvaili ”puolipresidentiaaliseksi hallitusmuodoksi” ja sittemmin Sarkozynkin neuvonantajana tunnettu Alain Minc uudeksi monarkiaksi.⁵ Poliitiikka pyöri vahvan presidentin ympärillä, ja kahden kilpailevan koalition, vasemmiston ja oikeiston välinen joustamaton konflikti strukturoi poliittista kenttää.

Järjestelmä hiersi kauan ranskalaista vasemmistoa. Ennen marxilaisen työväenliikkeen nousua 1900-luvun alussa ”vasemmisto” oli koostunut erityisesti radikaaleista tasavaltalaisista, ja pelko ”yksinäisistä johtajista” juurtui syvälle sen ideologiseen perimään. Tunnetuimmat hyökkäykset viidettä tasavaltaa kohtaan tulivatkin Mitterrandilta, joka kirjassaan *Le coup d'état permanent*

⁴ 'Arnaud Montebourg sur les pas de Barack Obama...', 2010.

⁵ Alain Minc: "La gauche ne peut gagner que par effraction", 2012.

kuvailee de Gaullen uutena kuninkaana. Presidentti kun hallitsi suoraan virkamiesten avulla toimien itse niin symbolisena, poliittisena kuin hallinnollisena keskipisteenä ilman parlamentaarista kontrollia. Presidentin asema ja legitimizeetti vahvistuivat edelleen vuonna 1962, kun de Gaulle ajoi kansanäänestyksellä läpi presidentin suoran kahden kierroksen vaalitavan, johon ei enää tarvittu mitään valitsijamiehiä.

Voitettuaan 1981 vaalit Mitterrand ei kuitenkaan lähtenyt muuttamaan presidentin dominoivaa asemaa, joka tuntui sittemmin kelpaavan myös Chiracille ja Sarkozylle. Vuoden 2000 kansanäänestys lyhensi yhden presidenttikauden viiteen vuoteen. Toisaalta vaalien aikataulu rukattiin niin, että presidentinvaalit pidetään samana vuonna mutta muutama viikko ennen parlamenttivaaleja, jotka asettuvat näin selkeästi edellisten varjoon.

Montebourg uskoi sosialistien epäluulon instituutioita kohtaan loppuvan, kunhan PS muuttuisi ranskalaiseksi versioksi Yhdysvaltojen demokraattisesta puolueesta. Se muodostaisi suuren maltillisen koalition, joka olisi tehokas avoin vaalikoneisto ja pyrki edustamaan mahdollisemman laajaa osaa yhteiskuntaa. Olivier Ferrandin kanssa työstämässään kirjassa ”Esivaali – Kuinka pelastaa vasemmisto” (*Primaire. Comment sauver la gauche*) Montebourg argumentoi yksiselitteisesti, ettei uudistuksia saataisi aikaan agitaatiolla vaan valta-asemista käsin. 2000-luvun Ranskassa se tarkoitti presidentinvaalien voittamista:

... meidän on oltava realistisia: jos haluamme muuttaa poliittista järjestelmää, meidän on voitettava presidentinvaalit. Jos haluamme voittaa nämä vaalit, ne tärkeimmät joista kaikki muu riippuu, meidän on ymmärrettävä pelin säännöt. Jos emme hyväksy noita sääntöjä, se tekee meistä kyvyttömiä voittamaan...⁶

Montebourgille tämä tarkoitti muun muassa avoimia esivaaleja, joissa muut kuin PS:n jäsenet pääsisivät valitsemaan vahvinta ehdokasta. Se merkitsisi median ja gallupien käyttöä, puolueen ulkopuolisten mielipiteiden ottamista huomioon sekä esivaalien jälkeen täydellistä tukea yhdelle ehdokkaalle. Hän muistutti esivaalien 2009 olleen Yhdysvaltojen demokraateille julkinen

⁶ Ferrand & Montebourg 2009, 31.

menestys, samoin kuin Italian vasemmiston esivaalit 2005. Tällainen järjestelmä pyyhkisi pois myös korruptioepäilyksiä, joista puolue yhä kärsi Reimsin kongressin peruna. Kaikki halusivat antaa puhtaamman kuvan sosialistien sisäisistä käytännöistä.

Menettelytapaehdotus ei puuttunut puolueen ohjelmaan. Montebourgin ideologinen tausta, yhdistelmä globalisaatiokritiikkiä ja liberalismia, jäi monille epäselväksi. Esivaaliajatuksen ei sisältynyt ohjelmaa, mutta siitä ilmeni kuitenkin tietty näkemys puolueen roolista ja äänestäjäkunnasta. Se sopi esimerkiksi sosiologi Jacques Kergoatin vuonna 1997 esittämään skenaarioon, jossa PS muuttuisi ”ranskalaiseksi demokraattiseksi puolueeksi”. Sosialistit eivät ajaisi enää radikaalia muutosta yhteiskuntaan, vaan he hyväksyisivät ”järjestelmän”: puhujalavan agitaattorit alkaisivat maltillistaa kapitalismia. Avaamalla presidenttiehdokkaan asettamisen esivaalin kautta muillekin kuin puolueen jäsenille PS pyrki laajentamaan kannatuspohjaansa erityisesti keskustapolitiikan suuntaan.

Tappio Euroopan parlamentin vaaleissa kesäkuussa 2009 kasvatti jälleen jännitteitä puolueessa, mikä puolestaan toi esivaaliratkaisulle lisää tukijoita. Sosialistien ulkopuolellakin ruvettiin puhumaan esivaaleista modernina ja demokraattisena ratkaisuna vasemmiston suurimman puolueen uskottavuusongelmiin. ”Edistyksellisissä” piireissä, ajatushautomoissa (Terra Nova) sekä vasemmistolaisessa lehdistössä (*Libération*, *Le Nouvel Observateur*...) esivaaleista tuli nuoremman siiven asia, jolla haluttiin murtaa PS:n perinteiset käytännöt ”kaaderipuolueena”. Syksyllä 2009 Aubry itse lopetti keskustelun ottamalla kantaa esivaalin puolesta, ja 68 prosenttia puolueen jäsenistä asettui samalle kannalle.

ESIVAALIT JA KAMPANJA

Kansallisten mielipidemittausten kärkinimet Royal ja Strauss-Kahn alkoivat nopeasti nähdä esivaalissa oivan tavan sinetöidä otteensa puolueesta ulkopuolisten äänten avulla. Sosialistien riveistä löytyi kuitenkin monenlaisia motiiveja vastustaa uutta käytäntöä.

Aubryn vahvalla alueella Pohjois-Ranskassa eli yhä voimakkaana ajatus puolueesta rinnakkais yhteiskuntana, valittujen armeijana, jonka tehtävänä oli

kantaa radikalismiin kriittistä soihtua. Entisellä raskaan teollisuuden alueella vasemmiston mytologia ja puolueaktiivisuuden traditio ovat luonnollisesti erilaiset. Sopeutuminen viidennen tasavallan järjestelmään sopi niihin huonosti, ja presidenttiehdokkaan valintaoikeuden avaaminen puolueen ulkopuolisille tuntui oudolta. Jokainen sosialistien johtohahmoista laski varmasti tarkasti omaa strategiaansa. Aubrylle päätös oli vaikea, mutta lopulta hän antoi periksi uudistajien argumenttien edessä.

Ratkaisu koetteli vielä kovemmin Hollandea. *Libérationin* tilaamassa Gallupissa maaliskuussa 2009 hän sai vain 3 prosentin kannatuksen kysymykseen, ”kenestä pitäisi tulla avoimen esivaalin kautta PS:n ehdokas”. Pitkään näytti siltä, ettei Hollande pärjäisi sen enempää Royalille kuin Strauss-Kahnille, jonka kampanja näytti voimistuvan vuoden 2011 alussa päivä päivältä. Virallisesti hän ei ollut ilmoittautunut mukaan esivaaliin, mutta televisiossa maaliskuussa esitetty reportaasi sekä sen yhteydessä filmattu haastattelu eivät jättäneet epäselvyyttä miehen pyrkimyksistä. Aubry puolestaan oli ilmoittanut tukevansa mielipidetutkimusten suosikkia, ja kulisseissa Hollandea painostettiin luopumaan kampanjasta.

Asetelma muuttui toukokuussa 2011 dramaattisesti, kun Strauss-Kahn pidätettiin New Yorkin Sofitel-hotellissa, ja hän joutui syytteeseen epäiltynä raiskauksesta. Valtavan kohun keskellä sosialistien vahvin presidenttiehdokas luopui sekä virastansa Kansainvälisessä valuuttarahastossa että roolistaan Ranskan poliittisessa elämässä.

PS:n esivaali sai kertaheitolla uuden käänteen, kun ehdokkaat ryhtyivät taistelemaan Strauss-Kahnin perinnöstä ja täyttämään tämän jättämää aukkoa. Kesän mittaan Hollande tuntui onnistuvan parhaiten, samalla kun Royalin veto alkoi hiipua ja Aubry näytti vastahakoiselta koko prosessia kohtaan. Strauss-Kahn oli osannut symbolisoida sekä puolueen sisällä että ulospäin sosiaaliliberaalia ja maltillista linjaa, joka istui nyt Hollanden profiliin.

PS:n esivaali sai kesän ja syksyn aikana runsaasti huomiota osakseen. Sosialistit järjestivät kolme televisioväittelyä kaikkien kuuden ehdokkaan kesken, joiden kampanjat avasivat keskustelun itse varsinaisesta presidentinvaalista. Toisaalta pelättiin, että tulehtuneessa ilmapiirissä puolueen sisäisiä kuppinkuntia edustaneet kandidaatit kävisivät liian kiivaasti toistensa kimppuun median edessä. Oli vaikea löytää sopiva tasapaino kilpailijoiden kritisoinnisen

ja puolueen yhteisen linjan puolustamisen välille. Tässä tarkassa pelissä mielipidetiedustelujen lemmikiksi noussut Hollande näytti hallitsevan hermonsa parhaiten.

Jännitys lokakuussa suoritetussa äänestyksessä säilyi loppuun asti.⁷ Hollande ja Aubry nousivat ensimmäisellä kierroksella niukasti kärkeen, kolmantena Montebourg. Royal sen sijaan hävisi selkeämmin ja asettui pitkän hampain entinen aviomiehensä taakse. Kun myös Montebourg ilmoitti tukevansa Hollanda, toinen kierros toi 56,6 prosenttia äänistä miehelle, joka vain vuotta aikaisemmin oli ollut melko tuntematon monille ranskalaisillekin.

Avoimet esivaalit oli Ranskan politiikassa uusi kokemus, joka katsottiin ainakin median suhteen täydelliseksi menestykseksi. TV-väittelyt saavuttivat suuria katsojalukuja, ja lähes 3 miljoona kansalaista kävi äänestämässä. Prosessi toimi ilman vilppiä, ja tiedotusvälineet pyörivät suurimman osan vuotta 2011 lähes kokonaan PS:n ympärillä. Esivaalit toimivat myös hyvänä harjoitteluna varsinaiseen koitokseen, sillä sen esiin tuoma poliittinen maantiede toistui itse presidenttivaaleissa.⁸

Aubry, Hollande ja Montebourg menestyivät ensimmäisellä kierroksella parhaiten siellä, missä heillä oli paikallinen mandaatti. Länsi-Ranska Toulousesta Le Mansiin tuki Hollanden keskustavasemmistolaisista reformilinjaa, kun Pohjois-Ranskassa ja Pariisissa puri Aubry ja hänen edustamansa vasemmistolaisempi sosialismi. Bourgogne sekä Eurooppa-kriittinen Kaakkois-Ranska

⁷ Esivaalit järjestettiin avoimena vaalipäivänä, jolloin kaikki halukkaat saivat käydä äänestämässä puolueen järjestämällä äänestyspaikoilla. Osanottajien piti todistaa olevansa rekisteröity äänestäjä, maksaa pieni summa esivaalien kuluihin (minimi 1 euro) sekä allekirjoittaa "Charte d'adhésion aux valeurs de la gauche", eli Vasemmiston arvojen manifesti. Siinä mainitut arvot oli kuitenkin määritelty niin väljästi, että monet PS:n ulkopuolisetkin saattoivat samastua niihin: tasavalta, vapaus, tasa-arvo, veljeys, uskonnollinen maltillisuus (laïcité), oikeus ja solidaarinen kehitys. Ehdokkaiksi pääsivät vain puolueen jäsenet, jotka olivat saaneet tietyn määrän sosialististen valtuutettujen ja kansanedustajien allekirjoituksia. Tähän ylsivät Dominique Strauss-Kahn, Martine Aubry, Arnaud Montebourg, Manuel Valls, Jean-Michel Baylet, François Hollande sekä Ségolène Royal. Ensimmäisellä kierroksella äänesti noin 2,6 miljoonaa ja toisella kierroksella noin 2,8 miljoonaa ihmistä. Esivaalien jälkeen muun muassa Olivier Ferrandin johtaman ajatushautomon Terra Novan raportti *Les primaires* (Ferrand et al 2011) on vahvasti puolustanut esivaalien laajentamista. Sosialistipuoluetta lähellä oleva Terra Nova tuki selkeästi Montebourgin ideaa vuodesta 2009 lähtien.

⁸ Esivaalien tuloksista ks. Fourquetin 2011.

kannattivat Montebourgia, jolle koko operaatio oli muuttunut loistavaksi ponnahduslaudaksi. Aubry sai parhaat luvut kaupungeissa, mutta Hollanden kannatus oli kaikkialla tasaisempaa. Hän osasi parhaiten vakuuttaa puolueen ulkopuolisia kisassa, jonka kaikki ehdokkaat jakoivat periaatteessa saman ideologisen linjan.

ESIVAALIT PUOLUEEN KEHITYKSEN SYMBOLINA

Lillen yliopiston politiikan tutkimuksen professori Rémi Lefèbvre näki PS:n esivaaleihin kiteytyvän neljä Mitterrandin jälkeisen ajan kehityslinjaa: puolueen ”presidentialisaatio”, sen ankkuroituminen paikallisiin konteksteihin ja paikalliseen politiikkaan, muutos massapuolueesta ammattipoliitikkojen ”kaaderipuolueeksi” sekä ideologinen maltillistuminen. Nämä trendit olivat kaikki havaittavissa jo 1980-luvulla, ja Lefèbvre on muissa yhteyksissä tehnyt erittäin selväksi, että sosialistisen puolueen jäsenenä hän suhtautuu niihin kriittisesti. Muut ovat kuvailleet kehitystä välttämättömiksi muutoksiksi valtaan pääsulle.

PS:n sopeutumista viiden tasavallan presidenttikeskeiseen logiikkaan on käsitelty jo edellä. Lefèbvren mielestä puolueen muuttaminen joka viides vuosi vaalikoneistoksi yhden henkilön tueksi soti puolueen pluralistista traditiota ja perinteistä parlamentarismia vastaan. Sosialistit ovat hyväksyneet kaksinapaisen järjestelmän, jossa presidentinvaalit toimivat keskeisenä jakajana kahden suuren poliittisen voiman välillä. Se voittaa, joka osaa parhaiten järjestäytyä ja vetoaa muihinkin kuin oman puolueen jäseniin. On myös hyväksytty politiikan henkilökeskeisyys sekä median ja mielipidetutkimuksen rooli ”kuninkaan tekijöinä” jopa puolueen sisällä. Esivaalissa ei nouse ehdokkaaksi se, jolla on paras ohjelma, vaan gallupmittausten suosikki.

Florence Haegel ja Gérard Grunberg ovat kirjoissaan dokumentoineet hyvin tämän kehityksen, jonka voi havaita myös oikeistosta. Sosialisteille suhtautuminen viidenteen tasavaltaan on ollut puhtaasti taktista. Mitterrandin aikana kyse oli paluusta tekijäksi poliittiseen peliin ja muun vasemmiston pakottamisesta PS:n tueksi. Sekä Jospin että Hollande hyväksyivät tämän kehityksen, joka toisaalta on muuttanut legitimitietin logiikkaa puolueen sisällä. Royal oli vuonna 2007 ensimmäinen, joka nousi sosialistien presidenttieh-

dokkaaksi ikään kuin sivusta, median ja mielipidekatsausten kautta. Esivaalit jatkaa edelleen tätä linjaa: ehdokas ei enää välttämättä löydy puoluejohdon ytimestä, vaan häneen kohdistuu laajempia odotuksia. Hän on enemmän kuin puolueen ehdokas, ikään kuin kannattajiensa ehdokas.

Lefèbvren mielestä avoimet esivaalit todistivat perinteisen puhdasoppi-suuden loppua PS:n sisällä ja sen ammattilaistumista. Sosialistinen puolue ei kehittynyt samalla tavalla kuin esimerkiksi Suomen SDP osana työväenliikkeen monipuolista järjestötoimintaa yhteiskunnan eri sektoreilla (osuustoi-minta, ammattiyhdistykset, urheiluliike, sivistysjärjestöt...). Toisaalta puolue itse on kuitenkin toiminut eräänlaisena rinnakkaisyhteiskuntana, jossa poliit-tinen sosialisatio tapahtui korostamalla marxilaisia koodeja, diskursseja, mytologioita ja käytäntöjä.

Vuosien saatossa tästä massapuolueesta on kuitenkin tullut pikku hiljaa kaaderipuolue, hallinnollinen voima, koneisto, mikä on muuttanut perusjä-senten perinteisiä rooleja. Ei ole aivan yksinkertaista sopeutua esimerkiksi avoimeen esivaaliin, jossa ideologiset koodit eivät ole enää ainoa legitiimi-teetin lähde. Isabelle Spaak on analysoinut hyvin tätä murrosta kirjassaan *La fin des militants*. Puolueen soturit ovat menettäneet asemiaan ja merkitys-tään järjestelmässä, jossa toiminnan rahoitus tulee julkisesta tuesta, hyvin-vointivaltio hoitaa perusturvaa sielläkin missä työväen organisaatioiden soli-daarisuus oli ennen ainoa turvaverkko, ja poliittinen elämä riippuu vahvasti mediasta ja mielipidetutkimuksista. Vaikka tilalle on keksitty muun muassa amerikkalaistyylistä kampanjointia ”ovelta ovelle” (uutta Ranskassa), perus-kannattajat eivät ole sydämellään mukana – Spaakin sanoin ”*le coeur n’y est plus*”.⁹

Poliittinen aktivismi on monimutkaistunut, ehkäpä konkretisoitunutkin. Vaalityö on nyt tärkeämpi kuin sosiaalinen, ideologinen ”aatetyö”. Tämä tapahtuu paradoksaalisesti samaan aikaan, kun talouskriisien koettelemassa maailmassa olisi tilausta kapitalismin kritiikille. Radikalisoituminen tuntuu kuitenkin purkautuvan äärivasemmistolaisen *Front de Gauchen* sekä oikeis-topopulististen ja jopa äärioikeistolaisten puolueiden kautta, tai sitten *Occupy*

9 PS:n sisäpiirin neuvottelujen jälkeen Harlem Désir ”nimitettiin” syyskuussa 2012 puolueen uudeksi puheenjohtajaksi. Perusjäsenet kokivat menettelytavan takapakiksi siitä demokraattisesta tunnelmasta, jonka esivaalit olivat luoneet. Ks. *Le Monde* 14.9.2012.

Wall Streetin kaltaisessa suorassa toiminnassa, jota Ranskassa ja Espanjassa ovat edustaneet *Indignés!*-liikkeet. Vasemmistolaisen utooppisen kulttuurin kukoistus erilaisissa järjestöissä on myös merkki siitä, että militantismin laatu erityisesti sosialistisen puolueen sisällä on muuttunut.

Lefèbvren kolmas kritiikki kohdistuu puolueen vahvaan ankkuroitumiseen paikalliselle tasolle. Vaikka Ranska on edelleen vahvasti sentralisoitu maa, paikallistasot – *régions, départements, communes*¹⁰ – ovat hallinnollisesti merkittäviä: siellä nostetaan veroja, hoidetaan peruspalveluja, poliisivoimia ja niin edelleen. Sosialisteilla on ollut 1990-luvun alkupuolelta lähtien tärkeä jalansija paikallispolitiikassa, jonka merkitys on vain korostunut presidentin- ja parlamenttivaaleissa koettujen tappioiden myötä. Vallasta ei ole ollut paljon muutakaan jäljellä.

Tunnetuin esimerkki ”kunnallisesta sosialismista” on Pariisi, jossa PS:n Bertrand Delanoë pääsi pormestariksi jo vuonna 2001. Sitäkin tärkeämpiä poliittisen opin kannalta ovat olleet pienet kaupungit ja alueet, joissa sosialistien linja on käytäntöön sovellettaessa muuttunut melkein pä luonnostaan maltillisemmaksi. Paikallistason kokemukset ovat pyyhkineet viimeisetkin rippeet marxilaisesta, antikapitalistisesta retoriikasta puolueen valtavirrasta. PS:stä tuli ”*un parti de notables locaux*”, eli paikallisten liberaalieliittien puolue. Näin 1900-luvun alun ei-marxilaisten, tasavaltalaisten, edistysmielisten, paikallispoliitikkojen traditio tuli takaisin puolueen sisällä. Hollande on mitä selkeimmin tämänkin kehityksen kasvatti.

Kaiken keskellä on kuitenkin kyse siitä, kuka äänestää enää ”sosialistia”? Puolue on levittäytynyt poliittisesti niin laajalle ja monimutkaiselle kentälle, että ”ideologista synteesiä” on vaikea saada aikaan. Oman mytologian näkökulmasta on tärkeä puhua ”pienelle kansalle”, mutta viimeistään 1970-luvulta lähtien PS on ollut enemmän ”postimiesten, opettajien ja lääkärien” kuin tehdastyöläisten ja työttömien puolue. Taloudellisten ja sosiaalisten muutosten paineessa niin Ranskan väestörakenne kuin PS:n äänestäjäkunta muuttuvat

10 Ranskassa on 27 aluetta, 101 departementtia ja 36 700 kuntaa. *Départements* huolehtivat muun muassa sosiaalisista palveluista, kun taas kunnat liittyvät usein yhteen hoitamaan tiettyjä asioita niin kutsutun *Communauté de communes* -järjestelmän kautta. Vuonna 2012 niitä oli noin 2000, suurin Länsi-Ranskassa sijaitseva *Communauté de communes de la Haute-Saintonge*, joka koostuu 123 kunnasta.

arvaamattomalla tavalla. Tässä kontekstissa Hollanden kampanja räätälöi sanomansa lähinnä noihin äänestäjäryhmiin pitäen samaan aikaan esillä muutamia vasemmistolaisempia piikkejä, kuten esimerkiksi korkeiden palkkojen verotuksen kiristämistä.

Pohjavireeltään Hollanden kampanjamotossaankin ajama ”muutos” ei tarkoittanut yhteiskunnan radikaalia muuttamista vaan lähinnä uutta tyyliä ja prioriteettien asettamista. Sosialistien äänestäjät eivät ole enää ensisijaisesti antikapitalisteja. Historioitsija Etienne Schweisguthin mukaan murros alkoi jo 1970-luvulla, kun tavoite tasa-arvoisemmasta politiikasta ajoi ohi taloudellisen järjestelmän vaihtamisesta sosialismiin.¹¹ Voitaisiin siis sanoa, että jo maltillistunut puolue ei voinut enää 2000-luvulla maltillistua.

Lefèbvre näkee maltillistumisen ideologisenä heikkoutena ja poliittisena virheenä, joka ajaa vähäosaisia äänestämään Front Nationalia. Schweisguth viittaa kuitenkin siihen, että sosialistipuolue kantaa poliittisena perintönään ”vasemmistolaisen” poliittisen kulttuurin dilemma: Tasavalta vai vallankumous? Antikommunismi vai vasemmiston laaja koalitio? Nationalismi vai internationalismi? PS on vakiintunut edistyksellisen kulttuurin ympärille, ja sillä on mahdollisuus välillä radikalisoitua, mutta sen äänestäjät ja johto ovat perusolemukseltaan maltillisia. Tätä ryhmää voisi luonnehtia Laurent Frajermanın määritelmällä ranskalaisista opettajista:

Uskonnollisesti vapaamielinen, humaani, progressiivinen, ambivalentti kansallisvaltion suhteen, tämä viestinnän ammattilainen puolustaa sananvapautta ja keskustelua ja on toiminnassaan maltillinen.

Schweisguth kutsuu tällaista poliittisen kulttuurin ydintä ”tasa-arvoiseksi humanismiksi” ja kuvailee, kuinka se eroaa sekä kommunistien antikapitalismin, autoritaarisuudesta ja työväen mytologiasta että oikeiston konservatiivisuudesta ja uusliberalismista. Nonna Mayer ja Daniel Boy löytävät hekin puolueen keskeltä ”nuoret, urbaanit, koulutetut ja kirkosta etääntyneet, joita kiinnostaa vuoden 1968 perintö ja joille sekä kommunistinen työväen mytologia että oikeiston konservativismi ovat vieraita”.¹² Noilla kategorioilla on

¹¹ Bernstein (toim.) 1999, 393–395.

¹² Mayer & Boy 1997.

häilyvämmät ideologiset rajat kuin kommunisteilla, ja suhtautuminen tiettyihin kysymyksiin (Eurooppa, taloudellinen globalisaatio) aiheuttaa heille ongelmia. Heidän edistyksellinen mielenlaatusa sekä tasa-arvon korostaminen ankkuroivat heitä kuitenkin selkeästi vasemmistoon.

MITÄ VOITON JÄLKEEN?

Kirjassaan *Les cultures politiques en France* historioitsija Michel Winock kuvaili Ranskan sosialistipuoluetta skitsofreeniseksi. Kun esimerkiksi Saksan sosiaalidemokraatit selkeästi hyväksyivät markkinatalouden ja kapitalismin Bad Godesbergin kongressissa 1959, ranskalaiset ovat Jacques Delors'in sanoin järjestäneet toinen toisensa jälkeen ”pienet Bad Godesbergit”. Muutos hallituspuolueeksi, viidennen tasavallan instituutioiden hyväksyminen, ideologinen maltillistuminen, muutos massaliikkeestä kaaderipuolueeksi – kaikki tämä tapahtui diskreetisti. Jatkuva ideologinen ja järjestelmällinen murrosikä tuntuu kuluvaan PS:n perusluonteeseen.¹³

Lefèbvre ja Schweisguth ovat käsitelleet tätä ”skitsofreniaa” omissa johdopäätöksissään. Lefèbvre ei innostu kehityksen suunnasta, vaan ehdottaa ratkaisuksi puolueen uutta radikalisoitumista. Schweisguthin mielestä taas mytologia ”työväestä” pitää pohtia uudestaan. Liika radikalismi karkottaisi puolueen suurimman kannattajakunnan keskusta-vasemmistosta. Niin tänään kuin eilenkin, vaikka ranskalaisen sosialistisen liikkeen identiteettiin kuuluu utopistinen tavoite yhteiskunnan muuttamisesta, PS on myös vanhemman, tasavaltalaisen ja reformistisen vasemmiston inkarnaatio.

Sosialistisen puolueen historian perusteella on ilmeistä, että vaalivoitot eivät tule laukaisemaan sen sisäisiä jännitteitä. Kiistojen aiheet ovat vuoden 2012 lopussa monenlaisia, eurooppalaisista sopimuksista maahanmuuttoon, talouspolitiikasta kansainvälisiin asioihin. Äärivasemmiston aktivoituessa ja Ranskan taloudellisen tilanteen huonontuessa sosialisteja tulee jälleen hokuttelemaan radikaali retoriikka.

13 Ks. Pascale Goetschel & Gilles Morin (*Vingtième Siècle*, 2007, 3–9), jotka korostavat ainakin neljää puolueen suurta murrosta: 1905, työväenliikkeen alku; 1920, kommunistisen puolueen irtautuminen; 1944, sodan loppu ja sosialistien kituminen kommunistisen puolueen varjossa; 1971, Mitterrandin nousu ja hidas sopeutuminen viidennen tasavaltaan.

Hollanden voitto perustui suurelta osalta Sarkozyn häviöön, ja uuden presidentin tähän asti harjoittama varovainen politiikka on osoitus siitä, että hän tietää mielipiteiden voivan vaihtua nopeasti. Riidat ovat ehkä laantuneet, mutta vanhat liekit lemahtavat varmasti uudestaan. Ranskalaista vasemmistoa jakavat teemat Euroopasta, taloudellisesta liberalismista, valtion roolista taloudessa, hyvinvointivaltion järjestämisestä ja vähemmistöjen asemasta tulevat varmasti repimään sosialistista puoluetta.

Nykytilanteessa tuntuu sekoittuvaan kaksi skenaariota, joita Jacques Kergoat esitti vuonna 1997 puolueen kehityksestä. Esivaalien ja presidentinvaalien paineessa PS on muuttunut suureksi vasemmistopuolueeksi, johon Mitterrand onnistui hankkimaan kannatusta vasemmalta, Hollande enemmän keskustasta.

Toinen kehitys on puolueen ”sosiaalidemokratisaatio”: PS on muuttunut hallinnolliseksi voimaksi, jolla on vahvat siteet paikallistasoon ja tällä hetkellä ote vallankahvasta myös valtakunnallisesti. Se merkitsee virkamiesmäisempää puoluetta, jonka retoriikassa ideologia painuu taka-alalle ja joka kantaa vanhaa työväenkulttuuria ja vallankumousaatetta vähemmän näkyvästi. Rautaruukeissa ja kaivoksissa syntynyt Pohjois-Ranskan sosialistinen massapuolue on häviämässä Pariisin liberaaleille keskiluokille ja ajatushautomoille sekä Länsi-Ranskan pienkaupunkien edistyksellisille eliiteille. Tämä kehitys näkyi selvästi Hollanden kampanjassa sekä presidentinvaalien tuloksissa.

Maltillinen vasemmisto edustaa edelleen tiettyjä arvoja, kuten esimerkiksi Schweisguthin korostamaa ”humani egalitarismia” tai vahvaa valtiota tasa-arvon ja tasavallan takaajana. Hollandella on kuitenkin edessään vaikea tehtävä luoda uusi synteesi. Sillä (isolla) edellytyksellä, että vuonna 2008 alkanut taloudellinen, poliittinen ja sosiaalinen kriisi Euroopassa ylipäättään antaa hänelle mahdollisuuksia toimia, monet dilemmat ja sisäiset repeämät voivat pysyä hallinnassa. Näin syyskuussa 2012 näyttää kuitenkin todennäköisemmältä, että Ranskan presidentti joutuu kärsimään oman puolueensa identiteettiongelmista.

Parti Socialisten poliittinen kronikka vuodesta 1981

- 1981:** François Mitterrand valitaan presidentiksi tukenaan vasemmistokoalitio, jonka pohjana on PS:n ja kommunistien vahvasti sosialismiväritteinen yhteinen ohjelma (programme commun).
- 1986:** Oikeisto voittaa parlamenttivaalit, ja Jacques Chiracista tulee pääministeri. Seuraa ensimmäinen ”yhteiselon aika” (1986–1988), jolloin presidentti edustaa eri poliittista ryhmää kuin pääministeri, hallitus ja parlamentin enemmistö.
- 1988:** Mitterrand valitaan toiselle presidenttikaudelle.
- 1993:** Oikeisto voittaa parlamenttivaalit. Häviö on traumaattinen sosialisteille, joiden kannatus laskee 1960-luvun tasolle. Toinen ”yhteiselon aika” (1993–1995).
- 1995:** Jacques Chirac voittaa presidentinvaalien toisella kierroksella sosialistien Lionel Jospinin.
- 1995:** PS menestyy hyvin kunnallisvaaleissa.
- 1997:** Chirac hajottaa parlamentin, ja seuranneissa vaaleissa PS:n johtama vasemmistokoalitio (gauche plurielle) saa enemmistön. Jospin nousee pääministeriksi, valtiovarainministerinä Dominique Strauss-Kahn: kolmas ”yhteiselon aika” (1997–2002).
- 1998:** PS voittaa paikallisvaaleissa (régionales) muutamia alueita lisää.
- 1999:** Euroopan parlamentin vaalit: sosialistit ja vihreät menestyvät.
- 2001:** PS kärsii kunnallisvaaleissa hienoisen tappion, mutta voittaa tärkeitä isoja kaupunkeja (Pariisi, Lyon...).
- 2002:** Vasemmistokoalitio hajoaa presidentinvaaleissa, eikä Jospin pääse edes toiselle kierrokselle. Chirac valitaan uudelleen, ja oikeisto saa parlamenttivaaleissa selkeän enemmistön. Jospin eroaa pääministerin paikalta heti vaalitappionsa iltana ja lopettaa poliittisen uransa. PS:n johtoon nousee François Hollande.
- 2004:** PS voittaa selvästi sekä Ranskan alueelliset ja Euroopan parlamentin vaalit.
- 2005:** PS hajoaa kansanäänestyksessä EU:n uudesta perussopimuksesta, jolle 54,7 prosenttia Ranskasta sanoo ”ei”.

- 2007:** Nicolas Sarkozy voittaa presidenttivaaleissa sosialistien Ségolène Royalin, mutta parlamenttivaaleissa PS pärjää odotettua paremmin.
- 2008:** Martine Aubry tulee puoluejohtaja PS:n Reimsin kongressissa. PS voittaa kunnallisvaalit. Ranskan poliittinen maantiede stabilisoituu: Itä ja Pariisin ympäryskunnat äänestävät oikeistoa, lounas ja länsi sekä Pariisi vasemmistoa, Pohjois-Ranska jakautuu vasemmiston ja Front Nationalin, kaakko Front Nationalin ja oikeiston välillä.
- 2009:** Sosialistit epäonnistuvat Euroopan parlamenttivaaleissa. Puolue päättää järjestää presidenttiehdokkaastaan esivaalit.
- 2010:** PS voittaa paikallisvaalit. Aubry, Fabius ja Strauss-Kahn sopivat keskenään, että esivaalilla lähinnä varmistetaan viimeksimainitun ehdokkuus. Mielipidemittauksissa Strauss-Kahn on selvästi vahvin sosialistiehdokas Sarkozyn haastajaksi.
- Toukokuu 2011:** Strauss-Kahn saa New Yorkissa syytteen raiskauksesta ja luopuu politiikasta, vaikka syytteet hylätään myöhemmin.
- Lokakuu 2011:** Hollande voittaa sosialistien esivaalit.
- Touko-kesäkuu 2012:** Hollande valitaan presidentiksi niukalla enemmistöllä (51,6 prosenttia äänistä), ja PS voittaa parlamenttivaalit.

Lähteet

- André, Antonin & Rissouli, Karim* (2008) Hold-uPS, arnaques et trahisons. Ed. du Moment.
- André, Antonin & Rissouli, Karim* (2012) L'homme qui ne devait pas être président. Albin Michel.
- Becker, Jean-Jacques & Candar, Gilles* (2005) Histoire des gauches. La Découverte.
- Bernstein, Serge* (toim.) (1999) Les cultures politiques en France. Le Seuil.

- Ferrand, Olivier & Montebourg, Arnaud** (2009) *Primaire. Comment sauver la gauche*. Le Seuil.
- Ferrand, Olivier et al.** (2011) *Les primaires : Une voie de modernisation pour la démocratie française. De l'expérience socialiste au renouveau citoyen*. Terra Nova, <http://www.tnova.fr/content/les-primaires-une-voie-de-modernisation-pour-la-democratie-fran-aise>.
- Fourquet, Jérôme** (2011) *Géographie électorale des primaires socialistes*. IFOP/Fondation Jean-Jaurès, note 111, http://www.ifop.com/?option=com_publication&type=publication&id=392.
- Frajerman, Laurent** (2008) 'L'engagement des enseignants (1918–1968)'. *Histoire de l'éducation*, 117/2008.
- Haegel, Florence & Grunberg, Gérard** (2007) *La France vers le bipartisme. La présidentialisation du PS et de l'UMP*. Presses de Sciences Po.
- Kergoat, Jacques** (1997) *Histoire du parti socialiste*. La Découverte.
- Lefebvre, Rémi** (2004) 'Le socialisme français soluble dans l'institution municipale ? Forme partisane et emprise institutionnelle: Roubaix (1892–1983)'. *Revue française de science politique*, 2004/2.
- Lefebvre, Rémi & Sawicki, Frédéric** (2006) *La société des socialistes. Le PS aujourd'hui*. Croquant.
- Lefebvre, Rémi** (2011) *Les primaires socialistes. La fin du parti militant. Raisons d'agir*.
- Mayer, Nonna & Boy, Daniel** (1997) 'Les « variables lourdes » en sociologie électorale'. *Enquête, Débats et controverses*, <http://enquete.revues.org/document1133.html>.
- Meuret, Bernard** (2006) *Le socialisme municipal – Villeurbanne 1880–1982*. Presse universitaire de Lyon.

Mitterrand, François (1993) *Le coup d'état permanent*. Editions 10/18 (1. ed. 1964).

Spaak, Isabelle (2011) *Militants*. Stock.

Vingtième Siècle, Revue d'Histoire (2007) 'Le PS, nouvelles approches' (No. 96, 2007/4), <http://www.cairn.info/revue-vingtieme-siecle-revue-d-histoire-2007-4.htm>.

'Arnaud Montebourg sur les pas de Barack Obama...' (15.10.2010), http://washington.blogs.liberation.fr/great_america/2010/10/arnaud-montebourg-sur-les-pas-de-barack-obama.html.

LeMonde.fr (18.5.2012) 'Alain Minc: "La gauche ne peut gagner que par effraction"', http://www.lemonde.fr/election-presidentielle-2012/article/2012/05/18/alain-minc-la-gauche-ne-peut-gagner-que-par-effraction_1703463_1471069.html.

LeMonde.fr (14.9.2012) 'La désignation d'Harlem Désir à la tête du PS "n'a rien de démocratique", http://www.lemonde.fr/politique/article/2012/09/14/la-designation-d-harlem-desir-a-la-tete-du-ps-n-a-rien-de-democratique_1760055_823448.html.

'Primaire présidentielle socialiste de 2011', [http://fr.wikipedia.org/wiki/Primaire_présidentielle_socialiste_de_2011](http://fr.wikipedia.org/wiki/Primaire_pr%C3%A9sidentielle_socialiste_de_2011).

4.

Petri Krohn

Haavisto-ilmiön anatomia

ERKKA RAILO

Sunnuntaina 5. helmikuuta vuonna 2012 suomalaiset valitsivat kahdennen-toista presidenttinsä. Voittaja ei ollut yllätys: varatuomari Sauli Niinistö keräsi 1 802 326 ääntä saaden 62,6 prosenttia annetuista äänistä. Muutoin yllätyksiä olikin riittämiin.

Presidentinvaalit käytiin ”ison jytyn” varjossa. Perussuomalaiset olivat saavuttaneet kevään 2011 eduskuntavaaleissa vertaistaan hakevan voiton. Nyt heidän johtajansa Timo Soini jäi presidentinvaalien ensimmäisellä kierroksella 9,4 prosenttiin äänistä, mikä ei riittänyt jatkoon. Toinen yllätys oli SDP:n vanhemman valtiomiehen Paavo Lipposen heikko menestys. Suomen suurimman vasemmistopuolueen ehdokkaasta, pitkäaikaisesta pääministeristä odotettiin vahvaa haastajaa Kokoomuksen Sauli Niinistölle, mutta 6,7 prosentin ääniosuudella oli turha haikailla toiselle kierrokselle.

Vaikka moni hämmästeli Keskustan Paavo Värysen paluuta parrasvaloihin, suurin yllättäjä oli kuitenkin vihreiden Pekka Haavisto – avoimesti homoseksuaali, ulkomaalaisen miehen kanssa parisuhteessa elävä pienen puolueen ehdokas, jonka tunnettuus oli pääkaupunkiseudun ja Vihreän liiton kannattajien ulkopuolella vähäinen. Kaiken lisäksi vihreillä oli takanaan tappiolliset eduskuntavaalit, joissa heidän äänisaaliinsa oli pudonnut 7 prosentin pintaan. Haavisto kuitenkin saalisti presidentinvaalien ensimmäisellä kierroksella yli 17 prosenttia äänistä ja ohitti niin Lipposen, Värysen kuin Soininkin.

Toisella kierroksella Sauli Niinistöä vastaan eväät riittivät kunnioitettavaan 37,4 prosentin kannatukseen.

Pekka Haaviston menestystä on selitetty muun muassa sillä, että hänen kampanjassaan onnistuttiin hyödyntämään poikkeuksellisen hyvin niin sanotun sosiaalisen median suomia mahdollisuuksia. Seuraava analyysi ei osoita tätä väitettä sinänsä oikeaksi tai vääräksi, mutta se lähestyy sosiaalista mediaa vaalikampanjan välineenä nostamalla esiin Haaviston menestystä selittävät monet historialliset ja poliittiset taustatekijät.

Artikkelissa luodaan ensin silmäys sosiaaliseen mediaan vaaliviestinnän välineenä, jonka jälkeen se asetetaan osaksi laajempaa poliittisen viestinnän ja viestintävälineiden muutoksen historiaa. Samalla tarkastellaan niin sanottua strategista äänestämistä eli kansalaisten taktikointia ehdokkaansa valitsemisessa vaalien alla. Tämän jälkeen Haaviston menestystä arvioidaan jatkumona keskustelulle seksuaalisten vähemmistöjen asemasta suomalaisessa yhteiskunnassa. Lopussa selitetään vielä ”Haavisto-ilmio”, eli kansalaisten ehdokkaalleen osoittamat spontaanit ja usein tunteikkaat tuenilmaukset, joiden välittämisessä sosiaalinen media oli keskeinen foorumi.

SOSIAALISEN MEDIAN VAALIT?

Politiikan ja viestinnän suhteiden tutkimuksessa on kiinnitetty runsaasti huomiota internetin merkitykseen vaalikampanjoinnissa, mutta kohteena ovat toistaiseksi olleet lähinnä yksisuuntaisen viestinnän keinot eli puolueiden ja ehdokkaiden nettisivut. Sosiaalista mediaa on tarkasteltu vähemmän, koska ilmiö on niin uusi. Sillä tarkoitetaan internetin mahdollistamia verkostoja, joissa yksilöt osallistuvat sisältöjen tuottamiseen ja muokkaamiseen esimerkiksi Facebookin, Twitterin tai Youtuben avulla. Tutkijoiden kiinnostus sosiaalista mediaa kohtaan perustuu siihen, että sen on ajateltu edustavan vastavoimaa suurille valtiollisille ja kaupallisille tiedotusvälineille: televisiolle, radiolle, sanoma- ja aikakauslehdille.¹

Sosiaalisen median merkityksen analyysi edellyttää sen asettamista rinnastusten muiden politiikan viestinnän muotojen kanssa. Tämän kokonaisuuden

¹ Rinne 2011, 63–71.

voi kansalaisten mielikuvien ja äänestyspäätösten muokkaamisen näkökulmasta jakaa karkeasti kolmeen osaan.

Ensinnäkin on puolueiden ja poliitikkojen suora, kansalaisiin kohdistuva viestintä, mikä vaalien alla tarkoittaa lähinnä kampanjatilaisuuksia ja -materiaalia. Tähän ryhmään kuuluvat myös puolueiden lehdet ja nettisivut. Toiseksi on sitoutumattomien kaupallisten ja valtiollisten tiedotusvälineiden kautta tapahtuva viestintä eli toimittajien poliitikoista ja puolueista laatimat uutiset, pääkirjoitukset ja kolumnit. Kolmanneksi on sosiaalisen median viestintä, jossa poliitikot kykenevät välittömään ja nopeaan vuorovaikutukseen kansalaisten kanssa ja ihmiset voivat keskenään vaihtaa mielipiteitään eri ehdokkaista.

Mitkä välineet sitten ovat tänä päivänä avainasemassa vaalien voittamisessa? Kaupallisen ja valtiollisen joukkoviestinnän merkitys poliitikkojen ja kansalaisten välisessä vuorovaikutuksessa on kasvanut olennaisesti 1970-luvun jälkeen. Taustalla vaikuttaa sitoutumattomien tiedotusvälineiden nousu hallitsevaan asemaan kansallisessa julkisuudessa sekä ihmisten puoluepoliittinen passivoituminen.

Politiikkaa ei enää seurata puoluelehtien kautta, ei käydä puolueiden tilaisuuksissa eikä tunneta kansanedustajaa esimerkiksi työpaikan tai ammatityhdistysliikkeen kautta. Sen sijaan äänestäjät lukevat poliittisia linjauksia päivälehdistä, katsovat televisiosta poliitikkojen haastatteluita tai hämmästelvät iltapäivälehdistä viimeistä skandaalia. Asetelma on periaatteessa antanut toimittajien käsiin suuren vallan päättää, ketkä poliitikot ja mitkä puolueet näkyvät julkisuudessa ja missä valossa.

Sosiaalinen media tarjoaa ainakin teoriassa keinot murtaa tätä perinteisten joukkotiedotusvälineiden valtaa. Se mahdollistaa tuhansien ihmisten välittömän ja edullisen kommunikaation keskenään, ja sen avulla myös poliitikot voivat vaivattomasti keskustella suoraan ihmisten kanssa ilman välikäsiä aiheuttamaa ”häiriötä”.

Tutkimusta tästä uudesta ilmiöstä on toistaiseksi melko vähän, ja arviot sen merkityksestä varsin vaihtelevia. Esimerkiksi eduskuntavaaleja 2011 analysoinut Kim Strandberg on päätnyt johtopäätökseen, että sosiaalisella medialla ei todennäköisesti ollut vaikutusta perussuomalaisten vaalivoittoon. Hän

huomauttaa, että alle 10 prosenttia ihmisistä kertoi saaneensa internetistä sel-laista informaatiota, joka olisi vaikuttanut heidän äänestyspäätökseensä.²

Hieman toisenlaista näkökulmaa edustaa Jarmo Rinne, jonka mukaan perussuomalaisten blogit ja Facebook-päivitykset keräsivät poikkeuksellisen suuria yleisöjä. Hän kuitenkin muistuttaa, että sosiaalisen median tehokkuus riippuu monista tekijöistä, kuten vaalikampanjan ajankohtaisista teemoista. Pekka Haaviston kampanjasta tuoreeltaan kootusta kirjasta *Sydänten presi-dentti* taas löytyy monia ja usein täysin päinvastaisia käsityksiä sosiaalisen median roolista. Esimerkiksi vihreiden kansanedustaja Oras Tynkkynen katsoo, että vaalivoiton ”todellinen ajuri oli kuitenkin innostus, some oli vain työkalu”.³

Haaviston kampanjapäällikkö Riikka Kämppi sen sijaan arvioi, että sosiaa- linen media tarjosi erinomaisen välineen ohittaa suurten tiedotusvälineiden korostunut välinpitämättömyys. Tiedotusvälineitä ei esimerkiksi joulukuussa 2011 kiinnostanut Haaviston tukikonsertti Helsingin Tavastiassa, mutta Face- bookissa levisivät tilaisuudesta kertovat valokuvat ja tunteikkaat kuvaukset.⁴ *Sydänten presidentti* tarjoaa useita vastaavia kohtia, joissa kerrotaan kansa- laisten halusta jakaa toinen toisilleen tunteita ja kokemuksia Haaviston kan- nattamisesta.

Kirjan toinen tekijä, poliittisen viestinnän asiantuntija Jussi Lähde tuntuu kuitenkin suhtautuvan varovaisesti ajatukseen sosiaalisen median ratkaise- vasta roolista. Hänen mielestään Haaviston kampanjan pohjatyö tehtiin tapaa- malla ihmisiä henkilökohtaisesti ympäri Suomea, kun taas sosiaalisen median potentiaali jätettiin pitkälti hyödyntämättä, todennäköisesti ajan puutteen vuoksi. Eikä Niinistön kampanja onnistunut tässä suhteessa sen paremmin.⁵

Huomio tuo julki sen, että sosiaalisen median käytöllä tarkoitetaan eri ase- telmissa eri asioita. Jussi Lähde lähestyy aihetta kampanjoiden näkökulmasta. Hänen väitteensä voi muotoilla myös niin, että sosiaalisella medalla ei voinut olla vaikutusta, koska kampanjat eivät sitä käyttäneet. Riikka Kämppi puoles-

² Strandberg 2012, 79–93.

³ Tynkkynen 2012, 274–275.

⁴ Kämppi & Lähde 2012, 141–143.

⁵ Kämppi & Lähde 2012, 175–176, 202–205, 226–228.

taan lähestyy asiaa siitä kulmasta, että kansalaiset käyttivät internetin avaamia mahdollisuuksia keskinäiseen Haaviston tukemiseen.

Itse asiassa vielä merkittävämpää saattoi olla se Kämpin esille tuoma asia, että sosiaalisessa mediassa levisivät arvostettujen suomalaisten viihdetaiteilijoiden Haavistoa tukevat viestit. Alan tutkimuksessa on jo kiinnitetty huomiota ilmiöön, joka havaittiin yli puoli vuosisataa sitten Yhdysvalloissa. Jokaisessa yhteisössä on mielipidejohtajia, joiden ajatuksia ihmiset kunnioittavat ja ovat valmiita omaksumaan. Samalla tavoin myös sosiaalisessa mediassa ihmiset saattavat tarttua arvostamiensa ”mielipidevaikuttajien” ajatuksiin.⁶

INTERNET VAKIINTUNEEN VALLAN HAATAJANA

Suomalaiset pohdinnat sosiaalisen median vaikutuksesta vaalitulokseen liittyvät laajempaan kansainväliseen kontekstiin. Muun muassa Barack Obaman voittoa Yhdysvaltojen demokraattisen puolueen esivaaleissa 2008 ennakkosuosikki Hillary Clintonista on selitetty myös sosiaalisen median käyttöäidolla.

Esimerkiksi Manuel Castelsin mukaan Obaman voitto sekä esivaaleissa että varsinaisissa presidentinvaaleissa perustui ennen muuta kahteen seikkaan. Ensinnäkin kampanja sai kiinni amerikkalaisen yhteiskunnan sukupolvenvaihduksesta. Se onnistui värväämään joukkoonsa erityisen suuren määrän nuoria ihmisiä, jotka tapasivat henkilökohtaisesti äänestäjiä ja vakuuttivat nämä Obamasta parhaana ehdokkaana.

Toinen tärkeä tekijä oli internet, jonka avulla oli ensimmäistä kertaa mahdollista kerätä muutaman kymmenen dollarin pienlahjoituksista miljoonien vaalikassa. Se tarjosi myös välineen välittömältä ja henkilökohtaiselta tuntuvaan kommunikaatioon satojentuhansien, jopa miljoonien ihmisten kanssa, jotka mainostivat ehdokastaan sosiaalisessa mediassa ystävilleen ja tutuilleen. Kampanjan käytännön toteuttamiseen liittyvien seikkojen ohella Castells painottaa Obaman poliittista viestiä, sanomaa toivosta ja muutoksesta, joka koskettti monia amerikkalaisia.⁷

⁶ Lazarsfeld, Berelson & Gaudet 1944.

⁷ Castells 2009.

Obaman voittoisa esimerkki on kiinnostanut myös Suomessa. Tarjoaisiko internet keinon voittaa vaalit myös täällä?

Keskustelu internetin ja sosiaalisen median vaikutuksesta liittyy oikeastaan paljon laajempaan kysymykseen siitä, onko viestinnän *välineellä* vaikutus ihmisten mielipiteisiin vai ei. Aiheeseen perinpohjaisesti paneutuneet Asa Briggs ja Peter Burke kärjistävät keskustelun kahteen positioon. Yhtäältä voidaan ajatella, että viestintäteknologialla on ratkaiseva vaikutus siihen, millainen on yhteiskunnan rakenne. Esimerkiksi kirjapainotaidon, lennättimen, radion, television tai internetin keksiminen on muokannut valtasuhteita aina uuteen asentoon. Tämä kausaliiteetti voidaan toisaalta kiistää väittämällä, että yhteiskunnallinen valta perustuu pohjimmiltaan muihin seikkoihin, kuten esimerkiksi tuotantosuhteisiin, joihin viestintäteknologialla ei ole vaikutusta.

Jos teknologialla itsessään on vaikutusta siihen, miten ihmiset ajattelevat, viestinnän ja valtasuhteiden historia on mahdollista kirjoittaa Mesopotamiasta tähän päivään vallan ja vastarinnan näkökulmasta. Valtaeliitti on hallinnut joukkoviestintävälineitä ja sitä kautta myös ihmisiä. Uusi teknologia on kuitenkin aina johtanut valtasuhteissa hetken epätasapainoon, jossa ihmiset ovat uusia viestintävälineitä hyväksi käyttäen nostaneet esille sellaisia huolenaiheita ja näkökulmia, jotka aiemmin on kyetty pitämään piilossa. Asetelma on johtanut yhteiskunnallisten valtasuhteiden murrokseen.

Hyvän esimerkin tällaisesta kehityksestä tarjoaa kirjapainotaidon keksiminen Euroopassa. Ennen 1400-lukua kirjojen laatiminen oli ollut harvojen etuoikeus ja katolisen kirkon tiukassa kontrollissa. Yhtäkkiä tuli mahdolliseksi julkaista halvalla ja nopeasti pamfletteja, joiden avulla saattoi vaikuttaa mielipiteisiin aikaisempaa tehokkaammin. Seurasi valtarakenteen mullistus, jossa kokonaiset valtiot irtosivat katolisen kirkon otteesta.

Ajallisesti läheisempi esimerkki löytyy niin sanotusta Arabikeväästä, jonka taustalla on nähty myös mediateknologinen murros. Autoritaarisen hallinnon on ollut vaikea kontrolloida tai estää matkapuhelinverkkojen, internetin ja sosiaalisen median mahdollistamaa välitöntä ja vaivatonta kommunikaatiota. Briggs ja Burke tosin muistuttavat, ettei tällaisia teknologioita murroskausia tule idealisoida: niissä kuitenkin ottavat yhteen eri yhteiskunnalliset eliitit.

Myös uudet tiedotusvälineet vaativat osaamista ja resursseja, joita ”tavallisella kansalla” harvoin on.⁸ Sama koskee myös sosiaalista mediaa.

Näkemyksistä viestintäteknologian hallinnan ja kehityksen elimellisestä yhteydestä yhteiskunnan valtarakenteeseen on kuitenkin kiehtova. Voisiko internet ja sosiaalinen media olla ”vallankumouksellisia” innovaatioita myös tässä merkityksessä? Tarjoavathan ne kansalaisille helpon mahdollisuuden levittää halvalla ja nopeasti ajatuksia, jotka kyseenalaistavat esimerkiksi Suomessa vuorotellen hallinneiden puolueiden, Kokoomuksen, SDP:n ja Keskustan vallan. Sosiaalisessa mediassa on selvästi potentiaalia horjuttaa suurten mediayritysten tuottamaa politiikan julkisuutta, joka pitkälti perustuu vallassa olevien tuottamaan materiaaliin⁹.

Niko Hatakka on puhunut Facebookissa ja blogeissa ilmenneestä ”rinnakkaisjournalismista”, joka kehysti perinteisten tiedotusvälineiden uutisia perussuomalaisten vaalikampanjaa tukevalla tavalla. Hän on kuitenkin varovainen arvioidessaan tämän vaikutusta vaalitulokseen: Facebookin ja blogien linkit olivat näet riippuvaisia kaupallisten ja valtiollisten tiedotusvälineiden tuottamasta uutisvirrasta. Hatakka kallistuukin ajattelemaan, että sosiaalinen media on osa laajempaa vaalikampanjaa ja verkossa esitetyt tyytymättömyyden ilmaukset osa yleisempää yhteiskunnallista protestia. Toisin sanoen politiikan viestintä on osa yhteiskuntahistoriallista tilannetta, jonka ymmärtäminen yhden välineen näkökulmasta ei kerro vielä kovin paljon.¹⁰

Edellä mainitut havainnot pakottavat hetkeksi miettimään, mikä on ”paljon” ja mikä ”vähän”. Milloin voidaan ajatella, että sosiaalisen median käytöllä on ”suuri” vaikutus ja milloin ”pieni”. Tämä on täydellisesti näkökulmakysymys. Jos alle 10 prosenttia kansalaisista sai internetistä äänestyspäätökseen vaikuttanutta tietoa, se tuntuu vähältä. Toisaalta vuoden 2011 eduskuntavaaleissa voittajan Kokoomuksen ja toiseksi tulleen SDP ero oli runsas prosenttiyksikkö, ja perussuomalaiset seurasivat kolmossijalla vain 0,05 prosentin tai alle 2 000 äänen päässä. Presidentinvaalien ensimmäisellä kierroksella Haavisto voitti Väyrysen 40 000 äänen tai alle 1,5 prosenttiyksikön

⁸ Briggs & Burke 2005, 61–87.

⁹ Railo & Välimäki 2012b.

¹⁰ Hatakka 2012, 86–88.

erolla. Näin pienissä marginaaleissa voi vähäiselläkin vaikutuksella olla lopputuloksen kannalta iso merkitys.

Kansalaisten mielikuvia ja äänestyspäätöksiä muokkaavia ulottuvuuksia on lopulta miltei mahdotonta pitää erillään haettaessa vastausta siihen, ratkaisiko joku tietty viestinnän muoto tietyt vaalit. On ehkä parempi olettaa, että vaalikampanjassa eri seikat ja sektorit vaikuttivat samaan suuntaan. Hyvä kampanja tuki sosiaalista mediaa, joka puolestaan johti myönteiseen julkisuuteen sanomalehdissä ja televisiossa. Tai hyvä julkisuus televisiossa ja sanomalehdissä herätti mielenkiintoa myös kampanjatilaisuuksissa. Eri medioiden vuorovaikutus palauttaa fokukseen sen, mikä oli vaalien laajempi konteksti: miksi jonkun ehdokkaan viesti herätti enemmän vastakaikua kuin toisten?

MITEN VIESTIMET VAIKUTTAVAT?

Zygmunt Bauman on kiteyttänyt, että kaikkien yhteiskuntien tärkein tehtävä on tuottaa mielekkyyttä ihmisten elämään.¹¹ Sosiologia mukaillen voi todeta, että yhteiskunnassa päättävissä asemassa olevien puolueiden ja poliitikkojen viestinnän keskeinen funktio on selittää äänestäjien henkilökohtaisen elämän kokemuksia ja antaa niille merkitys koko kuvitellun yhteisön, esimerkiksi suomalaisten, näkökulmasta. Poliittinen viestintä kattaa siten sekä ihmisten materiaaliset olosuhteet, että niistä tehdyt tulkinnat. Ne ovat kolikon kaksi erottamatonta puolta.

Tästä seuraa, että stabiileissa järjestelmissä ja oloissa poliittisen kannatuksen suuret siirtymät ovat epätavallisia, koska muutokset ihmisjoukkojen kokemusmaailmassa tapahtuvat hitaasti. Yhteiskuntarakenteet muokkautuvat vuosien ja vuosikymmenien kuluessa, ja puolueet ehtivät yleensä sovittaa omaa viestiään muutoksen tahtiin. On harvinaista, että kansalaisten henkilökohtaisten kokemusten ja poliittisten viestien välinen epäsuhta kasvaa sellaisiin mittoihin, että ihmiset yhtäkkiä päättävät sankoin joukoin vaihtaa puoluetta tai ehdokasta.

Miten siis pitäisi selittää tilannetta, jossa perussuomalaisten kannatus nousi vuodessa 6:sta 16 prosenttiin? Pekka Haaviston kannatus puolestaan kasvoi 6:sta 17 prosenttiin muutamassa viikossa.

¹¹ Bauman 2001, 2.

Ennen kuin yhdistää tulkinnan Haaviston häkellyttävästä noususta sosiaaliseseen mediaan, mielessä kannattaa pitää muutama seikka. Ensinnäkin vastaava ilmiö oli koettu jo aiemmin. Elisabeth Rehnin kannatus presidentiksi kohosi vuodenvaihteessa 1993–1994 rakettimaisesti 10 prosenttiyksiköllä ohittaen Paavo Väyrysen, eikä tuolloin tiedetty sosiaalisesta mediasta vielä mitään.

Toiseksi, kaikki muutkin ehdokkaat käyttävät sosiaalista mediaa, ja puolueet panostavat sen käyttöön paljon resursseja. Kovan kilpailun seurauksena mahdollisuudet vaikuttaa mielipiteisiin vähenevät. Sosiaalinen media tuotti aivan ilmeisesti samanmielisten yhteisöjä, mutta myös materiaalisilla olosuhteilla ja aikaisemmilla mielipiteillä on merkitystä. Kuten mikä tahansa politiikan viestinnän väline, sosiaalinen media toimii vain, jos viesti on oikea ja se vastaa ihmisten tarpeeseen painottaa tiettyä asiaa ja katsella maailmaa tietyistä näkökulmasta.

Vaalimenestystä voikin lähestyä siitä näkökulmasta, että äänestäessään ihmiset eivät muuta mielipiteitään, vaan valitsevat sen puolueen tai ehdokkaan, joka tuntuu antavan parhaan vastauksen juuri sillä hetkellä askarruttavaan ongelmaan. Tämä ei tarkoita, että luokkaperustainen äänestyskäyttäytyminen olisi tyystin loppunut, mutta sen merkitys on aatteellisten vastakkainasetteluiden ja puolueiden samankaltaistumisen myötä vähentynyt. Ideologioiden haalistuessa vaalit voitetaan tai hävitään saavuttamalla tai menettämällä liikkuvat äänestäjät.

On puhuttu politiikan markkinoitumisesta. Toisiaan muistuttavat puolueet tarjoavat erilaisia ratkaisuja akuutteihin ajankohtaisiin ongelmiin, ja äänestäjä-kuluttajat valitsevat vaaleissa esitetyistä vaihtoehdoista itselleen sopivimman kuin supermarketissa ikään.¹² Tästä seuraa, että vaaleissa ratkaisevaan asemaan on noussut julkisuudessa käsiteltävä asia, johon aikaisempaa liikkuvammat äänestäjät ottavat ehdokkaiden kautta kantaa.

Viestinnän tutkimuksessa puhutaan *agenda setting* -teoriasta, jonka mukaan tiedotusvälineet tuottavat vaalien keskeisen, äänestyskäyttäytymisen ratkaisevan kysymyksen. Empiiriset tutkimukset ovat toistuvasti osoittaneet, että uutisten näkyvimmat aiheet ovat samalla myös kansalaisten suurimpia

¹² Lilleker & Lees-Marshment 2005.

huolenaiheita.¹³ Näin kävi myös Suomen eduskuntavaaleissa 2011, vaikka toisaalta media-agendan muodostuminen riippuu monesta tekijästä. Siihen pääsevät vaikuttaman niin puolueet, toimittajat kuin silkkä sattuma esimerkiksi sellaisten ulkomaailman tapahtumien muodossa, joihin ei kotimaassa voida mitenkään vaikuttaa.¹⁴

Presidentinvaalien agendan keskeisiä aiheita olivat homoseksuaalisuus ja vähemmistöjen oikeudet. Ne eivät ehkä olleet tärkeitä kaikille, mutta tarpeeksi monille, jotta Haavisto kykeni nousemaan toiselle kierrokselle. Tässäkin on paikallaan vertaus edellisvuoden eduskuntavaaleihin.

Pertti Suhonen totesi jo vuonna 2005, että kansalaisten poliittisten arvojen ja asenteiden näkökulmasta Suomessa on tilaa populistiselle puolueelle. Toisin sanoen huomattava joukko suomalaisista kannatti populistisia arvoja, mutta he äänestivät pitkään muita puolueita tai jättivät tyystin äänestämättä. Henkilövaalijärjestelmä salli runsaasti liikkumavaraa yksittäisten ehdokkaiden ja heidän kannattajiensa arvoissa ja asenteissa, mikä hillitsi pitkään populistisen puolueen kannatuksen kasvua.¹⁵

Euroopan unionin talouskriisin noustessa vuonna 2010 julkisuuteen nationalistis-konservatiiviset kansalaiset kääntyivät perussuomalaisten kannattajiksi, koska puolue tuntui tarjoavan uskottavan poliittisen vaihtoehdon aikaisemmalle euromyönteiselle politiikalle. Eli puolueen ei uskottu tekevän kompromisseja tai joustavan eurovastaisuudessaan. Esimerkiksi Vasemmistoliitto ja kristillisdemokraatit olivat toki kritisoineet Euroopan unionia, mutta osallistuneet siitä huolimatta euromyönteisiin hallituksiin. Perussuomalaisilla ei ollut tällaista taakkaa.¹⁶

Presidentinvaaleissa agenda oli kuitenkin toinen. Pekka Haaviston kannatuksen nopeaan muutokseen vaikutti kuitenkin vielä yksi seikka: strateginen äänestäminen.

¹³ McCombs 2004. Vuoden 2011 media-agendasta ja kansalaisten huolenaiheista ks. Borg 2012.

¹⁴ Railo & Välimäki 2012a.

¹⁵ Suhonen 2005, 678–683.

¹⁶ Raunio 2011, 197–220.

MIELIPIDEMITTAUKSET JA STRATEGINEN ÄÄNESTÄMINEN

Pekka Haaviston mitattu suosio lähti nousuun varsin myöhäisessä vaiheessa. Mielipidetutkimuksissa hänen kannattajiensa prosentuaalinen osuus kulki vuodenvaihteeseen saakka samoissa lukemissa Timo Soinin, Paavo Värysen ja Paavo Lipposen kanssa. Vielä joulun aikana laadituissa mittauksissa miehet mahtuivat 6–11 prosentin kannatushaarukkaan. Viidennes haastatelluista ei tuolloin ollut vielä päättänyt ketä äänestää, vaikka vaalien ensimmäinen kierros odotti jo tammikuun 22. päivä.¹⁷

Loppusuoran mielipidemittauksissa Haavisto nousi selkeäksi suosikiksi toiselle kierrokselle. TNS-gallupin tutkimuksessa vajaa viikko ennen vaaleja hän oli Värysen kanssa tasoissa 17 prosentissa, mutta sen jälkeen Taloustutkimus mittasi Haaviston toiseksi suosituimmaksi ehdokkaaksi Sauli Niinistön jälkeen 12 prosentin kannatuksella.

Oliko mielipidemittauksilla vaikutusta Haaviston menestykseen? Tutkimuksissa on puhuttu ”voittajan vankkurit” -efektistä (engl. *band wagon*), jonka mukaan kansalaiset haluavat vaaleissa asettua todennäköisen voittajan puolelle. Ilmiön seurauksena puolueen tai ehdokkaan kohoava kannatus johtaa myönteiseen kierteseen, jossa nouseva suosio tuo mukanaan yhä uusia äänestäjiä.

Strategisella äänestämällä taas tarkoitetaan tilannetta, jossa kansalaiset eivät valitse suoraan itselleen sopivinta ehdokasta, vaan ottavat huomioon myös muita tekijöitä. Äänestysratkaisua voi motivoida esimerkiksi se, ketä kandidaattia vastustaa eniten, kenet haluaa tiputtaa toiselta kierrokselta. Tällainen laskelmointi nimenomaan edellyttää tarkkaa mielipidemittausten seuraamista, jotta paras ja sopivin ehdokas löytyisi taktikoinnin välikappaleeksi.¹⁸

Strateginen äänestyskäyttäytyminen on todennäköisempää henkilövaaleissa, joissa ehdokkaat ovat aatemaailmaltaan suurin piirtein samanlaisia ja joissa käytetään enemmistövaalitapaa. Toisin sanoen äänestysten jälkeen voittajia on vain yksi. Laskelmoinnissa ehdokkaan henkilökohtaiset ominaisuudet korostuvat puoluepoliittisen taustan kustannuksella. Samoin menettely edel-

¹⁷ Wikipedia, ’Suomen presidentinvaalit 2012’; vrt. myös Rahkonen 2012.

¹⁸ Moy & Rinke 2012, 225–245.

lyttää, että vaaleissa on kaksi kierrosta. Pekka Haaviston kannatusluvut muutuivat siis nopeasti, kun äänestäjät saivat kiinni ajatuksesta, että nimenomaan hänellä oli mahdollisuus voittaa jotkut vähemmän mieluisat ehdokkaat.

Ihmisten arvot ja asenteet ovat yleensä melko jäykkiä, mutta ne kuitenkin mahdollistavat monenlaisia äänestyspäätöksiä riippuen siitä, mikä on kulloinenkin julkisuutta hallitseva asia. Presidentinvaaleissa ehdokkaiden vähyys rajoittaa merkittävästi niitä ulottuvuuksia, joilla vaaleja käydään. Vuoden 2012 vaaleissa keskeiseksi politiikan julkisuuden asiaksi nousi seksuaalisten vähemmistöjen asema Suomessa. Teemaa voi pitää yllättävänä, mutta se ei kuitenkaan ollut ensimmäinen presidentinvaali, jossa käsiteltiin ehdokkaiden henkilökohtaisia ominaisuuksia ja taipumuksia. Keskustelu homoseksuaalisten ihmisten yhteiskunnallisista oikeuksista oli myös kuplinut julkisuudessa jo jonkin aikaa.

HOMOSEKSUAALISUUS SUOMEN POLITIIKASSA

Pekka Haavisto oli pitkän linjan vihreä poliitikko jo paljon ennen kuin hänestä tuli presidenttiehdokas. Hän oli ollut mukana perustamassa vihreää puoluetta, kansanedustaja vuosina 1987–1995 ja Vihreän liiton puheenjohtaja 1993–1995. Eduskunnasta putoamisestaan huolimatta Haavisto pääsi Paavo Lipposen ensimmäiseen hallitukseen ympäristöministeriksi. Nimitys teki hänestä ensimmäisen vihreän ministerin maailmassa. Haavisto palasi eduskuntaan 2007, joskin kokeneeksi poliitikoksi vaatimattomalla äänimäärällä. Vuonna 2011 meni jo paremmin, ääniä kertyi vajaat 7 500.

Riikka Kämpin ja Jussi Lähteen kirjassa *Sydänten presidentti* viitataan toistuvasti siihen, että Haaviston homoseksuaalisuus oli irtipääsemätön osa hänen kampanjaansa. Aihe kiinnosti ihmisiä ja tiedotusvälineitä siinä määrin, että kampanja ehti jo kyllästyä koko teemaan paljon ennen vaaleja. Seksuaalinen suuntautuminen todennäköisesti sekä hyödytti että haittasi Haaviston kampanjaa. Homoseksuaalisuutensa kautta hän alkoi symboloida pyrkimystä seksuaalisten vähemmistöjen tasa-arvoiseen kohteluun suomalaisessa yhteiskunnassa sekä suvaitsevaisuutta laajemminkin. Toisaalta koko aihe jakoi mielipiteitä voimakkaasti. Todennäköisesti osa kansalaisista ei olisi missään olosuhteissa äänestänyt homoseksuaalia Suomen presidentiksi.

Avoimesti homoseksuaalit ihmiset ovat varsin uusi ilmiö suomalaisessa politiikassa. Pekka Haavisto itse torjui vielä 1990-luvun puolivälissä väitteen, että hän olisi homoseksuaali. *Anna*-lehden haastattelussa hänet mainittiin yhtenä ”eduskunnan halutuimmista poikamiehistä”, eikä kirjoituksessa sanallakaan mainittu tähän rooliin huonosti sopivista mieltymyksistä.¹⁹ Tuula Juvosen mukaan suomalaiselle kulttuurille ja julkisuudelle oli ominaista vaieta homoseksuaalisuudesta aina 1980-luvulle saakka. ”Monsieur Mossena” tunnettu Raimo Jääskeläinen oli tässä suhteessa harvinainen poikkeus.²⁰

Sama vaikenemisen kulttuuri vallitsi politiikassa yhä 1990-luvulla, vaikka homoseksuaalisten ihmisten oikeuksista ja tasa-arvoisesta kohtelusta alkoi viritä keskustelua. Esimerkiksi Vasemmistoliitto ja Ruotsalainen kansanpuolue mainitsivat 1980- ja 1990-lukujen taitteessa ohjelmissaan, ettei ketään saa syrjiä seksuaalisen suuntautumisensa vuoksi. Vihreä liitto puolestaan vaati vuonna 1990 puolueohjelmassaan konkreettisemmin seksuaalisten vähemmistöjen syrjinnän kieltävää lakia sekä samoja yhteiskunnallisia oikeuksia parisuhteille, jotka muodostuvat samaa sukupuolta olevista ihmisistä.²¹

Juvosen mukaan 1990-luvulla ja vielä 2000-luvun alussa homoseksuaalisia ihmisiä ja heidän tavoittelemiaan päämääriä oli vaikea kuvata politiikan julkisuudessa. Toimittajat mieluummin välttelivät koko aihetta tai käsittelivät sitä esimerkiksi kulttuuriuutisissa.²² Vuoteen 2002 mennessä oli kuitenkin edetty niin pitkälle, että eduskunta hyväksyi samaa sukupuolta olevien ihmisten parisuhteen rekisteröimistä koskevan lain Paavo Lipposen hallituksen esityksestä. Näin siitä huolimatta, että asiaa ei mainittu suoraan päähallituspuolueiden, sen enempää sosiaalidemokraattien kuin Kokoomuksenkaan periaateohjelmissa, eikä itse asiassa edes hallitusohjelmassa.

Haaviston homoseksuaalisuus tuli julki viimeistään vuonna 2002, jolloin hän rekisteröi parisuhteensa Antonio Floresin kanssa. Salailulle ei todennäköisesti ollut enää tarvetta, kun suomalainen ilmapiiiri oli muuttunut suvaitsevammaksi, eikä Haavisto toisaalta ollut julkisessa poliittisessa tehtävässä,

19 *Anna*, 1993.

20 *Juvonen* 2012.

21 *Ruotsalaisen kansanpuolueen puolueohjelma 1988; Vasemmistoliiton puolueohjelma 1990; Vihreän Liiton puolueohjelma 1990.*

22 *Ks. Juvonen 2004, 34–51.*

jossa homoseksuaalisuudesta olisi ollut mahdollisesti haittaa. Ajan hengestä kertoo sekin, että julkisesti homoseksuaali Pentti Holappa voitti vuonna 1998 Finlandia-palkinnon romaanillaan *Ystävän muotokuva*, joka kertoo kahden miehen suhteesta. Viisi vuotta myöhemmin Finlandian kuittasi Pirkko Saisio, jonka kirjoissa homoseksuaalisuus on myös ollut yksi tärkeä teema.

Ilmapiiirin vapautuminen näkyi myös vaaleissa. Keväällä 2004 eduskuntaan nousi varasijalta ensimmäinen avoimesti homoseksuaali poliitikko Oras Tynkkynen, joka seuraavissa vaaleissa onnistui uusimaan paikkansa. Vuonna 2011 kansanedustajaksi valittiin ainakin neljä julkisesti homoseksuaalia henkilöä: vihreiden listoilta Haaviston ja Tynkkynen lisäksi näyttelijä Jani Toivola sekä Vasemmistoliitosta toimittaja Silvia Modig.

Vaalien jälkeen seksuaalisten vähemmistöjen oikeuksista keskusteltiin erityisen kiivaasti hallitusneuvotteluiden yhteydessä. Monivaiheisen prosessin jälkeen päädyttiin laajapohjaiseen ”six pack” -koalitioon, johon mahtuivat mukaan myös kristillisdemokraatit. He asettivat kynnyksysmykseksi, ettei sukupuolineutraalia avioliittoa kirjata hallitusohjelmaan. Asiaa voimakkaimmin ajaneet vihreät ja Vasemmistoliitto päättivät tehdä asiasta lakialoitteen suoraan eduskunnalle käynnistyneellä vaalikaudella.²³ Syyskuuhun 2012 mennessä tarpeellista määrää kansanedustajia aloitteen läpimenon varmistamiseksi ei kuitenkaan ole löytynyt.

Julkinen keskustelu sukupuolineutraalin avioliittolainsäädännön tarpeellisuudesta²⁴ levitti tietoa seksuaalisiin vähemmistöihin kuuluvien ihmisten epätasa-arvoisesta kohtelusta Suomessa. Kuten viestinnän tutkija John B. Thompson on todennut, ilmiöillä on taipumus ikään kuin väreillä pinnan alla ennen läpimurtoaan. Aihetta koskevaa tietoa näkyy julkisuudessa siellä ja täällä, kunnes jokin tapahtuma odottamatta kiinnittää yhtäaikaaisesti kaik-

23 *Helsingin Sanomat* 19.6.2011 ’Vasemmistoliitto: Puolueet sopivat tukevansa homoliittoja’ ja ’Räsänen juhli voittoa reteästi’.

24 *Sanoma Oyj:n arkiston mukaan Helsingin Sanomat ja Ilta-Sanomat julkaisi vuoden 2011 kuluessa 64 artikkelia, joissa mainittiin termi ”sukupuolineutraali”. Yksittäisiä poikkeuksia lukuun ottamatta näissä viitattiin nimenomaan sukupuolineutraaliin avioliittoon. Esillä oli myös kysymys samaa sukupuolta olevien parien adoptio-oikeudesta.*

kien tiedotusvälineiden huomion.²⁵ Keskustelu avioliitosta ja sitä määrittävästä laista pohjusti asetelmaa, jossa homoseksuaalisten ihmisten oikeudet nousivat presidentinvaalien kenties tärkeimmäksi teemaksi. Sen myötä kansalaiset kiinnittivät Haavistoon toiveensa suomalaisen asenneilmapiirin muutoksesta.

KULTTUURINEN KANSALAISSUUS KOHTAA HENKILÖVAALIT

Politiikan ja viestinnän tutkimuksessa on viimeisen kymmenen vuoden aikana kiinnitetty huomiota *kulttuurisen kansalaisuuden* käsitteeseen, joka täydentää kahta muuta kansalaisuuden määritelmää. *Poliittisella kansalaisuudella* viitataan muodollisiin poliittisen osallistumisen oikeuksiin: oikeuteen äänestää ja asettua ehdolle. *Sosiaalisella kansalaisuudella* tarkoitetaan ihmisten taloudellisia mahdollisuuksia toteuttaa omia yhteiskunnallisia oikeuksiaan. Kulttuurinen kansalaisuus puolestaan tuo julki, että ihmisillä voi olla myös kulttuuriin, toisin sanoen historiallisiin arvoihin ja asenteisiin liittyviä rajoituksia suhteessa oikeuksiinsa ja mahdollisuuksiinsa vaikuttaa yhteiskunnassa.

Klassisia esimerkkejä tästä ovat mustien osallistuminen yhteiskunnalliseen elämään Yhdysvalloissa tai naisten kokemaa epämuodollinen syrjintä, joka on edelleen tavallista monessa maassa.²⁶ Kulttuurisen kansalaisuuden kautta voidaan tarkastella myös seksuaalisten vähemmistöjen asemaa ja mahdollisuuksia poliittiseen toimintaan. Haaviston kampanja oli alusta asti kampanjointia myös homoseksuaalisten ihmisten oikeuksien puolesta, vaikka taustajoukot toivoivat, että seksuaalinen suuntautuneisuus jäisi kampanjan kuluessa vähitellen toisarvoiseksi seikaksi. Toive ei kuitenkaan täysin toteutunut.

Suomen jokaisessa suorassa kaksivaiheisessa presidentinvaalissa ehdokkaan sukupuolella tai, Haaviston tapauksessa, seksuaalisella suuntautumisella on ollut ratkaiseva merkitys sille, ketkä heistä pääsevät toiselle kierrokselle.

25 Thompson 2000. Sama ilmiö nähtiin myös vaalirahakohussa, jossa ”kaikki” tiesivät vuoden 2007 eduskuntavaalien jälkeen, että poliitikot eivät noudata vaalirahoituksen avoimuutta vaativaa lakia. Tiedotusvälineiden yritykset nostaa asia julkisuuteen ei kuitenkaan herättänyt kiinnostusta, kunnes äkisti ja yllättäen Keskustan kansanedustajan Timo Kallin julkinen esiintyminen nosti väärinkäytöksen otsikoihin. Pitkänen 2009.

26 Stevenson 2003.

Vuonna 1994 se onnistui Martti Ahtisaarelta ja Elisabeth Rehniltä. Vaalien laajempi konteksti oli naispoliitikkojen läpimurto suomalaisen politiikan hui-pulle. Julkisuudessa pohdittiin nimenomaan sitä, voisiko nainen olla presi-dentti.

Vuonna 2000 Tarja Halosesta sitten tuli Suomen ensimmäinen ja tois- taiseksi ainoa naispuolinen presidentti. Jälleen keskustelu fokusoitui suku- puoleen ja kysymykseen suomalaisen yhteiskunnan tasa-arvosta. Jo tuolloin keskusteltiin myös yhden presidenttiehdokkaan sukupuolisesta suuntautunei- suudesta. Seta ry:n puheenjohtajana 1980–1981 toimineesta Halosesta kiersi huhuja, joiden mukaan hän oli lesbo.

Pekka Haaviston nousu toiselle kierrokselle oli luontevaa jatkoa keskuste- lulle kulttuurisesta kansalaisuudesta: keillä on oikeus osallistua suomalaiseen poliittiseen päätöksentekoon. Tasavallan presidentin valinnassa kysymykseksi tarkentui, millainen ihminen voi edustaa Suomea ja suomalaisia maan kor- keimmassa poliittisessa virassa. Samalla Haaviston onnistui kerätä taakseen runsaasti niitä, jotka kaksissa edellisissä vaaleissa olivat äänestäneet sosiaali- demokraattista naista. Kun kulttuurinen kansalaisuus muodostui näidenkin presidentinvaalien keskeiseksi kysymykseksi, sinetöityi Paavo Lipposen koh- talo jäädä vaalissa sivurooliin.

Keskustelulle kulttuurisesta kansalaisuudesta on kuitenkin ominaista eräänlainen yksiulotteisuus. Ihminen alkaa symboloida pelkästään tiettyä arvoa tai ominaisuutta, samalla kun muut piirteet häivytetään näkyvistä tai tehdään vaarattomiksi. Tällä tavoin ehdokkaan erityinen ja poikkeuksellinen piirre on helpompi hyväksyä, kun hän ei ole liian monella tapaa erikoinen.

Näin tapahtui myös Haaviston kohdalla. Keskeinen piirre hänen julkisuus- kuvassaan oli sovitteleva luonne, kuten kampanjan slogankin kertoi: ”Valta- kunnan sovittelija – Rikets medlare”. Kyse ei siis ollut henkilöstä, joka olisi ajanut esimerkiksi seksuaalisen vähemmistön asiaa aggressiivisesti. Samaa viestiä välitti vierailu perussuomalaisten kansanedustajan Teuvo Hakkaraisen luona, jota sekä kampanja että mediat halusivat tuoda Haavistosta esille.²⁷ Tässä suhteessa ehdokkaan imago muistutti *Helsingin Sanomien* 1990-luvulla

27 Kämppi & Lähde 2012, 135–138, ks. myös 318–320.

julkaisemia naispoliitikkojen henkilökuvia, joissa toistuvasti korostettiin näiden maltillisuutta ja rauhallisuutta.²⁸

Haaviston kampanjassa panostettiin tietoisesti myös ulkonäköön, tavoitteena ”parhaiten pukeutunut presidenttiehdokas”. Hankittiin uusia, hyvin istuvia pukuja, joiden kanssa Haavisto houkuteltiin käyttämään solmioita ja taskunenäliinoja.²⁹ Pukeutumisessa ei ole kysymys pelkästään vaatteista, jotka ihminen laittaa ylle, vaan yhtälailla sijoittumisesta tiettyyn yhteiskuntaluokkaan ja sen edustamiin arvoihin. Viestinnäntutkijat Mikko Lehtonen ja Anu Koivunen ovat huomauttaneet, että 2000-luvulla suomalaisen julkisuuden kulttuurisen kansalaisuuden normi on ”keskiluokkainen” ihminen, mikä tarkoittaa itse asiassa varsin hyvin toimeentulevaa henkilöä.³⁰ Haaviston hyvä pukeutuminen oli viesti, että hän on tällainen norminmukainen kansalainen, vaikka seksuaalinen suuntautuminen poikkeaaakin väestön valtavirrasta.

Kolmas keskeinen ulottuvuus Haaviston julkisuudessa oli, ettei hän ollut profiloitunut homoseksuaalisten ihmisten oikeuksien puolustajana, vaan pikemminkin suhtautunut aiheeseen varoen. Vuonna 2002 antamansa haastattelun mukaan hän ei esimerkiksi ole koskaan kuulunut seksuaalista tasa-vertaisuutta tavoittelevaan järjestöön Setaan.³¹ Haavisto eli vakiintuneessa parisuhteessa, ja parisuhteen ”tavallisuutta” painotettiin sekä kampanjan että tiedotusvälineiden toimesta.

Olennaista on, että nämä seikat tekivät Pekka Haavistosta mahdollisimman ”normaalin”. Hän oli julkisuudessa henkilö, joka ei homoseksuaalisuuttaan lukuun ottamatta muutoin poikennut normiksi mielletystä kansalaisesta. Haavisto ei vaikuttanut uhkaavalta henkilöltä, joka ajaisi merkittäviä muutoksia suomalaiseen lainsäädäntöön. Hänet oli helppo hyväksyä ja tässä mielessä helppo kannattaa, jopa siihen mittaankin, että seksuaalisissa vähemmistöissä suhtauduttiin hänen menestykseensä ristiriitaisesti. Haaviston ”normaalius” ja menestys tuotti häiritsevästi vaikutelmaa, että seksuaalisten vähemmistöjen kohtelu Suomessa on kaiken kaikkiaan kunnossa.³²

²⁸ Mattinen 2005.

²⁹ Kämppi & Lähde 2012, 124–128.

³⁰ Lehtonen & Koivunen 2010, 229–250.

³¹ Z-lehti 2007, 26–29.

³² Juvonen 2012.

HAAVISTO-ILMIÖ

Kuten Riikka Kämppi ja monet muut mukana olleet ovat todenneet, Pekka Haaviston vaalikampanjaan liittyi voimakas tunneside, joka ilmeni myös sosiaalisessa mediassa. Kokonaisuutta voi kutsua Haavisto-ilmiöksi, joka näkyi tavallisten ihmisten haluna tuoda julki tukensa Haavistolle ja hänen edustamilleen arvoille näennäisen spontaanisti ja virallisesta vaalikampanjasta riippumatta.³³ Tällainen hurmoshenkisyys ei ole politiikassa epätavallista. Jo Max Weber käsitteli aikoinaan karismaattista johtajaa, joka henkilökohtaisten ominaisuuksiensa ja vetovoimansa ansiosta kykenee vetoamaan ihmisiin ja sitä kautta hallitsemaan heitä.³⁴

Orrin E. Klapp puolestaan puhuu symbolisesta johtajuudesta, jossa henkilöt ovat symboleita yhteiskunnallisille ilmiöille, toiveille muutoksesta, pysyvyydestä tai jopa paluusta menneisyyteen. Poliittiset johtajat eivät luo julkista kuvaansa vain itse, tai edes niinkään itse, vaan ihmiset kiinnittävät siihen tiettyjä arvoja ja asenteita.³⁵ Muodostuu voimakas tunneside, jota voi verrata mihin tahansa ”julkisten” ja heidän faniensa väliseen suhteeseen. Halujen ja toiveiden kohde idealisoidaan, hänessä ei haluta nähdä mitään pahaa ja ihailu tuodaan avoimesti julistaen julki. Näin kävi myös Haaviston kohdalla. Mutta siinä missä aikaisemmin tunteet purkautuivat muilla tavoin, tällä kertaa välineenä oli sosiaalinen media.

Politiikan tutkimuksessa on viime aikoina kiinnitetty huomiota siihen, että tunteet ovat merkittävä vallankäytön ulottuvuus. Esimerkiksi Sara Ahmed on korostanut, että ihmisten kyky empaattiseen vuorovaikutukseen on keino sekä ylläpitää että haastaa vallan rakenteita. Ryhmä ihmisiä, jotka jakavat saman tunteen, on enemmän kuin osiensa summa. Joukkoon kuuluvat ihmiset voivat vahvistaa toinen toistensa tunteita ja tuottaa näin energiaa, joka soveltuu monenlaisiin käyttötarkoituksiin.³⁶

Politiikan filosofin Ernesto Laclauin mielestä ihminen on erityisen voimakas samastumisen kohde ja symbolinen merkki. Henkilökohtaisen elämän

³³ Kämppi & Lähde 2012, 175–176.

³⁴ Weber 1968.

³⁵ Klapp 2006.

³⁶ Ahmed 2004.

kokemukset ja tunteet mahdollistavat myötäelämisen, joka yhdistää monenlaisia ihmisiä. Sitä vastoin poliittiset aatteet ja puolueet ovat abstraktioita, jotka edellyttävät sitoutumista melko monimutkaisiin käsityksiin hyvästä ja pahasta. Ihminen, joka kykenee henkilöimään joukon tunteet itseensä, toimii ryhmän yhteisen tahdon välittäjänä. Hän yhtäältä antaa sisällön ja merkityksen halutulle muutokselle, ja toisaalta hänessä konkretisoituvat toiveet ja tunteet voimavaraksi, jolla voidaan saada aikaan muutos yhteiskunnan arvoissa ja asenteissa.³⁷

Manuel Castellsin mukaan tunteiden tuottama valta tulee näkyväksi silloin, kun kyseessä on vastarinta. Ennakkosuosikin tai vallassa olevan tahon valta on itsestään selvää ja sen vuoksi näkymätöntä. Tilaisuus muuttaa tällaista vallan rakennetta tuo vastarinnan näkyviin tavalla, joka itsessään vahvistaa muutosta tavoittelevien ihmisten tunnetilaa.³⁸

Keskeistä näissä huomioissa on, että Haavisto-ilmio ei ollut yksittäistapaus tai riippuvainen nimenomaan sosiaalisesta mediasta. Ihmiset ovat aina käyttäneet saatavilla olevia välineitä kommunikaatioon muiden kanssa tuottaakseen yhteenkuuluvuuden tunteita ja tavoitellakseen parannusta elämäänsä. Sosiaalinen media tarjoaa tähän yhden keinon, mutta loppujen lopuksi poliittisen viestinnän vakuuttavuutta rajoittaa ihmisten henkilökohtaiset kokemukset ja elämäntilanne. Samanaikaisesti ehdokkaan menestykseen vaikuttavat laajemmat yhteiskunnalliset ja historialliset ulottuvuudet, jotka eivät ole tyypistettävissä yhden median vaikutukseen.

HENKILÖKOHTAINEN VALINTA

Pekka Haaviston menestys presidentinvaaleissa vuonna 2012 oli siis monien tekijöiden summa. Ensinnäkin hänen ehdokkuutensa sopi jatkoksi jo pitkään käynnissä olleelle keskustelulle homoseksuaalisten ihmisten oikeuksista suomalaisessa yhteiskunnassa ja politiikassa: ensin parisuhteen rekisteröimisestä, sitten sukupuolineutraalista avioliittolaista sekä samaa sukupuolta olevien pariskuntien oikeudesta adoptioon. Nämä pohjustivat kysymystä siitä, voiko Suomen tasavallan presidentti olla homoseksuaali.

³⁷ Laclau 2005.

³⁸ Castells 2009.

Asetelma pelasi Haaviston pussiin. Yksittäisen henkilökohtaisen ominaisuuden huomattava merkitys vaalien tulokseen voi vaikuttaa yllättävältä, mutta Suomen presidentinvaalien historia 1990-luvun alun jälkeen osoittaa, että kyseessä on pikemminkin sääntö kuin poikkeus.

Suoraan kansanvaaliin siirtymisen myötä jokaisessa presidentinvaalissa on ollut kysymys henkilökohtaisista ominaisuuksista. Vuosina 1993–1994 ja 1999–2000 puntaroitiin, voiko presidentti olla nainen, ja vuodenvaihteessa 2011–2012 väiteltiin siitä, voiko valtionpäämies olla homoseksuaali. Valintatilanteessa korostuu kulttuurisen kansalaisuuden merkitys. Kyse on kerta toisensa jälkeen niistä arvoista ja normeista, jotka rajoittavat tai mahdollistavat ihmisten osallistumista politiikkaan. Samalla vaaleissa on korostunut kansalaisten ja ehdokkaiden voimakas tunneside, jossa toiveet asetetaan yhden ehdokkaan mahdollisuuksiin tuottaa yhteiskunnallisten arvojen muutos.

Edellä esitetyn yhteenvetona voi todeta, että presidentinvaalien tulosta ei ole mahdollista selittää yhden viestintävälineen kautta, vaan taustalta löytyvät monet yhteiskunnalliset ja historialliset ulottuvuudet. Sosiaalinen media tuskin vaikutti merkittävästi nopeisiin kannatusmuutoksiin vaalien alla. Todennäköisempi syy löytynee strategisesta äänestämisestä. Sosiaalinen media toki tarjosi keinon jakaa osallistumisen tunnelatausta ja loi sitä myöten voimakasta yhteisöllisyyttä, mutta tällaiset kokemukset eivät ole riippuvaisia viestintävälineestä. Näitä ilmiöitä on nähty aiemminkin. Yhtälailla Haaviston voittoa on selitetty perin perinteisellä tavalla: hänen tarmokkaalla, koko Suomen kattavalla vaalikiertueellaan.

Haaviston ja perussuomalaisten menestykset viime vaaleissa nostaa kuitenkin esiin yhden seikan, jolla sosiaalinen media voi vaikuttaa lopputulokseen. Molempien vaalikampanjoissa puhuttiin sellaisista asioista, joita oli hankala käsitellä lehdissä, televisiossa tai radiossa. Poliitiikan julkisuus oli Suomessa suhtautunut pitkään myötämielisesti Euroopan unioniin, joka nyt joutui kritiikin kohteeksi. Myös maahanmuutto oli vaikea aihepiiri niin medioille kuin poliitikoillekin. Haaviston tapauksessa taas sosiaalinen media tarjosi välineen käsitellä ehdokkaan seksuaalista suuntautumista, joka aikaisemmin oli lähes tabun kaltainen asia.

Keskeinen johtopäätös kuuluu, ettei niinkään pitäisi kysyä, onko sosiaalisella medially vaikutusta äänestäjiin. Silloinhan oletetaan, että vaikutus on

ajasta, paikasta ja käyttäjästä riippumatonta. Sen sijaan tulee miettiä, millaisissa olosuhteissa tai millä edellytyksillä sosiaalisella medially saattaisi olla vaikutusta.

Sosiaalisen median erityisluonne on sen kyky tuoda julkisuuteen sellaisia aiheita ja näkökulmia, joita perinteisten tiedotusvälineiden on vaikea käsitellä. Mutta silloinkin ilmiöt ovat vahvasti riippuvaisia aikaisemmista agendaista. Euroopan unionin talouskriisi oli puhuttanut jo vuoden 2010 alusta, maahanmuutto ollut toistuvasti keskustelunaiheena ja homoseksuaalisten ihmisten oikeuksista käyty julkista debattia vuosien ajan. Näin sosiaalisen median merkitys asettuu osaksi muuta mediaa sekä tietysti puolueiden ja ehdokkaiden omaa vaalikampanjaa: kukin tukee toistaan, eikä mikään niistä yksinään kykene ratkaisemaan vaaleja.

Lähteet

Ahmed, Sara (2004) *The Cultural Politics of Emotion*. Edinburgh University Press.

Bauman, Zygmunt (2001) *The Individualized Society*. Polity.

Borg, Sami (2012) 'Tärkeimmät asiakysymykset ja vakavimmat ongelmat'. Teoksessa *Muutosvaalit 2011*. Toim. Sami Borg. Oikeusministeriö.

Briggs, Asa & Burke, Peter (2005) *A Social History of the Media From Gutenberg to the Internet*. Polity.

Castells, Manuel (2009) *Communication power*. Oxford University Press.

Hatakka, Niko (2012) Tyytymättömien rinnakkainen tulkinta. Vaalikevään 2011 journalismin uudelleentulkinta kansanedustajiksi valittujen perussuomalaisten blogeissa ja Facebook-sivuilla. Turun yliopiston poliittisen historian julkaisematon pro gradu -tutkielma.

Juvonen, Tuula (2004) 'Nyt se näkyy, nyt taas ei'. Tiedotustutkimus, Vol. 27, No. 2.

— (2012) Luento Turun yliopiston IX lesbo-, homo- ja queer-tutkimusseminaarissa 'Politiikan antipervot – julkiesbot ja homot politiikat Suomessa', 24.8.2012.

Klapp, Orrin E. (2006) *Symbolic Leaders. Public Dramas and Public Men*. Aldine Transaction.

Kämppi, Riikka & Lähde, Jussi (2012) *Sydänten presidentti*. Helsinki-Kirjat.

Laclau, Ernesto (2005) *On Populist Reason*. Verso.

Lazarsfeld, Paul Felix, Berelson, Bernard & Gaudet, Hazel (1944) *The People's Choice. How the Voter Makes Up His Mind in a Presidential Campaign*. Columbia University Press.

Lehtonen, Mikko & Koivunen, Anu (2010) 'Kansalainen minä. Median ihannesubjektit ja suostumuksen tuottaminen'. Teoksessa *Valta Suomessa*. Toim. Petteri Pietikäinen. Gaudeamus.

Lilleker, Darren G. & Lees-Marshment, Jennifer (2005) 'Conclusion: towards a comparative model of party marketing'. Teoksessa *Political marketing. A comparative perspective*. Toim. Darren G. Lilleker & Jennifer Lees-Marshment. Manchester University Press.

Mattinen, Erkki (2005) *Valtiat, vallattomat ja vallanhimoiset julkisuudessa*. Helsingin Sanomissa vuosina 1978–2003 julkaistujen poliitikkojen henkilökuvien sukupuolitunut ideologia ja yhteisölliset funktiot. Turun yliopiston poliittisen historian julkaisematon lisensiaatintyö.

McCombs, Maxwell (2004) *Setting the Agenda. The Mass Media and Public Opinion*. Polity.

Moy, Patricia & Rinke, Eike Mark (2012) 'Attitudinal and Behavioral Consequences of Published Opinion Polls'. Teoksessa *Opinion Polls and the Media. Reflecting and*

Shaping Public Opinion. Toim. Jesper Strömbäck & Christina Holtz-Bacha. Palgrave Macmillan.

Pitkänen, Ville (2009) 'Politiikan journalismin yhteiskunnallinen tehtävä'. Teoksessa *Politiikan journalismin tila Suomessa*. Toim. Ville Pernaa, Mari K. Niemi & Ville Pitkänen. Kirja-Aurora.

Rahkonen, Juho (2012) 'Haaviston kannatus ponnahti aivan loppuvaiheessa'. Teoksessa *Kämppe & Lähde*.

Railo, Erkki & Välimäki, Matti (2012a) 'Yhteinen julkisuutemme'. Teoksessa *Jytky – Eduskuntavaalien 2011 mediajulkisuus*. Toim. Ville Pernaa & Erkki Railo. Kirja-Aurora.

Railo, Erkki & Välimäki, Matti (2012b) 'Vaalikevään media-agenda'. Teoksessa *Jytky – Eduskuntavaalien 2011 mediajulkisuus*. Toim. Ville Pernaa & Erkki Railo. Kirja-Aurora.

Raunio, Tapio (2011) 'Missä EU, siellä ongelma. Populistinen Eurooppa-vastaisuus Suomessa'. Teoksessa *Populismi, kriittinen arvio*. Toim. Matti Wiberg. Edita.

Rinne, Jarmo (2011) 'Vaalikampanja sosiaalisessa mediassa'. *Politiikka*, Vol. 53, No. 1.

Stevenson, Nick (2003) *Cultural Citizenship*. Berkshire.

Strandberg, Kim (2012) 'Sosiaalisen median vallankumous? Ehdokkaat, valitsijat ja sosiaalinen media vuoden 2011 eduskuntavaaleissa'. Teoksessa *Muutosvaalit 2011*. Toim. Sami Borg. Oikeusministeriö.

Suhonen, Pertti (2005) 'Kun politiikan kysyntä ja tarjonta eivät kohtaakaan'. *Yhteiskunta-politiikka*, Vol. 70.

Thompson, John B. (2000) *Political Scandal. Power and Visibility in the Media Age*. Polity.

Tynkkynen, Oras (2012) 'Presidentinvaalien kolmas kierros'. Teoksessa Kämppi & Lähde.

Weber, Max (1968) On Charisma and Institution Building. Selected Papers. Toim. S. N. Eisenstadt. Chicago University Press.

Anna (15.6.1993) 'Eduskunnan poikamiehet, lajinsa viimeiset?' (Susanne Päivärinta).

Helsingin Sanomat (19.6.2011) 'Vasemmistoliitto: Puolueet sopivat tukevansa homoliit-toja' ja 'Räsänen juhli voittoaans reteästi' (Hanna Kaarto).

Z-lehti (2007) 'Politiikan pätkätyöläinen' (Pekka Talikka), No. 33.

Ruotsalaisen kansanpuolueen puolueohjelma 1988.

Vasemmistoliiton puolueohjelma 1990.

Vihreän liiton puolueohjelma 1990.

Wikipedia, 'Suomen presidentinvaalit 2012', http://fi.wikipedia.org/wiki/Suomen_presidentinvaali_2012.

Kirjoittajat

FT **Louis Clerc** on poliittisen historian yliopistonlehtori Turun yliopistossa Euroopan integraation opetusohjelmassa. Hän on keskittynyt kansainvälisten suhteiden historiaan, erikoisalanaan Ranska sekä sen suhteet Pohjoismaihin. Clerc on julkaissut kirjat *Kaunis tuntematon – Suomalaisten Ranska* (2008, yhdessä Kristina Rankin kanssa) ja *La Finlande dans la politique étrangère française, 1917–1940* (2011).

TT **Ville Jalovaara** on historiantutkija, joka on julkaissut teokset *Kirkko, Kekkonen ja kommunismi poliittisina kriisivuosina 1958–1962* (2007) sekä *Kirkko, Kekkonen ja politiikka 1962–1982* (2011). Parhaillaan hän tutkii Helsingin kaupunkilähetyksen, nykyisen Helsinki Mission historiaa.

VTT **Mikko Majander** on poliittisen historian dosentti, joka työskentelee ajatushautomo Kalevi Sorsa -säätiön toiminnanjohtajana. Majander on paneutunut erityisesti kylmän sodan ja vasemmiston historiaan, ja hän on julkaissut muun muassa teokset *Pohjoismaa vai kansandemokratia?* (2004), *Demokratiaa dollareilla* (2007) ja *Paasikivi, Kekkonen ja avaruuskoira* (2010).

VTT **Erkka Railo** työskentelee tutkijana Eduskuntatutkimuksen keskuksessa Turun yliopistossa. Railo on perehtynyt erityisesti politiikan ja median muuttuneisiin suhteisiin 1970-luvulta 2000-luvulle. Hän on julkaissut kirjan *Henkilökohtainen on poliittista* (2011) ja viimeksi laajan katsauksen teoksessa *Jytky – Eduskuntavaalien 2011 mediajulkisuus* (2012).

